

НАВЧАННЯ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ**

ПРОГРАМА та навчально-методичний ПОСІБНИК

- ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДРУГОЇ МОВИ
- ЗМІСТ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
- МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
- КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ

Алла Богуш

**НАВЧАННЯ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ**

Програма
та навчально-методичний посібник

*Схвалено для використання
в дошкільних навчальних закладах*

Тернопіль
“Мандрівець”
2016

УДК 373.2
ББК 74.102
Б74

*Схвалено для використання в дошкільних навчальних закладах комісією з дошкільної педагогіки та психології Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(лист ІТЗО від 18.03.2015 № 14.1/12-Г-114)*

Рецензенти:

В. В. Нестеренко – доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної педагогіки Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”;

Л. В. Батліна – завідувач кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент;

О. Б. Полєвікова – завідувач кафедри дошкільної освіти Херсонського державного університету, кандидат педагогічних наук, доцент.

Богуш А. М.

Б74 Навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах національних спільнот : програма та навчально-методичний посібник / А. М. Богуш. — Тернопіль : Мандрівець, 2016. — 136 с.

ISBN 978-966-634-908-1

Програму і методичні рекомендації складено відповідно до нової редакції Базового компонента дошкільної освіти, а також з урахуванням чинних варіативних програм та рівня розвитку рідного мовлення дітей раннього і дошкільного віку. Під час укладання програми та методичних рекомендацій було використано результати експериментальних досліджень автора та її наукової школи з проблеми двомовності та навчання дітей раннього і дошкільного віку української мови як державної, а також практичних напрацювань вихователів дошкільних навчальних закладів з російською мовою навчання південно-східного регіону України.

Для педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів національних спільнот, батьків.

УДК 373.2
ББК 74.102

Всі права застережені
All rights reserved
ISBN 978-966-634-908-1

© А. М. Богуш, 2016
© ТОВ “Мандрівець”, 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	4
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДРУГОЇ МОВИ	10
ЗМІСТ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	15
Перша молодша група (<i>третій рік життя</i>)	15
Друга молодша група (<i>четвертий рік життя</i>)	19
Середня група (<i>п'ятий рік життя</i>)	24
Старша група (<i>шостий рік життя</i>)	29
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	35
КОНСПЕКТ ЗАНЯТЬ ІЗ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ	64
Додатки	104
Додаток 1. Українські колядки	104
Додаток 2. Українські вечорниці	108
Додаток 3. Народні хороводні ігри	112
Додаток 4. Деякі правила української літературної вимови	122
Додаток 5. Специфіка української фонетики, лексики, граматики порівняно з російською	124
ДЖЕРЕЛА	132

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Україна є багатоетнічною державою з тисячолітньою історію, яка вирізняється специфічними особливостями притаманного їй полікультурного простору.

Полікультурний простір України – це множинність і сукупність усіх етносів, яку складає титульна нація – етнічні українці, а також національні меншини та корінні народи; це сукупність національних культур, у якій культури не зливаються, не втрачають своєї ідентичності, а, контактуючи, взаємодіють і взаємозбагачуються.

Україна у неперервному процесі розбудови суверенної демократичної держави пріоритетними чинниками визначила виховання громадянина України та інтеграцію освітніх надбань національних спільнот у громадсько-політичне, культурно-освітнє життя українського суспільства. Україна гарантує своїм громадянам національно-культурні та мовні права, виходячи з того, що тільки вільний розвиток і рівноправність національних мов, висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння та культурного взаємозбагачення.

У 1989 р. в Україні було ухвалено Закон України “Про мови”, в якому зазначено, що українська мова є одним із вирішальних чинників національної самобутності українського народу. У статті 2 Закону вказано, що відповідно до Конституції України державною мовою є українська. У Законі наголошено на необхідності виховувати у громадян, незалежно від їхньої національної належності, розуміння соціального призначення української мови як державної в Україні. Водночас вибір мови міжособистісного спілкування громадян України є невід’ємним правом самих громадян. Стаття 25 Закону України “Про мови” гарантує кожній дитині право на виховання, навчання та здобуття освіти національною мовою.

16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет України. У цьому документі зазначено, що Україна “забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей функціонування української мови

в усіх сферах суспільного життя”¹. З 25 серпня 1991 р. українська мова стала державною мовою незалежної самостійної України.

Отже, мова належить до національного скарбу, який потрібно дбайливо оберігати, розвивати, вдосконалювати. Адже “перед словом усі рівні, як перед світом, перед небом, землею, сонцем. І мова на кожен народ одна, яка всіх урівнює, яка не знає і не визнає жодної соціальної диференціації, жодного ідеологічного поділу. Мова є справді п’ятою ефірною стихією світу. Проте в кожного суцього на землі свій голос, свій тембр, своє інтонаційне забарвлення”². У кожного народу є своя рідна національна мова, якою він має право розмовляти, навчатися, виховувати своїх дітей, а в кожній суверенній державі є своя державна мова, вивчення якої є громадянським обов’язком кожного громадянина.

Законодавчою і нормативно-правовою базою забезпечення прав національних спільнот (меншин) на освіту є Конституція України, Закон України “Про освіту”, Закон України “Про дошкільну освіту”, Закон України “Про мови”, Закон України “Про національні меншини в Україні”, “Концепція державної мовної політики”, “Концепція шкільної мовної освіти національних спільнот в Україні”, Європейська соціальна хартія, Європейська хартія регіональних мов або мов національних меншин, Конвенція про права людини, Міжнародна конвенція з економічних, соціальних і культурних прав, Базовий компонент дошкільної освіти.

За Конституцією (стаття 10) державною мовою є українська мова. Постановою Кабінету Міністрів України (від 08.09.1997 № 998) було затверджено “Комплексні заходи щодо всебічного розвитку функціонування української мови”, метою яких є розвиток, підтримка і захист державної мови в Україні; утвердження української мови як основного засобу спілкування в Україні; розширення функцій і сфери застосування української мови; підвищення мовної культури всіх верств населення. Серед основних напрямів реалізації комплексних заходів було визнано: створення системи

---

¹ Декларація про державний суверенітет України // Радянська Україна. — 1999. — 17 липня.

² Мовчан П. Мова – явище космічне // Літ. Україна. — 1989. — 18 листопада.

неперервної мовної освіти; підготовка програм, навчальних посібників, підручників, наочно-дидактичного матеріалу з навчання української мови для всіх типів навчальних закладів національних спільнот полікультурного регіону України.

Сучасне розуміння мовної освіти національних спільнот передбачає усвідомлення того, що їх ефективне розв'язання можливе лише у царині полікультурного навчання, оскільки успішна самореалізація особистості визначається загальною культурою, мірою її духовності, обізнаністю з історією і культурною спадщиною своєї національної спільноти та українського народу у світовому контексті.

У Концепції шкільної мовної освіти національних спільнот в Україні зазначено, що полікультурний підхід до формування змісту мовної освіти передбачає вивчення мови не ізольовано, а в контексті представленої духовності й культури, взаємозв'язків з духовним надбанням народів, які живуть поруч, створення передумов для паритетного діалогу та полілогу культур, їх взаємозбагачення, інтеракції в українську культуру і разом з нею у світову. Особлива увага в Концепції звертається на дотримання принципу соціалізації у процесі вивчення державної української мови. Його реалізація повинна забезпечити становлення особистості як суспільно-національної, активне входження її в україно- та рідномовне виробниче, культурне, духовне, наукове середовище на благо всього народу України. Цьому сприятимуть досконале володіння державною мовою на рівні з її носіями, глибоке знання історії, культури, особливості менталітету українців¹.

Засвоєння мови починається з раннього і дошкільного віку в сім'ї та дошкільних навчальних закладах. У Законі України "Про мови" (стаття 26) визначається, що на території України в дошкільних навчальних закладах, зокрема і в дитячих будинках, навчання проводиться державною мовою. У місцях компактного проживання громадян інших національностей можуть створюватися дошкільні установи, де виховання дітей здійснюється іншою мовою. У дошкільних навчальних закладах, у яких вихо-

---

¹ Бондаренко Н. Концепція шкільної мовної освіти національних спільнот в Україні // Педагогіка і психологія : зб. АПН України. — К., 1995. — С. 12–13, 16.

вання здійснюється українською мовою, можуть створюватися окремі групи, в яких виховання проводиться іншою мовою, ніж в установі в цілому.

У південно-західному, південно-східному регіонах України у значній частині дошкільних закладів навчання й виховання дітей здійснюється російською мовою. Крім того, в Україні чимало груп, у яких виховання відбувається іншими національними мовами (угорською, єврейською, польською, молдовською, турецькою, болгарською, гагаузькою тощо). Виникає доконечна потреба долучення дітей цих національностей до вивчення державної мови України.

Діти дошкільного віку в полікультурних регіонах України перебувають у стихійному двомовному оточенні (у сім'ї, дошкільному навчальному закладі, у повсякденному спілкуванні з однолітками, під час слухання радіопередач, перегляду телепередач тощо). Розмовляючи своєю рідною мовою (чи мовою спілкування батьків), вони щодня чуять українську мову, яку добре розуміють уже в 3–4 роки. Подібність російської та української мов неминуче веде до змішування мов, так званого явища інтерференції. Дитина неусвідомлено вставляє в російське мовлення (чи мовлення іншою національною мовою) елементи української мови (окремі слова, вимову звуків, морфеми-префікси, суфікси, закінчення тощо). За відсутності контролю за рідним і українським мовленням, організованого навчання дітей української мови мовні помилки закріплюються, автоматизуються і створюють так зване “суржикове мовлення” – невмотивоване, неусвідомлене вживання мовних одиниць однієї мови в іншій.

На жаль, ще й тепер у більшості дошкільних навчальних закладів національних спільнот не проводять спеціальних (окремих) занять з навчання державної української мови відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, а використовують програми з розвитку українського мовлення для дітей етнічних українців, що спричиняє прояви прямої інтерференції (неконтрольоване перенесення і змішування), суржику дитячого мовлення.

Організоване педагогічне втручання у період сенситивного розвитку двомовних дітей не тільки сприяє уникненню помилок, а й дозволяє дітям ще до школи оволодіти розмовним українським мовленням відповідно до його орфоепічних норм, усвідомити схоже й відмінне у двох (чи навіть у трьох) мовах, які функціонують на території України. Важлива лише наявність відповідних вікові дитини програм та методик навчання.

Оскільки в більшості дошкільних навчальних закладів у південно-східному регіоні України навчання і виховання дітей відбувається російською мовою, виникла потреба розробити навчально-методичний комплекс з навчання російськомовних дітей української (державної) мови.

Провідна ідея програми – прищеплення дітям дошкільного віку, які виховуються в дошкільних навчальних закладах національних спільнот України та етнічних сім'ях, любові до України, поваги до державної мови, бажання оволодіти нею, інтересу до народних українських традицій, звичаїв, обрядів, усної народної творчості та творчості українських поетів і прозаїків.

Провідний принцип побудови програми – інтеграція знань, умінь і навичок з української мови, українського народознавства, довкілля та української художньої літератури.

Пізнавальні завдання програми:

➤ ознайомлювати дітей з:

- Україною – багатонаціональною державою, в якій проживають люди різних національностей;
- державною мовою України – українською мовою та національними мовами (відповідно до етносу, національності дітей);
- національними традиціями, обрядами, звичаями, оберегами українського народу;
- усною народною творчістю українського народу;
- творчістю українських поетів, прозаїків, художників.

Розвивальні завдання:

➤ розвивати:

- особистість дитини у двомовному мовленєвому середовищі;

- світогляд, прагнення до пізнання національних українських традицій, мовленнєвого етикету;
- уміння встановлювати контакти, ініціативність у спілкуванні українською мовою з дорослими та однолітками;
- соціальні емоції, моральні почуття й соціально значущі мотиви в оволодінні та спілкуванні українською мовою;
- первинні ціннісні орієнтації в культурній та державній спадщині українського народу;
- усвідомлення власного “Я” (соціального, мовленнєвого, етичного) та свого місця у системі взаємин і спілкування у двомовному мовленнєвому середовищі;
- чуття іншої мови та міжмовне чуття, вміння відчувати подібне й відмінне в різних мовах;
- елементарні оцінно-контрольні дії у процесі оволодіння українською мовою.

Виховні завдання:

➤ виховувати:

- любов до України;
- патріотичні й інтернаціональні почуття, толерантність і повагу до дітей (людей) різних національностей, які проживають на території України;
- сталий інтерес, повагу до державної мови та бажання оволодіти, спілкуватись українською мовою на заняттях і в побуті, у повсякденні;
- інтерес до українських національних традицій, символів, звичаїв, обрядів, оберегів;
- бажання вивчати пісні, вірші українських поетів, малі жанри українського фольклору;
- позитивні толерантні взаємини між дітьми різних національностей, які виховуються в одній групі, культуру спілкування.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДРУГОЇ МОВИ

У психолого-педагогічній літературі дискутується питання, з якого віку треба започатковувати навчання дітей другої мови. Існують різні думки щодо розв'язання цієї проблеми. Одні з них обстоюють необхідність та ефективність навчання дітей другої мови в ранньому віці, зокрема до трьох років. Представниками цього напрямку є здебільшого зарубіжні вчені-експериментатори.

Учені наводять дані щодо оволодіння дитиною у віці від одного року восьми місяців до трьох років французькою мовою та її діалектним варіантом¹. Дитина перебувала в родинному колі, у спілкуванні з дитиною батьки дотримувалися принципу “одна особа – одна мова”. Батько розмовляв із дитиною французькою, мати – діалектним варіантом мови. За даними вчених, від одного року одинадцяти місяців до двох років у неї спостерігалася стадія автономного мовлення (дитяче мовлення), яке не залежало ні від французької мови, ні від її діалекту.

Від двох років до двох років і двох місяців – стадія “дуплетів” із переважанням французької мови та змішаних слів.

Від двох років двох місяців до трьох років – стійка стадія змішаного мовлення. Після трьох років з'являється незалежність двох мовних систем, вільне володіння як французькою мовою, так і її діалектним варіантом.

Французький учений Ж. Ронже описав розвиток мовлення свого сина Луї Ронже від народження до чотирьох з половиною років. Дитина виховувалась у сім'ї. Батьки спілкувалися з нею, дотримуючись принципу “одна особа – одна мова”. З перших днів після народження до 4,5 років батько розмовляв із дитиною тільки французькою мовою, мати – німецькою.

Дитина до 4,5 років засвоїла паралельно на однаковому рівні обидві мови. Вже у 2,5–3 роки, за даними автора, в дитини спостерігалася незалежність двох мовних систем, вільне спілкування двома мовами. Крім того, у присутності обох батьків хлопчик

---

¹ Табойтер-Келлер А. Навчання французької мови та її діалектного варіанту двомовної дитини. — Париж, 1903.

у два роки виконував роль перекладача, розмовляючи з батьком французькою мовою, він перекладав матері зміст розмови німецькою. У мовленні дитини після 4,5 років не спостерігалось кальок та міжмовних змішувань, лексичних чи фонетичних спотворень.

Зарубіжний учений В. Леопольд описує навчання своїх дітей (дівчаток) англійської та німецької мов від народження до 14 років в умовах сім'ї за аналогічним принципом "одна особа – одна мова". За його даними, змішування мов ("гібридна стадія") спостерігалась у дітей лише до двох років. Після цього періоду формувалась незалежність двох мов, діти вільно спілкувались і легко переходили з однієї мови на другу. Крім того, вони мали високу успішність у школі.

У роботах зарубіжних учених висловлюється думка про раннє усвідомлення двомовною дитиною, що кожна думка може бути виголошена різними мовами. Задатки усвідомлення двох мов дитиною вони відносять до кінця другого – початку третього років життя, коли зникають змішані фрази і з'являється вільне володіння двома мовами.

Аналогічне дослідження було проведено в Грузії. Об'єктом дослідження була дівчинка, яка також виховувалась у сімейній мовленнєвій ситуації "одна особа – одна мова". Батьки (мати та батько) розмовляли з дитиною від народження лише грузинською мовою, а няня та бабуся – російською.

Засвоєння мов почалося в дитини з одинадцяти місяців. При цьому словниковий запас двомовної дитини кожної із мов не відрізнявся від словникового запасу одномовної дитини. Впродовж другого і третього років життя спостерігалась стадія змішаного мовлення, яка зникла до трьох років. Після трьох років дитина вільно спілкувалась як грузинською, так і російською мовами без помилок та акценту. Усвідомлення дитиною двох мов та міжмовне чуття з'являється у неї наприкінці третього року життя.

В Україні було проведено спостереження за 23 двомовними дітьми раннього віку (російська та угорська мови) та 15 одномовними в умовах закарпатських дитячих ясел. В 11 дітей обидві мови вводилися з моменту народження у сім'ї ("одна особа – одна

мова”), у 12 дітей із рідною угорською мовою російська мова як друга вводилася з 1,5–2 років у дитячих яслах (російська мова спілкування та навчання). Автор відзначає, що після трьох років як двомовні, так і одномовні діти вільно спілкувалися двома мовами, без жодних змішаних фраз. При цьому не спостерігалось будь-яких порушень закономірностей мовленнєвого та розумового розвитку дітей.

Представники другої течії, найпоширенішої, вважають, що навчання дітей другої мови треба починати після трьох років, у дошкільному віці.

Психологія з наукового погляду пояснюють необхідність навчання дітей другої мови саме в дошкільному віці: оскільки пластичність кори головного мозку (щодо засвоєння мови) в підлітковому віці зникає, починати навчання другої мови необхідно якомога раніше. Змалку дитина надзвичайно легко оволодіває мовою природним шляхом як засобом пізнання довкілля. Здатність засвоювати природним шляхом другу мову зберігається до 10 років, тому надзвичайно важливо не пропустити час початку навчання дітей другої мови, поки не зникла пластичність кори головного мозку, а починати навчання дітей другої мови потрібно з молодшої групи дошкільного навчального закладу, тобто із 3–4 років.

Представники третьої течії обстоюють навчання другої мови після шести років.

Існує й зовсім нігілістичний підхід до вивчення другої мови в ранньому та дошкільному віці. Деякі зарубіжні вчені вважають, що дитяча двомовність шкідлива для дитини, що вона начебто негативно впливає на розвиток мислення, засмічує його, створює перепони на шляху засвоєння рідної мови. Вони розглядають дитячу двомовність як “соціальне лихо” й категорично заперечують навчання дітей другої мови в ранньому та дошкільному віці.

Аналогічну думку можна почути й на сучасному етапі від деяких педагогів – авторів альтернативних концепцій національної освіти в Україні, які пропонують вводити навчання другої мови лише з п’ятого класу школи.

Варто зауважити, що такий нігілістичний підхід до навчання дітей другої мови в ранньому та дошкільному віці не підкріплено

експериментальними даними. Він ґрунтується лише на власних міркуваннях та окремих випадкових спостереженнях, без наукового аналізу причин цього негативного явища.

Не можна не погодитися з думкою Л. Виготського, який писав: “Неможна запитувати, сприятливим чи гальмівним чинником є двомовність завжди, скрізь, за будь-яких обставин, без урахування тих конкретних умов, за якими протікає дитяча двомовність, та закономірностей розвитку дитини в кожному віковому періоді”¹. Справедливо зазначають учені, що дві мови, якими оволодіває дитина, не наштовхуються механічно одна на одну, не підпорядковуються звичайним законам взаємного гальмування. Визначаючи час початку навчання дітей другої мови, треба обов’язково враховувати взаємодію мов (далекі чи близькі), їх соціальний статус та функціонування у цьому суспільстві (чи на території), загальний розвиток дітей (нормальний чи з відхиленнями), характер педагогічного впливу на мовленнєвий розвиток дітей (методика навчання), мовленнєву ситуацію у сім’ї, наявність чи відсутність стихійної двомовності.

У зв’язку з наданням українській мові статусу державної виникає потреба навчання дітей національних спільнот, які проживають на території України, української мови вже в дошкільних навчальних закладах. Експериментальні дослідження (А. Богуш, Л. Казанцева, І. Луценко, К. Стрюк, О. Хорошковська та ін.), проведені останніми роками в російськомовних дошкільних навчальних закладах України, свідчать про необхідність залучення дітей із 3 років до української мови (рецептивний тип навчання), а з 4 років – уведення продуктивного типу навчання розмовної української мови.

В умовах сім’ї, де батьки вільно володіють російською та українською мовами, доцільно спілкуватися з дитиною з перших днів її життя, дотримуючись принципу “одна особа – одна мова”. Такого самого принципу можна дотримуватись і в дошкільному навчальному закладі, якщо один із вихователів групи бездоганно

---

¹ Выготский Л. С. К вопросу о многоязычии в детском возрасте // Собр. соч.: В 6 т. — Москва, 1983. — Т. 3. — С. 334.

володіє українською мовою, а другий – російською. У такому разі ці педагоги повинні працювати в ясельній групі (другий рік життя) і продовжувати заняття з дітьми цієї групи до випуску з дошкільного навчального закладу. За таких умов без особливих педагогічних зусиль діти вільно оволодіють обома мовами. В інших випадках неминуча варіативність методик навчання з урахуванням мовного регіону, мови спілкування в сім'ї, у групі, віку дітей, рівня володіння мовами педагогічним персоналом дошкільного навчального закладу.

ЗМІСТ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ПЕРША МОЛОДША ГРУПА (третій рік життя)

➤ *Вікові особливості розвитку рідного мовлення дітей*

Третій рік життя характеризується швидкими темпами розвитку мовлення дитини. Воно стає засобом спілкування не лише з дорослими, а й з іншими дітьми. Збагачується смисловий зміст мовлення. Швидко збагачується запас слів.

Мовлення дитини стає зрозумілим для всіх, вона починає оформляти свої думки в речення. Поряд із правильною вимовою звуків багато хто з дітей цього віку ще не вимовляють звуків [р], [л] і шиплячих, одні звуки замінюють іншими, не завжди влучно вживають слова, бо не розуміють їх змісту, не завжди правильно узгоджують слова в реченні.

Мовлення дорослого стає засобом організації поведінки дитини, а в кінці третього року – засобом пізнання дитиною довколишнього середовища. На третьому році життя розвиток мовлення дітей продовжується за такими напрямками: розуміння мовлення дорослих, оволодіння активним мовленням, удосконалення звуковимови, засвоєння граматичної будови мови, розвиток мовлення. Словник налічує 1000–1200 слів.

Якщо мовлення дітей відповідає віковим особливостям розвитку рідного мовлення, можна започатковувати елементи навчання дітей цієї вікової групи українського мовлення.

➤ *Основні завдання*

◆ *Розуміння мовлення*

- забезпечити розуміння українського мовлення дорослих.

Вчити розуміти:

- прості запитання дорослих: “Що це?”, “Як нявчить киця?”, “Де м’яч?”, “Де твої очі?” (руки, щічки тощо);

- формули мовленнєвого етикету: “Доброго дня!”, “Доброго ранку!”, “До побачення!”, “Дякую”, “Вибачте”;
- звертання, прохання, вказівки дорослого українською мовою до дитини (“Подай, будь ласка, ложку”, “Візьми хліб і їж з хлібом”, “Катрусю, розкажи віршик” тощо) українською мовою;
- короткі і прості за змістом розповіді, оповідання, казки, вірші, пісні українською мовою;
- назви окремих предметів, іграшок, що оточують дитину (кулька, лялька, дзвіночок, олівець, дівчинка, хлопчик, фарби, папір тощо);
- назви частин тіла (очі, волосся, щічки, ніс тощо);
- назви властивостей і якостей предметів (смачний, солодкий, великий, гарний тощо);
- назви одягу, взуття (сукня, фартух, спідниця, рукавички, черевики, панчохи, шкарпетки тощо);
- назви посуду (миска, горнятко тощо);
- назви кольорів (червоний, жовтий);
- назви кімнат (групова, спальня, умивальна, роздягальна, їдальня);
- назву майданчика, групової ділянки.

◆ *Розвиток активного мовлення*

Розвивати:

- мовленнєве дихання, темп мовлення, вміння говорити, чітко промовляючи слова;
- фонематичний слух, розрізняти на слух вимову слів українською мовою;
- тверду вимову приголосних звуків [ч], [ш], [р] та приголосних звуків перед голосним [и] (руки, ноги, книжка тощо);
- вправляти у чіткій вимові звука [о] в ненаголошеній позиції (вода, молоко, ворона тощо);
- збагачувати активний словник словами-назвами предметів найближчого оточення, одягу, взуття, іграшок;
- вживати в активному мовленні іменники, прикметники, дієслова українською мовою.

Вчити:

- відповідати на запитання українською мовою (одним-двома словами);
- розрізняти і називати словами української мови іграшки, частини тіла, одяг, взуття, знайомі предмети;
- запам'ятовувати короткі забавлянки, віршики, утішки, пісні українською мовою;
- будувати прості (2–3 слова) та питальні речення українською мовою, підтримувати діалог із вихователем;
- вживати ввічливі вислови (“Доброго ранку!”, “Доброго дня!”, “Будь ласка”, “Вибачте”, “Дякую”, “До побачення”);
- розповідати за змістом сюжетних картин з допомогою вихователя;
- розповідати напам'ять короткі вірші, забавлянки, пісні українською мовою, брати участь у розвагах за мотивами українських казок та народних традицій, у рухливих народних іграх зі співом та діалогом.

➤ **Показники мовленнєвого розвитку**

- розуміє слова і речення українською мовою;
- відповідає на запитання дорослого словом, реченням (із 2-3 слів);
- розуміє зміст коротких оповідань, казок, віршів, пісень, забавлянок, ігор;
- вживає слова і речення українською мовою;
- знає і розповідає 1–2 вірші, пісні (чи забавлянки) українською мовою;
- бере участь у святкових розважальних вечорах і ранках, пов'язаних з українськими національними традиціями.

➤ **Поради батькам**

- придбайте дитячі книжки з віршами, забавлянками, пісеньками, казками українською мовою;
- читайте дитині вірші, оповідання, казки українською мовою стимулюйте її повторювати окремі слова, речення;

- вивчіть з дитиною вірш чи пісеньку українською мовою;
- грайте в українські народні ігри (“Коза-Дереза”, “Куй, куй чобіток” тощо);
- якщо хтось із членів сім’ї добре володіє українською мовою, намагайтеся дотримуватися принципу: “одна особа – одна мова” до 4–5 років.

ДРУГА МОЛОДША ГРУПА (четвертий рік життя)

➤ *Вікові особливості мовлення*

Досягненням дітей трьох років є оволодіння активним розмовним мовленням рідної мови, яке продовжує розвиватись і вдосконалюватися на четвертому році життя. У дітей цього віку надзвичайно розвинене мовне чуття, вони доволі рано помічають і виправляють мовленнєві огріхи і покручі в мовленні інших.

До трьох років дитина оволодіває правильною звуковою вимовою більшості звуків (крім шиплячих і р). Завдяки добре розвиненому фонематичному слухові діти диференціюють звуки в мовленні інших та власному.

Для більшості дітей молодшої групи ще характерна загальна пом'якшеність мовлення, пропуск і перестановка звуків, складів у мовленні, ще багато полегшувальних слів і слів-універсалів. Пасивний словник переважає над активним.

Якщо на третьому році життя дітей залучали до української мови, читали їм тексти, вірші, стимулювали повторювати окремі слова, то діти трьох років уже розрізняють вимову слів рідною й українською мовами, розуміють, якою мовою до них звертаються дорослі, вони знають вірші, пісні, забавлянки українською мовою, що дає змогу поступово ускладнювати завдання і зміст навчання дітей української мови.

➤ *Основні завдання*

◆ *Звукова культура мовлення*

Вчити:

- чітко вимовляти звук [а] як під наголосом, так і в ненаголошеній позиції (калина, арка, машина);
- вимовляти голосний [о] чітко і виразно як під наголосом, так і в ненаголошеній позиції;
- чітко вимовляти дзвінки приголосні в кінці слів *дуб, віз, ріг*;
- твердо вимовляти звук [ч] у всіх позиціях;

- окремо вимовляти йотовані голосні і слова з апострофом: *м'яч, м'ясо*;
- диференціювати слова російської й української мов.

Розвивати:

- фонематичний слух;
- чуття української мови;
- виразність мовлення.

◆ *Словникова робота*

Ознайомити з:

- тим, що діти живуть в Україні, рідною мовою українського народу є українська мова. В Україні живуть люди різних національностей: українці, росіяни, болгари, євреї, греки, молдовани тощо. Всі вони живуть дружно, допомагають один одному; всі народи України розмовляють своєю рідною і українською мовами;
- українськими національними костюмами (використати ляльки – Ясочку і Тарасика) і національним посудом (горнятко, глечик, макітра тощо);
- національними стравами (борщ, юшка, галушки, вареники, деруни тощо).

Вчити:

- розуміти значення слів і текстів українською мовою;
- диференціювати слова за їх належністю до української чи рідної мов;
- знати, що українська мова є рідною мовою українського народу.

Збагачувати словник:

- назвами предметів найближчого оточення (стіл, стілець, килим, квіти, вікно, двері, ліжко, підлога тощо);
- назвами іграшок (ведмедик, лялька, кулька, кошик, лисиця, заєць тощо);
- назвами одягу і взуття (хустка, панчохи, шкарпетки, сукня, спідниця, штани, черевики, чоботи, сорочка тощо);

- назвами продуктів харчування та їжі (борщ, хліб, млинці, узвар, картопля тощо);
- ввічливими формами спілкування (доброго дня, доброго ранку, дякую, вибачте, до побачення, будь ласка);
- прикметниками української мови (гарний, чудовий, великий, веселий, гарячий, охайний, чепурний тощо);
- дієсловами (дякувати, стрибати, гратися, бігати, вибачатися тощо);
- образними виразами української мови (як ясне сонечко, як червоне яблучко, вовк-панібрат, зайчик-пострибайчик, лисичка-сестричка, кіт-воркіт тощо).

Уточнювати значення засвоєних дітьми слів, вивчати короткі вірші, забавлянки, пісні українською мовою.

◆ Граматична правильність мовлення

Вчити:

- правильно вживати рід і число іменників української мови, які не збігаються з російською мовою (собака, двері, цукерок, годинник, шафа, цибуля тощо);
- узгоджувати слова в реченні у роді, числі та відмінку;
- утворювати іменники із суфіксами -ат, -ят (кошенята, цуценята, курчата, малята, зайчата тощо);
- правильно вживати іменники у різних відмінках, які при відмінюванні зазнають змін (вухо – у вусі, картинка – на картинці, нога – на нозі, рука – в руці тощо);
- вживати дієслова зі змінами в основі (їсти – їм – їси – їсть; бігти – біжу – біжать; ходити – ходжу – ходять тощо);
- будувати прості поширені речення із 3-4 слів зі сполучниками.

◆ Зв'язне мовлення

- брати участь у діалозі, підтримувати його, відповідати на запитання;
- відповідати реченнями на запитання за змістом картини, тексту оповідання, казки;

- розігрувати забавлянки, українські народні пісні, казки;
- переказувати за допомогою дорослого зміст українських народних казок “Дід та баба”, “Ріпка”, “Колобок”, розповідати їх зміст за ілюстраціями.

➤ **Показники мовленнєвого розвитку**

- знають, що вони живуть в Україні, рідною мовою українського народу є українська мова;
- знають назву іграшок (лялька, коник, півник тощо), українських страв (борщ, юшка, галушки, деруни);
- чітко вимовляють голосні звуки [а], [о]; дзвінки приголосні в кінці слів; твердий [ч];
- роздільно вимовляють слова з йотованими голосними й апострофом;
- диференціюють слова української і рідної мов;
- розуміють слова й короткі тексти українською мовою;
- називають словами української мови предмети найближчого оточення, одяг, взуття, частини тіла, посуд, іграшки, продукти харчування;
- беруть участь у діалозі, відповідають на запитання, звертаються із зустрічними запитаннями;
- будують прості поширені речення;
- відтворюють зміст знайомих оповідань та казок за допомогою дорослого;
- знають напам’ять 2–3 вірші, забавлянки, пісеньки.

➤ **Поради батькам**

- придбайте дитині ляльку в українському одязі, народні українські іграшки;
- стимулюйте українське мовлення дитини: запитаннями, цікавими іграшками;
- залучайте дитину до перегляду телевізійних (комп’ютерних) передач українською мовою (ляльковий театр, мультфільми, інсценівки за змістом українських народних казок тощо);

- розмовляйте з дитиною українською мовою: запитайте, які нові слова українською мовою вона вивчила в дошкільному навчальному закладі;
- пропонуйте дитині розповідати знайомі вірші, забавлянки, пісні українською мовою;
- організуйте мовленнєві ігри типу: “Що це? А це?”, “Хто знає більше слів українською мовою?”, “Відгадай”;
- придбайте дитячі книжки українською мовою, читайте їм казки, оповідання, вивчайте коротенькі віршики.

СЕРЕДНЯ ГРУПА (п'ятий рік життя)

➤ *Вікові особливості мовленнєвого розвитку*

Наприкінці четвертого року життя відбуваються позитивні зміни в оволодінні дитиною рідною мовою. Зникає загальна пом'якшеність мовлення, перестановка та пропуск звуків і складів. Діти чітко і правильно вимовляють усі звуки рідної мови (крім [p]), оволодівають правильною вимовою шиплячих і свистячих звуків [ш], [шч], [с], [з]; дитина диференціює далекі і близькі фонemi у словах рідної мови. Оволодіває діалогом як основною формою спілкування, розмовним мовленням. Опановує форми мовленнєвого етикету. У словнику дитини налічується 1800–2000 слів (рідної мови). Оволодіває основними граматичними формами рідної мови (рід, число, відмінки), різного типу реченнями (просте, складносурядне, складнопідрядне).

З'являються перші елементарні навички самокорекції, самоконтролю мовлення, помічає і виправляє помилки у мовленні інших.

Оволодіває навичками монологічного мовлення: складає за допомогою дорослих описові розповіді, за змістом дидактичних картин, переказує знайомі казки, використовує образні вислови у своєму мовленні.

На кінець четвертого року життя у дітей з'являються перші позитивні досягнення і в оволодінні українською мовою. Вони вже оволоділи чіткою вимовою голосних звуків [а], [о] як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиціях; твердою вимовою звука [р] в кінці слова та звука [ч]; вимовою слів із йотованими звуками. У словнику дитини налічується до 50–60 слів української мови; беруть участь у діалозі; розповідають зміст знайомих оповідань, казок з допомогою вихователя, знають і читають вірші українською мовою.

Такі досягнення в розвитку рідного й українського мовлення дають змогу проводити спеціальні заняття (один раз на тиждень) з навчання дітей української мови та українського народознавства (один раз на місяць).

➤ Основні завдання

◆ Звукова культура мовлення

Закріпити:

- чітку вимову голосних звуків [о], [а]; приголосного [ч], тверду вимову дзвінких приголосних у кінці слів;
- вимову звукосполюки: п'я, м'я, в'я тощо;
- диференціювати слова рідної і української мов.

Вчити:

- розрізняти на слух і правильно вимовляти голосні та приголосні звуки української мови;
- чітко вимовляти звуки [е], [и] під наголосом (вести, мило, лєбідь);
- твердо вимовляти приголосні звуки перед [е] та [и] (день, небо, метро, Великдень, риба тощо);
- м'яко вимовляти звук [ц'] у кінці слова (палець, хлопець тощо);
- злито вимовляти звукосполюки [дз], [дж] (джерело, дзиґа, дзеркало);
- порівнювати вимову звуків у рідній і українській мовах.

◆ Словникова робота

Ознайомити з:

- Україною – Батьківщиною дітей, її столицею Києвом, великими містами України (Львів, Одеса, Харків, Дніпропетровськ);
- національностями народів, які мешкають в Україні (українці, росіяни);
- рідною та державною (українською) мовами;
- народними символами України: калина, вінок, рушник;
- родинними традиціями;
- національним одягом, взуттям, продуктами харчування, їжею, посудом, святами, звичаями та обрядами;
- національними іграшками (глиняні – свистунці, кошики, макітри; дерев'яні – сопілка, конячка, колиска, візок тощо).

Збагачувати словник:

- словами української мови відповідно до тем: “Знайомство”, “Ввічливі слова”, “Іграшки та ігри”, “Сім’я”, “Дошкільний навчальний заклад”, “Зовнішній вигляд людини”, “Одяг та взуття”;
- словами, що означають державні (Прапор, Герб) та народні символи України (калина, вінок, рушник), родинні традиції;
- прислів’ями, приказками, загадками, образними виразами.

◇ Граматична правильність мовлення

Вчити:

- відмінювати іменники в місцевому відмінку, де відбувається чергування приголосних: у сумці, в мисці, на дошці, на підлозі, на картинці тощо;
- іменники множини в родовому відмінку, що позначають назви дитинчат тварин і птахів: курчат, цуценят, лоша́т, ведмежат, солов’ят, ластів’ят тощо;
- іменники однини, що позначають назви взуття: туфля, черевик, сандаля, калоша, босоніжка, капець тощо;
- правильно вживати невідмінювані іменники: піаніно, кашпо, метро, шосе, радіо тощо;
- вживати дієслова у наказовому способі з часткою *нехай*: нехай скаже, нехай принесе, нехай відпочиває, нехай спить тощо;
- вживати слова з пестливими та пестливо-здрібнілими суфіксами: гарненький, малюсінький, кізонька, зіронька, ластівонька, черевичок, чобіток, ковдрочка, столик, тарілочка, лялечка, чистенький тощо;
- вживати прикметники з часткою *не*: несмачний, негожий, неслухняний, невеселий тощо;
- узгоджувати числівники з іменниками: чотири столи; вікна, дві руки, ноги; п’ять каштанів, олівців, дерев тощо;
- вживати речення складносурядні, складнопідрядні зі сполучниками: *якщо, тому що, коли*; речення з однорідними членами; питальні, наказові;
- здійснювати самокорекцію і взаємоконтроль українського мовлення.

◆ Зв'язне мовлення

Вчити:

- ініціювати діалог українською мовою в межах тем: “Знайомство”, “Зустріч на вулиці”, “Розмова по телефону”, “Привітай”, що складається з 3–4 речень;
- інтонаційно передавати запитання та відповіді;
- відповідати на запитання за змістом художніх творів, сюжетних картин, за ігровими ситуаціями;
- будувати описові (3–4 речення) розповіді з власного досвіду;
- складати розповіді за змістом сюжетних картин, ігровою ситуацією, за зразком вихователя;
- переказувати знайомі казки, оповідання з допомогою вихователя.

➤ Показники мовленнєвого розвитку

Обізнані зі:

- своєю Батьківщиною – Україною, національною мовою України – українською;
- народами різних національностей, які мешкають на території України;
- українськими національними костюмами, посудом, одягом, їжею, іграшками, природним колоритом рідного краю, родинними традиціями;
- українською державною та народною символікою;
- чітко вимовляють приголосний звук [ч], дзвінки приголосні – в кінці слів; [ц] у кінці слів;
- зливо вимовляють звукосполуки [дж], [дж], роздільно звукосполуки м'я, п'я, в'я;
- знають прислів'я, приказки, загадки, вірші українською мовою;
- відмінюють іменники, прикметники, числівники в роді, числі та відмінку;
- утворюють слова з різними зменшувально-пестливими суфіксами;

- вживають речення різної складності зі сполучниками й однорідними членами;
- ініціюють діалог у межах вивчених тем;
- відповідають на запитання, звертаються із запитаннями;
- складають зв'язні розповіді із 3–4 речень, переказують знайомі казки, оповідання з допомогою вихователя.

➤ *Поради батькам*

- стимулюйте дітей до розмови українською мовою: запитаннями, проханням будувати діалог “ти запитуй, я відповідаю”, “я запитую – ти відповідаєш”;
- пропонуйте дитині у вільний час пограти в гру “Назви предмет (дію, властивість) українською мовою”, “Чи правильно я вимовляю українське слово?”;
- читайте дітям доступні для їхнього віку оповідання і казки українською мовою, пропонуйте дитині переказати їх;
- загадуйте дитині загадки українською мовою;
- розучуйте з дитиною прислів'я і приказки українського народу;
- придбайте дитині український національний одяг: сукню, блузку, спідничку, вінок, стрічки;
- залучайте дітей до українських звичаїв і традицій.

СТАРША ГРУПА (шостий рік життя)

➤ *Вікові особливості розвитку мовлення дітей*

Мовлення дітей 5 років рідною мовою досягає високого рівня розвитку. Дитина оволодіває вимовою звука [p], чітко і правильно вимовляє всі голосні та приголосні звуки рідної мови; оволоділа прийомами звукового аналізу слів. Словник дитини налічує 2200–2500 слів, у мовленні наявні всі частини мови.

Досягненням дітей цього віку є усвідомлення ними звукової культури рідної мови, завершується розвиток фонематичного сприймання звукового складу мовлення, становлення граматичної правильності мовлення (до 4,5 років). Діти оволодівають монологічним і контекстним мовленням.

Відбулися відчутні досягнення і в оволодінні українською мовою. Словник дітей збагатився назвами української державної та народної символіки; назвами національного посуду, одягу, взуття, іграшок, їжі, родинних традицій.

У словнику дітей налічується до 500–800 слів української мови.

Діти оволоділи чіткою і правильною вимовою більшості голосних і приголосних звуків, які відрізняються вимовою від звуків рідною мовою; правильно узгоджують іменники, прикметники, числівники в роді, числі та відмінках; вони набули навичок самокорекції, самоконтролю українського мовлення. Оволоділи діалогічним і монологічним мовленням, складають різного типу розповіді за зразком вихователя. Знають вірші, пісні, приказки, прислів'я, загадки українською мовою.

➤ *Основні завдання*

◆ *Звукова культура мовлення*

Вчити:

- твердо вимовляти звук [p] у кінці слів: буквар, комар, мир тощо;

- оглушувати дзвінкий приголосний [з] у префіксах перед глухими: зсипати – [с]сипати, розцвітати – ро[с]цвітати, зшити – [ш]шити тощо;
- правильно вимовляти йотовані: [йа], [йу], [йе], [йі], [йо];
- твердо вимовляти шиплячі [ж], [ч], [ш] та звукосполюку [шч] – щ;
- правильно наголошувати слова, наголос яких не збігається з російською мовою (бра́ла, спа́ла), та слова зі зміною наголосу при зміні слів (рука́ – за ру́ку, нітки – ниткі́, за́єць – зайці́, ця́цька – цяцькі́ тощо);
- правильно вимовляти фрикативний звук [г]: голова, гілка, гуси, гімн тощо;
- вимовляти вибуховий звук [г]: дзи[г]а, [г]удзик, [г]анок, [г]ел[г]отати;
- вимовляти звукосполюки [з'ц'], [с'н'], [з'с'] в окремих словах: на подушці – на поду[с'ц'і], на книжці – на кни[з'ц'і] та подовжені приголосні: сміється – сміє[ц':]я тощо;
- вимовляти прийменник з як [с] перед словами, що починаються глухими приголосними: з полиці – [с]полиці, з кишені – [с]кишені тощо.

◆ *Словникова робота*

Ознайомити з:

- мапою (картою) України, героями України;
- Україною – державою, Гімном України, історичними і пам'ятними місцями України;
- державною мовою в Україні є українська мова;
- символічним значенням стрічок у вінку;
- народними символами: вербою, тополею, чорнобривцями, мальвою, червоною рутою;
- оберегами українського народу, родинним деревцем;
- народними іграшками: яворівськими, опішнянськими, косівськими, громівськими; дерев'яними, солом'яними;
- національним посудом, обрядовою їжею, побутом; національними традиціями і святами.

◆ *Збагачувати словник:*

- складними словами зі з'єднувальними голосними [o], [e]: пароплав, льодохід, різноколірний, землетрус, лежебока тощо;
- числівниками (семеро, восьмеро, троє, четвертий, п'ятий тощо), прислівниками (значно, багато, трохи, найкраще, найважче, треба, соромно, потрібно), прийменниками (через, навколо, біля, коло), частками (так, отже, мабуть, наче, напевне), вигуківими словами та виразами (вибачте, годі, от тобі й на, де там, хіба що);
- новими словами (назва ознаки, властивості, якості, форми) відповідно до тем: "Свійські тварини і птахи", "Кольори та їх відтінки", "Продукти харчування", "Пори року", "Наша Батьківщина", "Моє місто", "Транспорт", "Лічба до 10", "Моя сім'я", "Свята та розваги";
- ввічливими формами слів української мови: доброго дня (ранку, вечора), добридень, вибачте, перепрошую, прошу, пробачте, дякую, даруйте, будь ласка, вітаю, будьте здорові, до побачення, на добраніч, смачного, будьте ласкаві, добродій;
- образними виразами: вовчику-братику, лисичка-сестричка, зайчику-побігайчику, ясне сонечко тощо;
- словами, що позначають державні й національні традиції та свята, розваги; назви національного одягу, взуття, їжі, посуду тощо.

◆ *Грамотична правильність мовлення*

Вчити:

- вживати кличну форму іменників (Іванку, Ольго Петрівно, Олеже, Марійко, Євгене тощо);
- вживати різні форми дієслів зі змінами голосних чи приголосних: сплю – спить – сплять – спати; лле – ллю – ллеш – ллють – ллемо – лляти; везти – вожу; м'яти – мну; ходити – ходжу – ходять тощо;
- утворювати присвійно-відносні прикметники із суфіксами -ач, -яч, у назвах тварин: собачий, кошачий, мишачий, конячий, кролячий, коров'ячий тощо;

- відмінювати слово “пальто”, яке, на відміну від української, не відмінюється в російській мові;
- розрізняти міжмовні омоніми: рос. *луна* – укр. *місяць*, рос. *ехо* – укр. *луна*; рос. *мир* – укр. *світ*; рос. *гладить (утюжить)* – укр. *прасувати*; укр. *гладити (дитину)* тощо;
- утворювати від іменників-назв дитинчат тварин слова із пестливим суфіксом -тк: котенятко, пташенятко, цуценятко, левенятко тощо;
- утворювати назви людей за фахом у жіночому роді від іменників чоловічого роду: вихователь – вихователька, лікар – лікарка, вчитель – учителька, двірник – двірничка, перукар – перукарка тощо;
- утворювати іменники-назви предметів від дієслів: спати – спання, їсти – їдальня, роздягатися – роздягання тощо;
- вживати образні порівняльні вирази зі сполучниками: *як, ніби, мов, немов, наче, неначе*;
- будувати складнопідрядні речення з різними сполучниками: *щоб, адже, бо, якщо* тощо.

◆ Зв'язне мовлення

Вчити:

- ініціювати, продовжувати і завершувати діалог на запропоновану тему;
- переказувати зміст знайомих українських народних казок і оповідань;
- складати описові розповіді про предмети, іграшки, овочі, фрукти за зразком і планом вихователя;
- складати розповіді з власного досвіду про іграшки, творчі розповіді на тему (5–6 речень);
- складати сюжетні розповіді за змістом картин за зразком вихователя;
- стимулювати пояснювальне мовлення.

➤ **Показники мовленнєвого розвитку**

На кінець п'ятого року життя у дітей сформовані мовленнєва і комунікативна компетенції.

- розуміє, що в Україні державною мовою є українська мова;
- розрізняє близькі, але різні звуки рідної та української мов;
- правильно і чітко вимовляє нові звуки української мови;
- наголошує слова відповідно до орфоепічних норм української мови;
- слухає і розуміє мовлення дорослих, казки, оповідання, вірші, вистави, запам'ятовує українські тексти (вірші, пісні, прислів'я, казки);
- володіє розмовним і діалогічним мовленням: ініціює, продовжує і завершує діалог;
- вживає українську етикетну (ввічливі слова) лексику;
- переказує невеликі тексти і казки;
- складає розповіді різних типів (описові, сюжетні, з власного досвіду тощо) як за зразком вихователя, так і самостійно;
- спілкується українською мовою залежно від ситуації;
- знає, що Україна самостійна держава, в якій живуть люди різних національностей;
- українська мова є національною мовою в Україні, рідною мовою українського народу;
- знає назви українського національного посуду, житла, одягу і взуття, їжі, хатнього інтер'єру;
- знає державні (Гімн, Прапор, герб) і народні (калина, верба, тополя, чорнобривці, вінок, рушник) символи України;
- вдається до комплексного застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування українською мовою в конкретних соціально-побутових і навчально-мовленнєвих ситуаціях.

➤ **Поради батькам**

- влаштуйте дитині вдома годину української мови, впродовж якої спілкуйтеся з нею тільки цією мовою;

- якщо ви недостатньо володієте українською мовою, запропонуйте їй навчити Вас, влаштовуючи уроки для батьків українською мовою;
- запропонуйте дитині ігри: “Ти запитуєш, я відповідаю”, “Я запитую, ти відповідаєш”, “Назви посуд”, “Назви продукти харчування”, “Назви їжу і страви” українською мовою; “Я чемна україночка (українець)” на закріплення української етикетної лексики;
- читайте дітям твори українських класиків (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Україна тощо) та сучасних письменників, гуморески, казки, легенди з історії України;
- влаштуйте в домашній читальні сімейні вечори української поезії, усної народної творчості (прислів'я, приказки, загадки), гумору;
- придбайте дитині вишиванку, вінок та інші прикраси українського вбрання;
- переглядайте разом з дитиною мультфільми і передачі для дітей українською мовою.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У процесі навчання дітей української мови потрібно дотримуватися низки принципів. Принципи навчання – це основні правила, вимоги щодо організації навчально-виховного процесу, які впливають із закономірностей процесу навчання. Згідно із принципами визначають мету, завдання, зміст, засоби, форми, методи та прийоми навчання дітей української мови. Принципи навчання можуть змінюватися, доповнюватися, поновлюватися.

Сучасна методика навчання дітей української мови послугує двома групами принципів – загальнодидактичними та методичними.

До загальнодидактичних принципів належать: єдність навчання і виховання (виховне навчання); єдність навчання і розвитку дитини (розвивальне навчання), активність, свідомість, міцність засвоєння знань; науковість; наочність; систематичність і послідовність навчання; повторність; доступність; урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей; оптимізація; індивідуалізація і диференціація навчання; зв'язок навчання з життям; наступність і перспективність навчання.

Пояснимо це на кількох прикладах. Так, навчаючи дітей української мови, вихователь одночасно здійснює й виховні завдання. У дошкільників виховується стійкий інтерес та позитивне ставлення до національної мови українського народу, бажання оволодіти нею, позитивне ставлення та повага до національних традицій, української літератури, гордість за національні багатства держави.

Загальнодидактичний принцип науковості дає змогу, враховуючи результати наукових досліджень, визначити час початку навчання української мови, добирати відповідні віковому періоду найефективніші методи та прийоми мовленнєвого розвитку двомовних дітей.

Принцип свідомості навчання набуває особливого значення у процесі оволодіння дітьми двома близькоспорідненими мовами. Постійне зіставлення, порівняння білінгвальних явищ російської та української мов сприяє усвідомленню дітьми схожого й відмінного в обох мовах, запобіганню інтерферуючих впливів, мовленнєвих помилок.

Не можна успішно оволодіти другою мовою, не враховуючи принципу повторності. Так, уже з середньої групи дітям пропонуються теми “Дошкільний навчальний заклад”, “Іграшки”, “Сім’я”, які потім повторюються у старшій групі з поступовим розширенням лексики та введенням нових мовних явищ. При цьому на кожному занятті в межах однієї теми обов’язково спочатку повторюють лексику попереднього заняття. Повторення мовного матеріалу, що його діти вивчили на заняттях, здійснюється впродовж тижня у повсякденному житті, в іграх та розвагах дітей.

Відомо, що мовою можна оволодіти лише за умови її систематичного вивчення. Ось чому навчання дітей мови українського народу має починатися з раннього віку, вони повинні щодня чути українську мову. Тому, крім занять, дітям треба кожного дня читати твори українських письменників, показувати діафільми, прослуховувати з ними аудіозаписи, радіопередачі, дивитися телевізиви, проводити народні хороводні українські ігри. Тільки за такого систематичного навчання та прилучення до української мови діти ще до школи оволодіють її розмовною формою.

Крім загальнодидактичних принципів, вихователю послугує і методичними. Методичні принципи – це положення, які визначають як основні (загальні), так і другорядні (часткові, спеціальні) параметри процесу навчання, а також найефективніші в конкретних умовах засоби, методи і прийоми навчання.

Принципи навчання дітей української мови

• Комунікативна спрямованість навчання.

Цей принцип означає, що під час навчання в дошкільному навчальному закладі діти мають оволодіти українською мовою як засобом спілкування, набути практичних навичок розмовної української мови в межах програмної тематики.

• Опора на рідну мову під час вивчення другої.

Цей принцип полягає в постійному зверненні вихователя до рідної мови дітей:

а) переклад окремих слів, фраз рідною мовою;

- б) зіставлення, порівняння мовних одиниць двох близькоспоріднених мов;
- в) пояснення та словесні інструкції рідною мовою;
- г) використання транспозиційних явищ (позитивне перенесення знань, умінь і навичок з рідної мови).

- **Принцип навчання дітей другої мови за типовими моделями (зразками).**

Вводячи нові слова, вихователь пропонує типову модель: вказівний займенник *це* + *іменник* (це лялька) або модель граматичної конструкції як відповідь на запитання (Як тебе звати? – Мене звати Іванко).

- **Принцип апроксимації навчання другої мови.**

Дає право педагогові на початкових етапах навчання в умовах близькоспорідненої двомовності ігнорувати деякі акцентологічні помилки, які не порушують комунікативного акта, не заважають розумінню українського мовлення, не спотворюють зміст висловлювання.

Реалізація цього принципу усуває страх припуститися помилки, підвищує мовленнєву активність дітей.

- **Принцип забезпечення максимальної мовленнєвої активності дітей.**

Цього досягти можливо, лише проводячи заняття із невеличкими групами дітей, щоденно створюючи ситуації для спілкування українською мовою. Ефективність кожного заняття визначається питомою вагою інтенсивної мовленнєвої практики дітей другою мовою.

- **Принцип варіативності добору змісту, форм, методів та прийомів навчання.**

Зміст, методи та прийоми навчання дітей некорінної національності української мови залежать від багатьох чинників, зокрема: регіонального розташування дошкільного навчального закладу; рівня володіння дітьми українською мовою; мовленнєвої ситуації у сім'ях; вікового періоду; рівня володіння українською мовою педагогічним персоналом дошкільного навчального закладу. Керуючись цим принципом, у нашій країні

видано варіативні програми навчання дітей українського мовлення і створюються відповідні варіативні методики.

Домінантною є роль ігрової діяльності у процесі навчання дітей другої мови. Тому треба максимально насичувати навчання дидактичними, рухливими, хороводними іграми та ігровими вправами.

- **Спеціальні принципи** використовують відповідно до кожного мовного розділу. Організуючи навчання дітей **фонетики** української мови, доцільно керуватися такими спеціальними принципами:
  - а) порівняльного аналізу фонетичних явищ російської та української мов (артикуляція звуків, звукосполук, наголос у словах тощо);
  - б) розвитку фонематичного слуху (міжмовного чуття);
  - в) оцінки виразності мовлення (інтонаційне сприймання);
  - г) урахування відмінностей між звуком і буквою (вимовою і написанням);
  - г) послідовності введення матеріалу;
  - д) заміни діалектної вимови літературною.

У граматиці української мови:

- а) принцип зіставлення та порівняння граматичних явищ у близькоспоріднених мовах;
- б) принцип “однієї труднощі” (на одному занятті вводять тільки одну нову граматичну форму);
- в) автоматизація граматичних навичок; г) презентація граматичних явищ з урахуванням віку та етапу навчання.

У лексиці:

- а) тематичний принцип уведення лексики (заняття будуються відповідно до тем, за однією темою проводять від двох до шести-семи занять);
- б) принцип словникового мінімуму (на одному занятті з української мови вводять від двох до восьми нових слів залежно від віку);
- в) введення слова на основі чуттєвого досвіду;
- г) засвоєння слів в активній практичній діяльності;
- г) принцип частотності та поширеності лексики, що добирають для засвоєння;
- д) принцип описування понять та тлумачення їх значень.

У зв'язному мовленні:

- а) навчання розповіді за зразком вихователя;
- б) принцип самостійності побудови тексту тощо.

Усі принципи (загальнодидактичні, загальнометодичні, часткові та спеціальні) взаємозумовлені і використовуються у тісному взаємозв'язку залежно від характеру навчання.

Педагогічні умови реалізації програми

- відповідність мовлення вихователя орфоепічним та літературним нормам української мови;
- володіння вихователем сучасною методикою навчання дітей дошкільного віку національних спільнот державної української мови;
- наявність розвивального потенціалу україномовного мовленнєвого середовища в дошкільному навчальному закладі та сім'ї;
- програмно-методичне та дидактичне забезпечення процесу навчання дітей етнічних національностей української мови;
- заглиблення дітей в активну україномовну навчально-мовленнєву діяльність;
- єдність народознавчого, мовленнєвого і художнього компонентів у навчанні дітей державної української мови;
- навчання дітей української мови за мовленнєвим зразком вихователя.

Специфіка занять з навчання дітей української мови

Основною формою навчання українського мовлення дітей дошкільного віку є заняття.

Заняття – це організований, планомірний, систематичний процес повідомлення знань педагогом та формування і розвиток мовленнєвих умінь і навичок під керівництвом вихователя.

Під час навчання дітей некорінної національності української мови використовують заняття з різних розділів програми, зокрема:

- заняття на ознайомлення дітей з довкіллям: розглядання української національної іграшки (посуду, кераміки, одягу, вишиванки тощо) та бесіда про неї, екскурсія до місцевого краєзнавчого музею, на виставку українського одягу чи кераміки, бесіда про Україну тощо;
- заняття з художньої літератури, на яких дітям читають твори українських прозаїків і поетів, розповідають казки, драматизують їх, розігрують забавлянки, розучують вірші, показують театральні вистави;
- заняття на ознайомлення дітей із природою. Це екскурси у природу рідного краю, тематичні заняття з ознайомлення дітей з національними традиціями та звичаями, зустрічі та проводи свят чи подій природничого характеру, зокрема: веснянки (зустрічі весни), обжинки тощо;
- заняття з образотворчого мистецтва (опішнянські та петриківські розписи, кераміка, скульптура, живопис), із математики (відомості про народні засоби лічби в Україні), музичні заняття (пісні, музика, танці як народні, так і українських композиторів);
- і, насамкінець, суто мовленнєві заняття з розвитку та формування мовленнєвих умінь і навичок українського мовлення.

Усі ці заняття можуть бути різних **типів**.

Заняття з усією групою дітей. Такими можуть бути музичні заняття, читання оповідань та розповідання казок, показ діафільмів, театральних вистав, заняття з образотворчого мистецтва.

Групові заняття об'єднують 8–12 дітей. Якщо у групі 20–25 дітей, їх об'єднують у дві підгрупи для проведення заняття з кожною групою окремо. Групою проводять заняття з розвитку мовлення, екскурсії, спостереження, розглядання предметів.

Індивідуально-групові заняття об'єднують 5–8 дітей. Проводять їх з дітьми молодшого дошкільного віку. На індивідуально-групових заняттях розучують вірші, розігрують забавлянки чи українські народні пісні.

Індивідуальні заняття проводять з одним або кількома дітьми (1–4) однакового рівня розвитку. Наприклад, на індивідуаль-

ному занятті об'єднують трьох дітей, які неправильно вимовляють українські звуки [ч], [г], їм показують артикуляцію звуків (постановка звука за допомогою шпателя, дзеркала), проводять відповідні вправи.

Заняття з розвитку українського мовлення в російськомовному дошкільному навчальному закладі мають свою специфіку і мають відповідати **певним вимогам**.

Мовленнєва спрямованість. На занятті основна увага вихователя спрямовується на розвиток мовленнєвих умінь та формування мовленнєвих навичок усного розмовного мовлення. Жодних нових знань про довкілля (наприклад, розглядання українського посуду, який діти бачать уперше) на таких заняттях не пропонують.

Комплексний характер навчання. На кожному мовленнєвому занятті одночасно (комплексно) розв'язують усі мовленнєві завдання: введення та закріплення лексики, робота над звуковимовою, граматичною правильністю українського мовлення, формування навичок діалогічного та монологічного мовлення.

Наприклад, заняття з розвитку українського мовлення з теми "Іграшки" (старша група). Завдання з лексики: ввести у словник дітей слова: "іграшки", "грати", "лялька", "ведмедик". Фонетика: тверда вимова фрикативного звука [г], звука [п'] перед [і], тверда вимова приголосних [к], [т], [в], [м], [д], [ш] перед голосними [е] та завжди приголосним [й], наголос у словах "іграшки", "ляльок". Діалог: вчити будувати діалог з теми "У крамниці іграшок", відповідати на запитання за змістом картини. Граматика: закінчення іменників іграшка, лялька в називному та родовому відмінках однини та множини (іграшок, ляльок, іграшки, ляльки); майбутній час дієслова "грати": гратиму, буду грати. Зв'язне мовлення: скласти розповіді за змістом картини за зразком вихователя.

Поєднання навчально-мовленнєвих та виховних завдань. Під час занять із розвитку українського мовлення дітям некорінної національності, які проживають на території України, потрібно прищепити любов та повагу до національної мови українського народу, бажання опанувати її. *Наприклад, перше заняття у старшій групі з теми "Ми вивчаємо українську мову". Завдання:*

Лексика: ввести у словник дітей слова: Україна, Батьківщина, рідна мова, доброго дня. *Фонетика:* вимова голосного звука [і], м'яких приголосних звуків. *Діалог:* "Говоримо українською мовою". *ГраMATика:* форма звертання (Україно, Олю). *Зв'язне мовлення:* розповіді за картинками за зразком вихователя. Виховувати любов до рідного краю, бажання вивчити українську мову. *Матеріал:* вірші П. Тичини "Добридень тобі, Україно моя", С. Воробкевича "Рідна мова", картинки із зображенням рідного краю, знайомі ляльки в українському одязі.

Хід заняття. На столі – вже знайомі дітям ляльки в українському національному одязі. На стенді – картини із зображенням рідного краю. Вихователь вітається з дітьми українською мовою (Доброго дня!). Пропонує послухати вірш С. Воробкевича "Рідна мова":

Мово рідна, слово рідне.
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
А лиш камінь має.
Як ту мову нам забути,
Котрою учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?

Запитання: Якою мовою я прочитала вірш? (Так, українською.) *Вихователь.* Українська мова – це рідна мова українського народу. Послухайте ще раз, як гарно про українську мову сказано у вірші: "Мово рідна, слово рідне". Вихователь пропонує повторити дітям це речення. Запитує у дітей, як називається наша Батьківщина. Вводить у мовлення слова "Україна", "Батьківщина". Діти розглядають картини. Вихователь читає рядки з вірша П. Тичини:

Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля –
Добридень тобі, Україно моя!

– Як гарно вітається український поет Павло Тичина з Україною: "Добридень тобі, Україно моя!" – Діти повторюють це речен-

ня. Вводиться слово “добридень”. Вихователь звертає увагу на ляльок. Діти згадують їхні імена.

Вітаються з ними: “Добридень, Орісю!” Вихователь від імені ляльок пропонує дітям прочитати знайомі вірші українською мовою, розповісти за картинками (діти складають розповіді із трьох-чотирьох речень за зразком вихователя), поговорити між собою. Діти будують діалог “Говоримо українською мовою” (за зразком вихователя).

Наприклад:

- Добридень, Олю!
- Доброго дня, Марино!
- Що це в тебе в кошику?

Завершується заняття знайомою українською народною грою.

Тематичний характер занять згідно з тематичним принципом словникової роботи. Для кожної вікової групи визначають кілька загальних тем, опанування кожної з яких передбачає серію тематичних занять. Наприклад: на вивчення теми “Пори року” у старшій групі пропонуються такі заняття: “Весна”, “Весняні явища”, “Весняні свята”, “Весняні квіти”, “Зима”, “Зимові явища”, “Зимові свята”, “Літо та літні свята”, “Осінь”, “Осінні явища”. Темі визначено програмою, а вихователь до кожної загальної теми сам визначає теми окремих занять та їх кількість. Покажемо такий розподіл на прикладі тем середньої групи (п’ятий рік життя).

Тема за програмою	Тема заняття
<p>Знайомство Ввічливі слова</p> <p>Дошкільний навчальний заклад</p> <p>Іграшки</p> <p>Ігри</p> <p>Сім'я</p>	<p>Ми живемо в Україні</p> <p>Оксанка в гостях у дітей</p> <p>Тарасик на гостинах у дітей</p> <p>Ввічливі слова</p> <p>Ввічливі діти</p> <p>Оксанка запрошує до розмови</p> <p>Тарасик запрошує до розмови</p> <p>Зустріч з Івасиком</p> <p>Зустріч з Наталкою</p> <p>Наші гості</p> <p>Наша групові кімната</p> <p>Наша вихователька</p> <p>Наша няня</p> <p>Умивальна кімната</p> <p>Спальна кімната</p> <p>Запрошуємо до дошкільного навчального закладу</p> <p>Дошкільний навчальний заклад</p> <p>Іграшки</p> <p>Наші ляльки</p> <p>Моя улюблена іграшка</p> <p>Ми граємо</p> <p>Ми будуємо</p> <p>Діти та іграшки</p> <p>Нові ігри</p> <p>Запрошуємо до гри</p> <p>Мої тато і мама</p> <p>Бабуся і дідусь</p> <p>Брат і сестра</p> <p>Моя сім'я</p> <p>Дружно живуть діти в дошкільному навчальному закладі</p>

Емоційна насиченість заняття забезпечується використанням сюрпризних моментів, ігрових прийомів, різних ігор (дидактичних, хороводних, театралізованих, рухливих), віршів, пісень, активної діяльності дітей.

Наприклад, заняття з теми “Запрошуємо до гри” у середній групі. Завдання: Лексика: збагачення словника словами: “гопачок”, “дощик”, “чоботи”. Фонетика: вимова приголосних звуків [г], [ш], [ч]. Діалог: “Запрошення до гри”. Граматика: відмінювання іменника “гра”. Виховувати бажання говорити українською мовою, грати з дітьми.

Матеріал: хлопчик Дем’яно-Дерев’яно, лялька Тарасик.

Хід заняття. Діти сидять півколом. Хлопчик Дем’яно-Дерев’яно вітається з дітьми, запитує, чи вивчив хтось лічилочку, яку він їм розповів. Діти читають. Дитина, яка запам’ятала лічилку, виходить до столу, бере м’яч, запрошує двох дітей до гри.

– Іринко, я тебе запрошую до гри. Йди-но сюди, будь ласка.

– Дякую.

Потім промовляє лічилку, діти грають із м’ячем. Дем’яно-Дерев’яно запрошує до гри “Веселі каруселі”. Діти грають два-три рази. Потім сідають на місця. Вихователь бере Тарасика, сопілку.

– Тарасик хоче запросити вас до танцю. Який танець ми виконаємо?

Читає вірш В. Гринько “Гопачок”.

Дуже просять чоботи –

Чоботятка:

– Затанцюйте, хлопчики

Та дівчатка! –

Тож заграймо весело

Гопачок,

Хай танцює-стукає

Каблучок.

Діти під слова та музику танцюють спочатку по двоє, а потім усі разом із вихователем.

Використання наочності (предметів, речей, іграшок, картинок, картин), ляльок у національних українських костюмах з українськими національними іменами. Серед ляльок-іграшок

мають бути дівчатка, хлопчики, бабусі, дідусі, жінки та чоловіки, вбрані у відповідний національний одяг. *Наприклад, заняття з теми “Запрошуємо до дошкільного навчального закладу”* в середній групі. *Завдання: Лексика:* збагачувати словник словами: дитячий, запрошувати, зустрічати. *Фонетика:* вимова твердих приголосних звуків. *Діалог:* “Запрошення”. *ГраMATика:* відмінювання іменників у родовому відмінку. *Матеріал:* ляльки в українському національному одязі.

Хід заняття: Віддалік за окремим столиком сидять ляльки: Ория, Оксана, Ясочка, Іванко, Тарас, Юрко. Вихователь вітається з дітьми.

– Діти, куди ви поспішаєте щоранку? (До дошкільного навчального закладу!) – Діти повторюють. – Хто вас зустрічає у дошкільному навчальному закладі? (Вихователь, друзі.) – Що ви робите в дошкільному навчальному закладі? А що ви говорите, коли приходите у дошкільний навчальний заклад?

Доброго дня, наш дитсадок!
Ти – як справжній теремок!
Ширше двері відчиняй,
Вірних друзів зустрічай!

Ю. Михайличенко

– Давайте й ми запросимо наших друзів до нашого дошкільного навчального закладу. Ось наші друзі – українці. Поміркуйте, кого ви хочете запросити до нас у гості. – Запитає в дітей (відповідь: “Я хочу запросити до дошкільного навчального закладу ляльку Оксану”) – Послухайте спочатку, як я буду запрошувати: Тарасику, я запрошую тебе до нашого дитячого садка. Приходь, будь ласка”. – Бере ляльку й сідає з нею. Потім запрошують діти. Завершується заняття знайомою піснею або хороводною грою.

Заняття з розвитку українського мовлення проводить вихователь, який добре володіє літературними нормами української мови, знає російську мову та володіє її розмовними навичками. На жаль, в окремих російськомовних дошкільних навчальних закладах відсутня достатня кількість вихователів, які володіють українською мовою. У такому разі найкраще доручити всю робо-

ту з навчання дітей української мови одному вихователеві, який бездоганно володіє українською мовою (вихователь-предметник, вихователь-методист) і звільнити його від постійної роботи в одній віковій групі.

Заняття з розвитку українського мовлення не повинні мати фронтальний характер. Переважно це групові (8–10 дітей) та індивідуально-групові (4–6 дітей) заняття залежно від віку дітей та змісту навчання.

Структура і методика проведення занять із навчання дітей української мови

Заняття з навчання української мови проводять, починаючи із молодшої групи. У молодшій і середній групах заняття проводять один раз на тиждень, у старшій – двічі на тиждень невеличкими групами (від 6 до 12 дітей). Час проведення заняття визначають дошкільні навчальні заклади залежно від того, хто проводить заняття. Якщо це вихователь-предметник чи вихователь-методист, то складають єдиний графік занять для всіх вікових груп. Якщо ж заняття проводить вихователь, який працює у групі, то він сам обирає час для занять. Так, з однією підгрупою можна провести заняття вранці, а з другою – після обіду чи навіть наступного дня.

Тривалість заняття залежить від вікової групи. У молодшій групі триває 10–12 хв, у середній – до 15 хв, у старшій – 20 хв.

Наводимо орієнтовну структуру заняття з розвитку українського мовлення.

1. Організаційний момент, вступна бесіда (чи розповідь).
2. Словникова робота з теми (повторення лексики попереднього заняття у межах однієї теми, введення нових слів, закріплення їх). Ігри та ігрові вправи.
3. Фонетика: показ артикуляції звуків, яких нема в російській мові (фрикативний [г], тверді шиплячі, губні та задньоязикові), вимова звуків та звукосполучень української мови. Чистомовки, віршики, ігри на звуконаслідування, ігрові вправи.

4. Діалог з теми, що вивчається (“Розмова по телефону”, “У крамниці”). Фізкультхвилинка.
5. Зв’язне мовлення: бесіда та розповідь за картиною, переказ, описові розповіді, сюжетні розповіді за зразком, дидактичні ігри.
6. Граматика: ігри та вправи на формування граматичної правильності українського мовлення.
7. Ігри на закріплення теми.

У молодшій і середній групах організаційний момент починається рідною (російською) для дітей мовою. На перших заняттях доцільно проводити й вступну бесіду чи розповідь також рідною мовою. Наприклад, перше заняття у середній групі (у вересні) з теми “Ми живемо в Україні” можна розпочати так.

На столі у вихователя знайомі дітям ляльки в українському національному вбранні – Ясочка та Орыся. Заняття починається рідною мовою.

– Дети, вы узнали этих кукол? Как их зовут? Кто же они? Вот послушайте, какую песенку споет вам Орыся на украинском языке:

Українка я маленька,
Українці батько й ненька,
І сестричка, братик милий
На Вкраїні народились.

– Да, дети, Ясочка и Орыся – украинки. Мы с вами тоже живем в Украине. И мы будем с вами изучать украинский язык. Будем учиться разговаривать по-украински. А Ясочка и Орыся нам помогут. Дети, “кукла” на украинском языке – “лялька” (діти повторюють).

– Діти, ляльки (кукły) хочуть привітатися (поздороватися) з вами українською мовою (заняття продовжується українською мовою).

Поступово (через кілька занять) організаційний момент і вступну бесіду проводять також українською мовою.

Наступний етап заняття – лексична робота. У межах теми доцільно спочатку повторити в ігровій формі лексику попереднього заняття, а потім уже ознайомлювати дітей з новою лексикою. Наприклад, на початку другого заняття з теми “Овочі” (старша група)

з'являється тітка Одарка з кошиком овочів та загадками з “капустяної грядки”. Вітається з дітьми, повідомляє, що збирала з городу овочі й привезла їх дітям до дошкільного навчального закладу.

– Ох, і важкий кошик, багато овочів привезла, але спочатку відгадайте загадки про овочі.

Вихователь загадує загадки про знайомі овочі, а діти відгадують, називають відгадки словами української мови, викладають овочі на стіл.

Після повторення слів попереднього заняття вихователь вводить нову лексику. Він продовжує: “Діти, в кошику тітки Одарки є овочі, яких ми з вами ще не бачили. Ось погляньте. Це квасоля. Російською мовою – “фасоль”. Послухайте ще раз – квасоля. Викликає дітей повторити. “А це гарбуз (російською – тыква)”. Діти повторюють це слово. Вихователь звертає увагу на вимову приголосних звуків [г] та [з]. Аналогічно вводиться слово “городина”. Вихователь пояснює, що все, що дозріло на городі, всі овочі (перелічує їх) в українській мові називають словом “городина”. На закріплення лексики двох занять проводять гру “Ходить гарбуз по городу”.

Одночасно з уведенням нових слів вихователь відпрацьовує правильну вимову звуків у словах, застосовуючи прийоми імітації, показу артикуляції (за потреби – окремим дітям), зіставлення та порівняння слів за вимовою в російській та українській мовах. Наприклад, заняття з теми “Давайте познайомимося” (старша група). Заняття починається із привітання українською мовою. Вихователь: “Сьогодні в нас у гостях Оленка, вона росіянка, хоче вивчити разом із вами українську мову. Сподіваюся, що ви їй допоможете, а також український хлопчик Тарасик”. Ляльки вітаються з дітьми, діти відповідають. Вихователь пропонує дітям познайомитися з Оленкою і Тарасиком.

Повторення лексики попереднього заняття, введення нової лексики. Вихователь запитує: “Оленко, хто це – хлопчик чи дівчинка? Тарас – це хто?” Зіставлення слів *девочка – дівчинка, мальчик – хлопчик*. “А ви хто?” (“Ми – діти”). Зіставлення слів *дети – діти*. Вимова звука [ч], показ артикуляції звука [ч], зіставлення вимови звука [ч] у російській та українській мовах (у російській мові звук

[ч'] завжди м'який, в українській [ч] – завжди твердий). Вимова українських слів *хлопчик, дівчинка*. Діти промовляють чистомовку:

Ча-ча-ча – маленьке дівча.

Чу-чу-чу – я мовчу.

Чи-чи-чи – трохи помовчи.

Наступний етап заняття передбачає вправління дітей у діалогічному мовленні. На кожному занятті відповідно до його теми діти будують діалог. Спочатку вихователь виступає одним із партнерів-співрозмовників дітей, а надалі обмежується лише зразком та вказівкою. Наприклад, діалог “Давай познайомимся”. Двоє дітей зустрічаються на вулиці.

– Доброго дня!

– Доброго дня!

– Назви, будь ласка, своє ім'я.

– Моє ім'я Марина. Назви, будь ласка, своє ім'я.

– Моє ім'я Іван.

– Як звати вашу виховательку?

– Олена Семенівна.

– А як звати вашу виховательку?

– Ганна Сидорівна.

– До побачення, Маринко.

– До побачення, Іване. Діалог ведуть дві-три пари.

Ось ще один діалог “Розмова з Орестом”.

– Діти, ще один хлопчик-українець завітав до нас у гості. Хлопчику-українцю, ти забув привітатися з дітьми.

– Ой, вибачте, діти, доброго дня!

– Доброго дня! (Вихователь стежить за правильною вимовою цього слова).

– От бачите, як наш гість привітався з вами. А як ще можна вітатися українською мовою? (Добридень! Привіт!)

– Доброго дня!

– Спитаємо у хлопчика-українця, як його звати. Викликає дітей, дає зразок: *Хлопчику-українцю, як твоє ім'я?*

– Моє ім'я Орест (діти повторюють). – Орест хоче знати, чи вмієте ви розмовляти українською мовою. Хто хоче поговорити з Орестом?

- Добридень, Оресте!
- Доброго дня, хлопчику!
- Як тебе звати?
- Мене звати Вітя.
- А як звать цю ляльку? – Ляльку звать Орися!
- Запрошую тебе, Вітю, до себе в гості.
- Дякую, Оресте. Розмову ведуть двоє-троє дітей.

У середині заняття, перед тим як діти розповідатимуть, доцільно дати їм перепочити, провести фізкультхвилинку, супроводжуючи її текстом українською мовою. Текст фізкультхвилинки промовляє вихователь, а діти поступово запам'ятовують її зміст і промовляють разом з вихователем. Тексти фізкультхвилинки бажано добирати відповідно до теми заняття. Наприклад, під час заняття з теми “Іграшки” чи “Ігри” можна використати такий текст:

Раз, два – дерева
 Раз, два – *(руки згинають до плечей)*
 Дерева *(руки вгору)*
 Три, чотири – вийшли звірі
(Ходьба на місці.)
 П'ять, шість – пада лист
*(Нахил тулуба вперед,
 руками дістати підлогу.)*
 Сім, вісім – птахи в лісі
(Руки в боки, летять як птахи.)
 Дев'ять, десять – це сунічки
 Підвели червоні лички
(Руки вперед і до себе, зігнути в ліктях.)

Н. Забіла

На занятті з теми “Частини тіла” пропонуємо такий текст:

Раз, два, раз, два.
 Починається гра.
 Руки піднімаємо,
 Руки опускаємо.
 Раз, два, продовжується гра.
 Ручками хлоп-хлоп,

Ніжками туп-туп.
Раз, два – скінчилася наша гра.
(Продовжується двічі)

Наступний етап заняття передбачає вправління дітей у складанні розповідей українською мовою. Це можуть бути сюжетні розповіді за картиною, описові розповіді, розповіді з власного досвіду та переказування коротеньких казок чи оповідань. Завдання з розвитку монологічного мовлення вводять у старшій групі. У середній групі цей етап заняття відсутній. Наприклад, під час заняття з теми “Спальня” діти складають розповіді за ігровою ситуацією “У спальні” за зразком вихователя. Зразок розповіді: “Це спальня. Оксани постелили ліжко. Поклали матрац, простирadlo, ковдру, подушку. Лягла Оксана в ліжко і спить. Баю-баю-бай, Оксано”.

Або на занятті з теми “Наша квартира” діти складають розповіді з власного досвіду. Зразок розповіді вихователя:

“Я живу на вулиці Гоголя, будинок 7, квартира 15. У нашій квартирі 3 кімнати, кухня, великий коридор, два балкони. У квартирі стоять меблі, на підлозі лежить килим, є телевізор. Квартира світла, затишна”.

На наступному занятті “Прибирання квартири” можна запропонувати дітям скласти розповіді за картиною з аналогічної теми. Наприклад: на дошці картина. Діти розглядають картину. Вводять слова: прибирати, ганчірка, павутиння, підлога, стеля. Вихователь зіставляє слова, які мають різний рід та число в українській і російській мовах: пыль (вона) – пил (він); потолок (він) – стеля (вона), паутина (вона) – павутиння (воно), дверь (вона) – двері (вони). Дидактична вправа “Він, вона, воно, вони”.

Складання розповідей за картиною. Зразок розповіді: “Сьогодні суботній день. Уся сім’я зібралась вдома. У квартирі прибирання. Мама миє вікна. У неї відро з водою, ганчірка. Татко пилює стіни, підлогу, килим. Знімає павутиння. Дочка витирає пил з іграшок. Син прибирає книги. Сім’я працює дружно”.

Вправи на формування граматичної правильності мовлення проводять як самостійний етап заняття або ж граматичні завдання розв’язують під час попередніх етапів заняття у процесі складання розповідей, переказів, діалогів. Наприклад, на занятті з теми “Умивальна кімната” дітей вправляють у вживанні роду іменників, про-

понуючи вправу “Він, вона, воно”. Вихователь показує картинку і називає її, а діти добирають займенник відповідного роду:

шафа – вона
мило – воно
рушник – він
вода – вона
дзеркало – воно

Потім вихователь називає займенник, а діти – приклади слів-назв картинок відповідного роду:

Вона – шафа, вода, кімната, щітка.
Воно – мило, дзеркало, простирadlo.
Він – гребінець, рушник, кран.
Вони – рушники, шафи, крани тощо.

Під час заняття з теми “Одяг” пропонується вправа “Закінчи речення” на відмінювання слова “пальто” (в російській мові це слово не відмінюється).

- У дівчинки червоне (пальто).
- Дівчинка в червоному (пальті).
- Чорний комір на червоному (пальті).
- Дівчинка сидить без (пальта) тощо.

Кожне заняття має завершуватися грою, в якій діти одержують емоційне задоволення і водночас закріплюють відповідні слова та мовленнєві навички. Гру треба добирати відповідно до теми заняття. Наприклад, заняття з теми “Одяг” можна закінчити хоро-водною грою “Хусточка”; “Частини тіла” – грою “Де ж наші ручки?”; “Овочі” – грою “Ходить гарбуз по городу” або “Осінь багату будемо питати”; “Птахи” – грою “Гуси” або “Жили у бабусі...” тощо.

Така структура заняття не є єдиною. Її використовують переважно тоді, коли діти зовсім не володіють навичками українського мовлення, їм важко дається розуміння текстів українською мовою.

За умови, якщо більшість дітей володіє українською мовою, розмовляють нею вдома або вивчали українську мову кілька років у дошкільному навчальному закладі (із третього чи четвертого років навчання), структура заняття може бути довільною. До змісту заняття можна включати й деякі пізнавальні моменти, нові знання для дітей старшого дошкільного віку. Провідним методом

навчання може бути розповідь, активна діяльність дітей, бесіда. Можна проводити повністю українською мовою й окремі заняття з інших розділів програми та комбіновані заняття. Проілюструємо це на прикладі двох конспектів занять. В одному з них переважає розповідь вихователя і проводять його на лоні природи. У другому – активна діяльність дітей, під час якої вони засвоюють слова української мови. Тема “Чим місяць травень поміж братами славен?” *Мета:* розвивати уявлення дітей про рідну землю, вчити бачити її красу; збагачувати словниковий запас, учити розповідати українською мовою. *Словник:* травень, місяць, найтепліший, найкращий, дощ, грозова хмарка, сівачі, сіяти, жито, пшениця. *Матеріал:* природні об’єкти (заняття проводять у зеленій зоні), окраєць свіжого хліба. *Хід заняття.* Ви вже знаєте назви двох весняних місяців. – Як називається перший? А другий? – У якому місяці береза наливається соком? – А в якому місяці з’являються квіти? – Хто назве перші весняні квіти? (*За потреби вихователь виправляє відповіді і діти промовляють їх уголос.*) А третій весняний місяць називається травень. – Це зимовий чи весняний місяць? (*Увага до вимови слова “весняний”, проговорювання його дітьми.*) Правильно, цей весняний місяць називається травень, тому що в цю пору косять траву. Всі весняні місяці – березень, квітень, травень – схожі брати, вони приносять нам весну.

Вихователь читає вірш Т. Коломієць “Травень”.

– Чим же славний травень? (*Відповіді дітей.*) У травні гуркоче перший весняний грім і йдуть теплі дощі. Травневі дощі змивають зимову пилуку з усього, тому все так швидко росте і зеленіє. Давайте всі разом розкажемо цей вірш.

Діти проговорюють за вихователем кожен рядок.

Фізкультхвилинка (*проводять гру*).

– Навесні, коли зійде зимовий сніг, починаються весняні роботи в саду, на городі, в полі. Згадайте прислів’я про весняний день (“Весняний день рік годує”). А чи знаєте, чому так кажуть? Селяни поспішають посадити все і посіяти, поки земля волога (рос. – влажная), поки сонце ще не пече, як улітку. Що навесні посадять, те восени і зберуть.

Вихователь пояснює: коли люди засівають зерном землю, вони хочуть, щоб усе гарно зійшло і був добрий урожай. Пропонує послухати, як про це сказала Любов Забашта у вірші “Сівачі”.

– Чи знаєте ви, як пахне свіжий хліб? (Дає понюхати кожному, потім розламає на шматочки і дає покуштувати.) У вірші є побажання: “Хай в нашій хаті пахне хлібами, ще й пирогами”. Це означає, щоб у кожній сім’ї був удома хліб, а буде хліб, то й діти швидко зростатимуть.

Діти проговорюють вірш за вихователем два-три рази.

– Як називається третій, весняний, місяць? Що приніс кожен весняний місяць на землю? (Тепло, зелень, квіти, пташок, радість. У кого діти повинні вчитися працювати? (Відповіді дітей.)

Тема “Це моя Україна, це моя Батьківщина”. *Мета*: виховувати любов до рідного краю, збагачувати словниковий запас, учити розповідати, супроводжуючи свої дії. *Словник*: рідний край, Україна, Батьківщина. *Матеріал*: набірне полотно, на якому є така основа: ставок, город, гайок, хата, криниця. *У додатковому наборі*: сонечко, городні рослини, квіти, “лелека” “гніздо” для нього, куц калини.

Хід заняття. – Що приносить весна на нашу землю? Які рослини садять навесні? А що сіють? Які квіти зацвітають у лісах, на луках? Які птахи прилітають?

Вихователь, підсумувавши відповіді, пропонує скласти картину про весну й рідну землю і назвати її “Це моя Україна”. Виставляє на дошці в ряд усі предмети до набірною полотна – діти мають розмістити їх на картині.

Кожна дитина, беручи малюнок, розповідає, що це і що вона робить: “Це гніздечко. Я беру його і кладу на дах”. Або: “Це лелека. Він буде жити у гнізді на хаті”. Вихователь біля води “садить” калину і також розповідає: – Це калина. Вона любить рости біля води.

А калина біля броду

Білі квіти розпускає.

На свою чарівну вроду

Задивляється у воду,

Соловейка виглядає.

В Україні калина – улюблена рослина. У народі було прийнято садити куц калини, коли в сім’ї народжувалася дитина. Ось погляньте, яка гарна вийшла наша картина. Так само багата і прекрасна наша

рідна українська земля. Яка вона? Ось як написав про нашу Батьківщину український поет Анатолій Камінчук у вірші “Це моя Україна”:

Зацвітає калина,
Зеленіє ліщина.
Степом котиться диво-луна,
Це моя Україна,
Це моя Батьківщина.
Що, як мама і тато, одна.

Вихователь пояснює слова: луна (рос. – ехо), ліщина – це кущ, на якому ростуть лісові горішки. Діти вчать вірш напам’ять, щоб розповісти його вдома своїм рідним. Потім вихователь підсумовує:

– Про що ми складали картину? Що ми садили? Який птах оселився на нашій хаті? (Відповіді дітей.)

Деякі автори (К. Стрюк, О. Кириченко) пропонують проводити міні-заняття (фрагменти занять) з українського мовлення, починаючи із другої молодшої групи. Наприклад, “Що вміє олівець”. *Словник*: олівець, іграшки, папір, яблуко, помідор, квіти, синій, червоний, зелений.

Хід заняття. Після повідомлення вихователем теми заняття з’являється лялька Олеся в українському вбранні:

– Доброго дня, діти!

Діти. Доброго дня!

Вихователь. Я бачу в кожного з вас різні олівці. Ви, напевне, будете малювати? – Так, у нас сьогодні заняття з малювання.

Лялька Олеся розглядає матеріал, уточнює назви предметів – “Що це?” (олівці, іграшки, папір тощо), кольори олівців, знаходить такі самі кольори у своєму вбранні. Бере в руки олівець і, граючись ним, промовляє: “Олівець-малювець, покажи дітям, що ти вмієш малювати. (Показує і називає кілька малюнків, виконаних олівцем: яблуко, помідор, квітку тощо). Бачите, як гарно малює наш олівець-малювець. Треба тільки з ним подружитися, то він і намалює вам усе, що захочете. До побачення, діти!” Діти відповідають: “До побачення!”

Тема “Дощик лє швидко-швидко”. *Словник*: олівці, сині, папір, плащі, дощ, рясний, срібний.

Хід заняття. Стук у двері. “Вбігає” лялька Олеся у плащі: “Доброго дня, діти!” *Діти:* “Доброго дня!” – “Ой, як я змокла! Лідіє Петрівно, допоможіть мені, будь ласка, зняти плащ і висушити його. Я їздила до бабусі в гості і потрапила під дощ. Дощик був такий рясний та сріблястий!.. А що ви сьогодні малюєте?” *Діти:* Дощик. – “Дощик? Як добре! Від дощу ростуть квіти, кущі, дерева... і дітки теж (сміється). Діти, хочете, я навчу вас забавлянки про дощик? Слухайте:

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
У новому горщику
Та поставлю на вербі,
Щоб не з’їли комарі.
Буде вам, буде й нам,
Буде всім комарам.

Діти хором повторюють за Олесею забавлянку. Олеся: “Тепер візьміть папір, сині олівці і намалюйте дощик (Перевіряє, чи зрозуміли пропозицію.) До побачення, діти!” *Діти:* “До побачення!”

Такі міні-заняття викликають потребу спілкуватися зі співрозмовником українською мовою. Дитина вчиться не лише сприймати і розуміти, що говорить дорослий, а й водночас завоює нові слова, які час від часу повторюють й оновлюють. Вона пізнає зміст слова, його застосування, бере участь у діалозі з ляльковими персонажами, з вихователем. Маємо тут і зразки коротенької зв’язної розповіді, які промовляє лялька Олеся (“Я їздила до бабусі”; “Дощик – це добре!”). Вводяться різноманітна лексика, граматичні форми та синтаксичні конструкції, у вживанні яких дошкільники вправляються невимушено, практично, за принципом “давай разом, давай поговоримо”, а не “скажи так”, “ні, це погано”.

Добираючи той чи той засіб навчання, основним критерієм для педагога має бути сюжет, який викликає подив, бажання говорити. Ось який вигляд може мати розмова з дітьми.

“Їжачок допоміг”. Вихователь малює на дошці простенький малюнок-комікс: вушка зайчика, гора, з неї котиться їжачок. Запитує у дітей, хто зображений на малюнку. Далі розповідає: “Біжить лісом Зайчик. Глянув – із гори щось котиться. Ближче, ще ближче.

Ось уже біля самих ніг. “А-а, це ти, Їжачку? Доброго дня!” – “Доброго дня, Зайчику! Куди йдеш?” – “Я заблукав, шукаю маму” – “Ходімо зі мною. Я буду котитись, а ти будеш бігти слідом”. Так і зробили. Їжачок котиться – зайчик біжить. Добігли разом до галявини. Там їх радо зустріли багато зайченят, ще й чаєм почастивали”.

“Як Їжачок учив лічити”. “Знову біжить Зайчик. Назустріч йому Їжачок. “Чого ти плачеш, Зайчику?” – “Лисичка вигнала мене зі школи. Я не вмю лічити”. – “Тоді давай разом! Ось тобі п’ять морквин і дві капустини. Полічимо”. Разом звірята швидко все полічили. “Молодець, сіренький. А ти казав, що не вмієш”.

“День народження”. В Івасика сьогодні день народження. Вранці прокинувся і чує, ніби хтось вовтузиться і сопе біля ліжечка. Розплющує очі й не вірить собі: із сумки на нього дивляться двоє живих синіх оченят, мов намистинки. Хто це? Що це? Звідки? А на порозі стоїть причепурена бабуся: “Це тобі, Івасику, подарунок. Бережи його і він буде тобі справжнім другом”.

Застосовуючи такі ситуації та міні-заняття, треба пам’ятати, що вони доступні лише дітям, які добре розуміють українську мову і вже мають певні навички розмовного українського мовлення.

Закріплення мовленнєвих навичок у повсякденному житті

У дошкільній педагогіці загальноприйняті дві форми навчання – заняття і робота в повсякденному житті, тобто в різні режимні моменти (в ранкові години, на прогулянці, у другій половині дня). Робота в повсякденному житті не регламентована режимом, не закріплена часом і проводиться у зручній для вихователя і дітей час.

Робота в повсякденному житті передбачає:

- а) закріплення української лексики, набутої на заняттях;
- б) закріплення розмовних навичок українського мовлення;
- в) проведення індивідуальної роботи з окремими дітьми;
- г) вправлення дітей у правильній артикуляції українських звуків;
- г) прилучення дітей до українських народних традицій, звичаїв, обрядів.

Зміст роботи в повсякденному житті узгоджують з темами занять. Розглянемо, які види робіт можна проводити під час кожного режимного моменту.

У ранкові години, під час прийому, з дітьми проводять рухливі ігри, супроводжуючи їх текстом українською мовою, індивідуальну роботу, розглядають ілюстрації до знайомих дітям українських народних казок, загадують загадки промовляють скоромовки з “важкими” звуками української мови.

Наприклад, з дітьми молодшої групи в ранкові години можна провести рухливу гру “Ясочка та цапок”, пояснивши перед цим дітям слова “цапок”, “цапеня”, “руде”, “танок”. Вихователь показує картинки, називає зображене на них словами української мови. Потім запрошує дітей до гри.

Хід гри. Діти стають у коло. Одна дитина – Ясочка, друга – “цапок” (обрані лічилкою) стоять поза колом. Під пісню вихователя:

Вийшла Яся погуляти у зелений садок,
А за нею тупотить цапок,
Наставляє свої ріжки цапеня руде,
Повертає на доріжку, де Ясочка йде.

Діти рухаються по колу ліворуч, а Ясочка і цапок – поза колом праворуч. Після слів “де Ясочка йде” коло зупиняється. У коло входять Ясочка і “цапок”. “Цапок” наставляє ріжки на Ясочку. Діти, стоячи в колі, співають:

Ти рогатий, бородатий,
Утікай, цапок.
Ми Ясочку маленьку
Просимо в танок.

Діти вклоняються Ясочці і правою рукою запрошують її стати в коло. Яся стає в коло, всі танцюють. Гра повторюється з новими дійовими особами.

У підготовчій групі можна розучити з дітьми в ранкові години скоромовку Л. Пшеничної “Жадібний Євгенко” для вправлення дітей у вимові звуків [ц], [г] та розвитку діалогічного мовлення. Вихователь читає перший раз скоромовку:

Євген горіхи роздає:
– Оце моє, оце – твоє.

– А це чиє?
– Це теж моє!
Дивлюсь, горіхів не стає...
– А у вас такий Євгенко є,
Що так горіхи роздає?

Потім обирає Євгенка і його товариша. Вихователь повторює слова автора, а діти ведуть діалог. Після двох-трьох разів промовляння скоромовки слова автора промовляє хтось із дітей.

Під час роздягання у спеціальній кімнаті дітям старших груп можна загадати загадки про одяг та взуття після того, як ці теми були опрацьовані на заняттях. Відгадування загадок розвиває допитливість, сприяє повторенню й закріпленню української лексики. Наприклад, діти знімають черевики, вихователь пропонує відгадати загадку:

Два братики-вусатики,
В обох чорненькі сорочки,
Повисували язички. *(Черевики.)*

Доцільно провести вправу “Назвіть одяг українською мовою”.

Під час прийому їжі можна назвати дітям страви українською мовою, а у старших групах – запитати в дітей, як називаються різні продукти харчування українською мовою.

Доречним буде й читання вірша. Наприклад, за одним столом сидять діти, які швидко їдять, і ті, які це роблять досить повільно, без апетиту. Вихователь може прочитати вірш Г. Демченко “Таня”:

Це ж чому завжди у Тані
Щічки свіжі та рум’яні?
А тому, що Таня наша
Їсть і борщ, і хліб, і кашу!

На прогулянці також проводять рухливі та хороводні ігри, супроводжуючи їх текстом українською мовою, індивідуальну роботу, загадування загадок, заучування скоромовок, прислів’їв, читання оповідань, віршів, розповідання казок.

Так, узимку на прогулянці хтось із дітей упав на льодовій доріжці, а інші стоять і сміються. Вихователь говорить прислів’я спочатку рідною мовою “Чужой беде не смейся, голубок”, а потім українською: “Не смійся з другого, щоб тобі не було такого”.

Під час умивання, миття рук перед прийомом їжі вихователь читає дітям середньої групи вірш Г. Бойка “Хлюп, хлюп, водиченько”:

Хлюп, хлюп, водиченько,
Хлюп, хлюп на личенько,
І на ручки, і на ніжки,
Хлюп, хлюп, хлюп.

Діти поступово запам’ятовують слова і вивчають вірш. У другу половину дня дітям показують кінофільми українською мовою, різні види театрів (театральні вистави), телепередачі, проводять ігри-драматизації та ігри за сюжетом українських казок, віршів, розучують коротенькі вірші, колядки, заклички.

Влаштовують ігри-розваги, інсценування, розігрування забавлянок, традиційних українських народних свят, тривалість яких від 15 до 30 хв. Проводять їх здебільшого під музику. Наприклад, з дітьми середньої групи у другу половину дня влаштовують розігрування віршів Н. Забіли, В. Бичка (“Ладоньки-ладусі”, “Бджілка”).

З дітьми старшої групи проводять інсценівку за народними мотивами “Дощик і сонечко”. Діти в українських національних костюмах сидять у різних кінцях кімнати.

Троє дітей встають, ідуть по кімнаті, підносять руки вгору і промовляють:

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
В полив’янім горщику.
Іди, іди, дощику,
Цебром, відром, дійницею
Над нашою пшеницею.
(Нахиляються, показують.)
Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику.

Діти сідають. Виходить друга група дітей і промовляє:

Дощику, дощику, припусти	На весняні квіти,
На городні капусти,	На маленькі діти,
На Галине зіллячко,	На зелені жита,
На наше подвір’ячко,	Щоб нас звеселити.

Діти сідають. Двоє дітей вибігають на середину кімнати “під дощ”, радіють йому:

Ой дощику, поливайнику,
Поливай, поливай.
Поливай, поливай
Та і нас не лишай.

Виходять дівчатка:

Дощику, дощику, перестань,
Уже перестань.
Ми поїдем на баштан, на баштан.
Там вирвемо диньку.
Татові половинку,
А собі скибочку:
Дощику, перестань!

Усі сідають. Виходить одна дитина:

Вода, вода, холодная, дощова,
Стечи з мене, (струшує)
Кругом мене.
А з кого не стече,
Того сонце спече.

Вихователь. Пройшов дощик, дітям стало прохолодно. Де ж сонечко? Діти кличуть сонечко:

Вийди, вийди, сонечко,	На весняні квіточки,
На дідове полечко,	На маленькі діточки.
На бабине зіллячко.	Там вони граються,
На наше подвір'ячко.	Тебе дожидаються.

На середину кімнати виходить хлопчик із дудочкою:

Сонечко, сонечко,
Виглянь у віконечко!
Я маленький хлопчик,
Виліз на стовпчик.
На дудочці граю.
Всіх вас забавляю.

Вихователь. Дударик усіх дітей скликає у танок. Ставаймо швидше у танок, заспіваймо пісню. Хлопчик із дудочкою стоїть у колі.

Вийшли діти з хати,
Взяли дудочку пограти.
Залишили дудку
На зеленім дубку.
– Чом ти, дудко, не граєш.
Чи голосу не маєш?

Дударик. У мене голосочки
У чотири рядочки:
Ду-ду-ду-ду!

З дітьми старшої групи для закріплення теми “Овочі” можна провести більш складну інсценівку з віршовим текстом (наприклад, “Славна з Олі господинька”).

Отже, роботу з розвитку українського мовлення проводять щоденно – на заняттях чи в повсякденному житті.

КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ З РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ

∞ Молодша група ∞

Розігрування забавлянок (віршів, пісень)

Мета: вчити дітей відтворювати діалог, чітко промовляти слова і звуки українською мовою.

Зайчику, зайчику

Методичні поради. Забавлянка знайома дітям із попередніх занять. Вихователь читає забавлянку один раз, під час другого читання діти повторюють запитання, відповіді. Далі по двоє дітей (парами) розігрують забавлянку: один запитує, а зайчик відповідає. Доцільно використати шапочку (чи вушка) зайчика.

Котику сіренький

Діти сидять півколом. На килимку – ліжко – спить лялька. Дитині-“Котику” одягають шапочку котика, хвостик. “Котик” ходить навколо ліжка. Всі промовляють такі слова:

Котику сіренький,
Котику біленький,
Котик волохатий,
Не ходи по хаті,
Не буди дитяти.
Дитя буде спати,
Котик – воркотати.

Котик сідає біля ліжка і муркоче: мур-мур-мур.

Вихователь. Ой на ката воркота,
На дитину дрімота.
Усі діти (тихо):
А-а-а-а.

Ішов лісом-доріжкою сірий вовк

Діти сидять на стільчиках півколом. На килимку віддалік стоїть макет української хати. Потішку виконують двоє дітей у костюмах чи шапочках вовка й лисички. Слова автора говорить вихователь або хтось із дітей.

Ішов лісом-доріжкою сірий вовк
Та й зустрів він лисичку-сестричку.
– Здоров, здоров, лисонько, куди йдеш?
Скажи мені правдоньку, де живеш?
– Отам моя хатонька край води,
Ти до мене, вовчику, не ходи.

Столярики-молодці

Шестеро хлопчиків в українських костюмах імітують працю столярів.

Вихователь. Столярики-молодці

Тешуть столик і стільці.

Двоє дітей. Молотком по долоті, долоті,
Летять тріски золоті, золоті.

Двоє дітей. Пилочками чики-чики,

Двоє дітей. Молоточком туки-туки.

Усі разом. В нас до праці вправні руки.

(Підносять руки вгору.)

Ой сусіди, сусідоньки

Двоє дівчаток виконують ролі “господині” і “курочки”. Входить господинька, промовляє слова, низько кланяється:

– Ой сусіди-сусідоньки,
Прошу вас, прошу вас,
Чи не бігла моя курочка
Біля вас, біля вас?
Семеняста курочка і чубок,
А на правій ніженьці мотузок.

Вискакує курочка зі словами:

Куд-кудак!

Куд-кудак!

Роль господиньки може виконувати вихователь.

Два півники

- 1-ша дитина.* Два півники, два півники
Горох молотили,
2-га дитина. Дві курочки-чубарочки
До млина носили.
3-тя дитина. Цап меле, цап меле,
Коза насипає,
4-та дитина. А маленьке козенятко
На скрипочку грає.

Чорний баран

- Двоє хлопчиків виконують ролі “пана” і “барана”:
– Де ти ходив, наш чорний баране?
– До млина, до млина, мій дорогий пане.
– Що ти робив там, чорний баране?
– Молотив пшеницю, мій дорогий пане.

Я – маленький хлопчик...

Троє дітей в українських національних костюмах. У хлопчика – дудочка, у дівчинки – сопілка. На килимку – стовпчик і стільчик.

Першим виходить хлопчик з дудочкою і промовляє:

Хлопчик. Я – маленький хлопчик,
Виліз я на стовпчик,
На дудочку граю,
Всіх вас забавляю.
Ду-ду-ду-ду!

Виходить дівчинка.

Я – маленька дівонька,
Як у полі квітонька,

Сідає на стільчик.

На сопілку граю,
Пісеньку співаю,
Всіх вас розважаю.
Ля-ля-ля-ля-ля!

Виходить третя дівчинка-україночка:

*Дівчинка-україночка. Українка я маленька,
Українці батько й ненька.
І сестричка, й братик милий.*
Показує на дітей із сопілкою та дудочкою.
На Вкраїні народилися.
Нумо, станьмо в хоровод.
Усі діти стають у хоровод і співають “Подоляночку”.

☞ Середня група ☜

Тема “Ввічливі діти”

Завдання. *Лексика:* новенька, запрошувати, вдячний, зустрічати, вітатися. *Фонетика:* вимова твердих та м’яких приголосних, звукосполюка п’я. *Зв’язне мовлення:* діалог “Запрошення в гості”. *Грамматика:* форма звертання (Олю, Іване).

Матеріал: ляльки Оксанка і Тарасик, сюжетні картинки.

Хід заняття

Діти сидять півколом. На столі – Оксанка і Тарасик в українському вбранні. Вихователь звертається до дітей. Діти, сьогодні знову до нас на заняття прийшли ляльки Оксанка і Тарасик. Вони українці і розмовляють тільки українською мовою. (*Бере в руки Оксанку, лялька вітається: “Доброго дня, діти!” Діти відповідають хором. Потім лялька вітається з окремими дітьми, ті відповідають. Бере Тарасика.*) Тарасик також хоче привітатися з вами: “Добридень, діти!” (*Відповіді дітей.*) Ось ви і привіталися. – Ввічливі наші діти, всі вміють вітатися українською мовою. Коли ви приходите в дошкільний навчальний заклад, не забувайте вітатися словами “доброго дня”, “добридень”.

Ви запрошуєте своїх товаришів до себе в гості на день народження. Запрошувати треба ввічливо. Послухайте, як я запрошу на свій день народження Оксанку: “Доброго дня, Оксанко! Запрошую тебе на день народження. Приходь, будь ласка, до мене в гості. До побачення”. А тепер послухайте, що мені відповіла Оксанка:

“Дякую, Валентино Петрівно, обов’язково прийду. Я вам дуже вдячна за запрошення. До побачення, Валентино Петрівно”.

Викликає дітей парами будувати діалог “Запрошуємо в гості”: “Доброго дня, Іване!” – “Привіт, Максиме!” – “Я запрошую тебе, Іване, в гості на день народження. Приходь, будь ласка”, – “Дякую, Максиме”. – “До побачення, Іване!” – “До зустрічі, Максиме!” Стежить за правильною вимовою звуків та слів. (Можна запропонувати аналогічні діалоги з ляльками.)

Дидактична гра **“Дошкільнята – ввічливі діти”**

Вихователь промовляє текст, діти називають слова ввічливості: “До дошкільного навчального закладу прийшла новенька дівчинка. Вона зайшла в кімнату і тихо привіталася (...). Діти радісно й голосно відповіли їй (...) Як же її звати, подумали, і тут Сергійко запитав (...). Як він запитав? (Варіанти відповідей: “Як тебе звати?” “Скажи, будь ласка, своє ім’я”. “Давай познайомимось”. “Я – Сергійко, а тебе як звати?”) “Наталочка”, – відповіла дівчинка. Максим запропонував їй стілець і сказав: (...). Наталочка сіла і відповіла (...). Діти почали гратися. Та ось Іра ненароком штовхнула Наталочку, повернулася до неї і вибачилася (...).

Швидко минув день у дошкільному навчальному закладі, час уже додому. Наталочка попрощалася з дітьми. Вона сказала: (...). Діти відповіли їй: (...).

– От і закінчилося наше заняття. Гості, Оксанка й Тарасик, також хочуть з вами попрощатися.”

Оксанка: “До побачення, діти!”, Тарасик: “На все добре вам!” Діти відповідають.

Тема “Давайте познайомимось”

Завдання. *Лексика:* ім’я, новенький, новачок, хлопчик, дівчинка, вихователь, діти, будь ласка. *Фонетика:* артикуляція твердого звука [ч], вимова звукосполюки [мй’а]ч. *Грамматика:* узгодження іменників з прикметниками, відмінювання іменників у знахідному відмінку. *Зв’язне мовлення:* побудова діалогу на запропоновану тему, відтворення тексту вірша українською мовою.

Матеріал: вірш М. Познанської “Новачок Тарас”, картина “Нова дівчинка”, ляльки Оленка і Тарасик.

Хід заняття

Заняття починається українською мовою із привітання. *Вихователь*. Сьогодні у нас в гостях Оленка, вона росіянка, хоче вивчати разом з нами українську мову. Сподіваюся, що ви разом із хлопчиком Тарасиком допоможете їй. Ляльки вітаються з дітьми, діти відповідають. Вихователь пропонує дітям познайомитися з Оленкою і Тарасом.

Повторення лексики попереднього заняття.

Введення нової лексики. Вихователь запитує: “Оленка – хлопчик чи дівчинка? А Тарасик?”

Зіставлення слів *девочка – дівчинка, мальчик – хлопчик*. А ви хто? (Ми – діти.) Зіставлення слів *дети* (рос.) – *діти* (укр.). Вимова звука [ч], артикуляція звука [ч], зіставлення вимови звука [ч] у російській та українській мовах (у російській мові звук [ч] завжди м’який, в українській мові [ч] – завжди твердий). Розглядання картини. Відповіді дітей на запитання за картиною. Розповідь вихователя за картиною. Введення слів: новенька, нова, новачок, будь ласка, знайомити, ім’я. Робота над роздільною вимовою звукосполюки [мй’а]. Діти придумують ім’я героям картини (вихователів, дівчинці, хлопчикам).

Фізкультхвилинка. Вправа “Скажи українською мовою”.

Діалог “Давай познайомимся”:

– Доброго дня!

– Доброго дня!

– Скажи, будь ласка, твоє ім’я.

– Моє ім’я Марина.

– Скажи ти, будь ласка, своє ім’я.

– Моє ім’я Іван.

– Як звати вашу виховательку? – Олена Семенівна.

– А як звати вашу виховательку? – Ганна Сидорівна.

– До побачення, Марино.

– До побачення, Іване.

Діалог ведуть 2–3 пари.

Розучування вірша М. Познанської “Новачок Тарас”. Вихователь читає вірш тричі і викликає дітей. Стежить за правильною вимовою звуків.

Тема “Ввічливі слова”

Завдання. *Лексика:* ввічливий, пробачте, дякую, добрий ранок, чарівний, вечір, друзі, подруга. *Фонетика:* вимова фрикативного звука [г], твердого [ч], наголос у слові подруга. *ГраMATика:* закінчення іменників в орудному відмінку з прийменником з (з другом, з подругою). *Зв’язне мовлення:* складання діалогу та розповідей про своїх друзів (за зразком вихователя).

Хід заняття

Повторення лексики попереднього заняття. Розмова з ляльками. Вправа “Новенький”. Повторення знайомого вірша М. Познанської “Новачок Тарас”, літературна вікторина (оповідання В. Осеевої “Чарівне слово” знайоме дітям).

Вихователь читає уривок:

– Є таке чарівне слово... Павло відкрив рота.

Я скажу тобі це слово. Але пам’ятай: говорити його треба тихим голосом, дивлячись прямо в очі тому, з ким розмовляєш...

– А яке слово?

Вихователь. Діти, яке це слово? Як потрібно сказати це слово українською мовою? – А які ще чарівні, ввічливі слова ви знаєте? Введення нової лексики; *дякую, доброго ранку, доброго вечора, пробачте.* Робота над правильною вимовою звуків. Порівняння слів *спасибо* (рос.) – *дякую* (укр.) Читання оповідання “Хороші звичаї”.

“Доброго ранку!” – кажете ви мамі з татом, коли прокидаєтеся, вихователіві й дітям, коли заходите в групу. “До побачення!” – кажете ви, коли повертаєтеся додому. “Дякую” – щиро промовляєте за надану вам послугу. І всім од тих слів стає приємно і радісно.

Введення слів *друг, подруга, друзі.* Зіставлення слів: *дру[к]* (рос.) – *друг* (укр.), *п[а]друга* (рос.) – *подруга* (укр.), *друзья* (рос.) – *друзі.* (укр.) за вимовою та наголосом.

Діалог “Хто твій друг (пóдруга)?” Двоє дівчаток чи хлопчиків розмовляють:

- Доброго дня, Сергію!
- Доброго дня, Іване!
- Сергію, хто твій друг?
- Мій друг – Максим.
- А хто твій друг, Іване?
- Мій друг – Петро.
- Сергію, а ще у тебе є друзі?
- Так, мій друг – Тарас.
- А у тебе, Іване, є ще друзі?
- Ні, у мене нема більше друзів. Діалог ведуть 2–3 пари дітей.

Вихователь. Діти, як потрібно поводитися з друзями? Зараз ви розповідатимете, хто ваш друг чи пóдруга, з ким ви дружите. Зразок розповіді: “У мене є пóдруга Оксана. Ми з нею друзі. Ми з Оксаною ходимо разом у дитячий садок, граємо в ігри.

Гра “Дошкільнята – ввічливі хлоп’ята”. Вихователь промовляє текст, а діти хором вставляють ввічливі слова.

Тема “Групова кімната”

Завдання. *Лексика:* кімната, стіл, стілець: куточок, займатися, грати, співати, танцювати, малювати, чергові. *Фонетика:* чітка вимова голосних звуків, тверда вимова звука [ч]. *Граматика:* вживання дієслівних форм, закінчення іменників у місцевому відмінку з прийменником. *Зв’язне мовлення:* складання розповідей за картиною.

Матеріал: ілюстрація (чи картина) із зображенням групової кімнати, вірш Н. Забіли “Чергова”.

Хід заняття

Бесіда про групову кімнату. Вихователь пропонує уважно подивитися навколо. *Запитання:* Як називається ця кімната? Порівняння словосполучення *груповая комната* (рос.) – *групова кімната* (укр.). Визначення наголосу в слові кімнáта (кóмната). Вихователь запитує, що ще є у груповій кімнаті, вводить слова

стіл, стілець, стільці, куточок. Робота над вимовою м'яких приголосних звуків. Введення нових слів: *займатися, ліпити, малювати, чергувати, вставати, танцювати, грати.* Порівняння слів. Читання вірша Н. Забіли “Чергова”.

Діалог “Хто сьогодні черговий?”:

– Хто сьогодні черговий?

– Я чергова.

– Що ти, Олю, сьогодні робила?

– Я готувала столи до заняття.

Інсценівка “Чергові”. Кілька дітей виконують різні дії, решта називають їх. Фізкультхвилинка.

Розглядання картини. Запитання: Хто це? (Це дівчинка. Це хлопчик. Це діти). Де вони сидять? Як називається ця кімната? Що діти роблять? Як звати дітей? Зразок розповіді вихователя: Це групова кімната. Діти сидять на стільцях за столами. Дівчинку звати Оленка, а її подругу – Оксана. Хлопчика звати Петрик. Діти ліплять. *Розповіді дітей.* Гра “Подорож по груповій кімнаті”. Вихователь пропонує показати ляльці Оксані свою групову кімнату і розповісти, що в ній є. Лялька дякує, прощається з дітьми.

Тема “Умивальна кімната”

Завдання. *Лексика:* умиватися, рушник, шафа, гребінець, дзеркало. *Фонетика:* вимова звукосполуки [дз] та звука [г], чітка вимова ненаголошеного [о]. *Грамматика:* рід іменників, закінчення іменників в орудному відмінку. *Зв'язне мовлення:* складання дітьми розповідей за змістом картини.

Матеріал: ілюстрація “Діти миють руки”, предметні картинки, вірші Г. Демченко “Водичка”, Н. Найдьонової “Наші рушнички”.

Хід заняття

Повторення лексики попереднього заняття. Вправа “Скажи українською мовою”. Розглядання картини. Запитання за картиною. Введення нових слів. Зіставлення слів: *умывальная – умивальна, шкаф – шафа, зеркало – дзеркало, гребешок, расческа – гребінець.* Звернути увагу дітей на слова *кран, мило* (однаково вимовляються

російською та українською мовами). Читання вірша Г. Демченко “Водичка”. Вимова ненаголошеного звука [o], зіставлення слів *в[а]да* – *вода*, вимова звукосполуки [дз]. Вправа “Він, вона, воно”:

Шафа – вона, мило – воно, дзеркало – воно.

Рушник – він, вода – вона.

Гребінець – він.

Вона – шафа, кімната, вода.

Воно – дзеркало, мило.

Він – гребінець, рушник, кран.

Вони – рушники, шафи, гребінці.

Читання уривка з вірша Н. Найдьонової “Наші рушнички”.

Фізкультхвилинка

Діалог “Що в тебе?” У дітей предметні картинки. Діти парами запитують один в одного:

– Що в тебе є?

– У мене є гребінець.

– А в тебе що?

– У мене рушник.

Складання розповідей за картиною. Зразок розповіді вихователя: Це умивальна кімната. В умивальній кімнаті діти миють руки з милом, вмиваються, розчісуються. Дівчинка миє руки з милом. Це кран. У крані вода. Хлопчик витирає руки рушником. Це шафа. У шафі рушники. Дівчинка стоїть перед дзеркалом. Вона розчісується гребінцем. Розповіді дітей. Гра “Перекладачі” Вихователь називає слова, пов’язані з назвою процесу умивання, умивальною кімнатою, а діти перекладають українською мовою..

Тема “Спальня”

Завдання: *Лексика:* спати, ліжко, лягати, постіль, простирadlo, ковдра. *Фонетика:* вимова м’яких приголосних, звука [ж], наголосу в слові *спáла*. *Граматика:* час дієслів, закінчення іменників у місцевому відмінку з прийменником. *Зв’язне мовлення:* складання розповідей за ігровою ситуацією.

Матеріал: лялька, іграшкове ліжко, постіль, вірші: Г. Бойко “Захотіла Милочка спати”, П. Воронько “Доня хоче спати”.

Хід заняття

Повторення лексики попереднього заняття. Гра “Що потрібно Оксані?” *Вихователь*. “Оксана вирішила вмитися. Куди ж їй потрібно піти? (В умивальну кімнату.) Зайшла Оксанка, подивилась і побачила... Що вона побачила?” тощо.

Введення нових слів: *ліжка, ковдра, простирadlo. Зіставлення слів: п[а]стель – п[о]стіль, п[а]душка – подушка, тихо – тихо, спати – спати*. Вправа “Не помились!” *Вихователь* називає слова українською мовою, а діти – російською і навпаки.

Дидактична гра “Покладемо ляльку спати”. Читання віршів Г. Бойка “Захотіла Милочка спати”, П. Воронька “Доня хоче спати”. *Фізкультхвилинка*. Вправа “Є, було чи буде”? Запитання до дітей: Що робить Оксана? (Спить) Що робила Оксана? (Спала.)

Зіставлення слів за наголосом: спалá – спáла. Що робитиме Оксана? (Спатиме.) Показ сюжетних картинок (лялька лягає спати, лежить, збирається лягати спати). Введення дієслів *лягати, лягти*.

Складання розповідей за ігровою ситуацією “У спальні” за зразком вихователя. Зразок розповіді: “Це спальня. Оксані постелили ліжку. Поклали матрац, простирadlo, ковдру, подушку. Лягла Оксана в ліжку і спить”. Пісенька “Баю-баю-бай. Спи, Оксанко, засинай!”

Тема “Наш ігровий куточок”

Завдання. *Лексика:* куточок, килим, дзига, допомагати, ділитися, новий. *Фонетика:* закріплення вимови звуків [ч], [г], звуковимова [дз], наголос у слові *новий*. *Грамматика:* граматична конструкція граємо в м’яча, форми дієслова *грати*. *Зв’язне мовлення:* відповіді на запитання за змістом оповідання.

Матеріал: іграшки, оповідання О. Бунця “Новий м’яч”.

Хід заняття

Повторення лексики попереднього заняття. Вправа “Покажи та назви Оксані іграшку”.

Введення нових слів: *дзига, куточок, килим*. Робота над вимовою звуків. Зіставлення слів *игр[а]вой* (рос.) – *ігровий* (укр.) Гра “Подорож”. За вказівкою вихователя діти йдуть в ігровий куточок й почерзі підходять до іграшок, називають іграшки, які є в ігровому куточку українською мовою. Розучування римівки:

– Де іграшки стоять? Де іграшки лежать? (Тут іграшки стоять. Тут іграшки лежать.)

Фізкультхвилинка. Вправа “Він, вона, воно”. Вихователь називає займенник, а діти – назви іграшок відповідного роду.

Читання оповідання О. Бунця “Новий м’яч”. Запитання: Як називається оповідання? Робота над наголосом у слові *новий*, зіставлення його з російським словом *новый*. Що робила Клава? (Грала в м’яча.) Зіставлення з російською фразою: Играла в мяч. Що просили дівчатка у Клави? Як поводитися Клава? Що трапилося з м’ячем? Чому Клава покликала дівчат? Як вона їх кликала? Що їй відповіли дівчата?

Тема “Моя улюблена іграшка”

Завдання. *Лексика:* улюблена, прогулянка, гратися, купувати, гарна, покупці. *Фонетика:* вимова м’яких приголосних звуків та звука [г]. Наголос у слові *хочу*. *Граматика:* вживання дієслівних форм, закінчень іменників у знахідному відмінку. *Зв’язне мовлення:* складання розповідей на тему, з власного досвіду, відповіді на запитання за змістом оповідання.

Матеріал: іграшки, оповідання Ю. Федіна “Лялька”.

Хід заняття

Закріплення лексики попереднього заняття. Ігри: “Хто більше назве іграшок?”, “Хто помітив помилку?” Лялька називає іграшки українською мовою, припускається помилок, діти виправляють. Робота над вимовою звуків. Читання оповідання Ю. Федіна “Лялька”. Запитання: Що трапилося з Тетянкою? Яка її улюблена іграшка? Що Тетянка зробила з улюбленою іграшкою? Вихователь пропонує дітям розповісти про свою улюблену іграшку. Стежить за правильною вимовою слова *улюблена*. *Зразок розповіді.* “Моя улюблена іграшка – м’яч. У мене великий гарний м’яч. Я люблю грати з м’ячем. Цей м’яч мені купила мама”. Діти розповідають про свою улюблену іграшку. *Фізкультхвилинка.*

Гра-діалог “У магазині іграшок”. На столі у вихователя різні іграшки. Вихователь виконує роль продавця. Діти звертаються до нього українською мовою, щоб купити іграшку, яку вони обрали.

Тема “Наші улюблені іграшки”

Завдання. *Лексика:* гра, лічилка, бігати, ведучий, стрибати, доганяти, швидко. *Фонетика:* чітка вимова голосних звуків, звуків [г] та [ч]. *Граматика:* наказова форма дієслів. *Зв’язне мовлення:* складання розповідей із власного досвіду.

Матеріал: іграшки, ілюстрація (чи картина) “Діти на прогулянці”.

Хід заняття

Повторення лексики попереднього заняття. Загадування загадок про іграшки. Робота над звуковимовою. Розглядання картинки. Запитання: Що роблять діти? Як ви гадаєте, в яку гру вони грають? Вимова слова *гра*, зіставлення його з російським словом *игра*. Що роблять хлопчики? Зіставлення вимови *песоч[ч]ница – пісочни[ц]’я*. В які ігри ми з вами граємо на прогулянці? Яка ваша улюблена гра? Введення слів: *лічилка, ведучий, водити, швидко, доганяти*. Зіставлення слів *в[и]дущий – ведучий, в[а]дить – водити, д[а]ганять – доганяти*. Розучування лічилки:

Я куплю собі дуду,
Я на вулицю піду.
Люба дудочко, дуди!
Ми гуляєм, ти води!

Читання лічилки:

Хто з вас перший прийде,
Хто м’яча принесе,
Скажемо: молодець
І дамо прапорець!

Фізкультхвилинка. Складання дітьми розповідей “Моя улюблена гра” за зразком вихователя.

Гра “Команди”. Діти почергово дають команди одному-трьом дітям, яких вихователь викликала до себе: “Стрибай! Стрибайте! Бігай! Бігайте! Крокуй! Крокуйте!”

Тема “Ми вивчаємо українську мову”

Завдання: *Лексика:* українська мова, тебе, мене, доброго дня, до побачення, так, хто, як. *Фонетика:* чітка вимова ненаголошеного звука [о], вимова твердих приголосних звуків. *Граматика:* неозначена форма дієслова *звати*. *Зв'язне мовлення:* побудова діалогу.

Матеріал: вірш І. Неходи “Ми живемо на Україні”, ілюстрації із зображенням Києва, України, лялька в українському вбранні, іграшковий телефон.

Хід заняття

Першу частину заняття проводять російською мовою у формі бесіди. Запитання до дітей: Як називається наша країна? Яке її головне місто? Якою мовою розмовляють у нас люди? Якою мовою розмовляють у вашій сім'ї? Розглядання ілюстрацій, розповідь вихователя. Вихователь повідомляє, що для українців рідною є українська мова, на занятті діти будуть вивчати українську мову. Пропонує прослухати вірш І. Неходи “Ми живемо на Україні”. З'являється лялька Оксана в українському вбранні.

– До нас у гості завітала Оксанка. Вона українка і хоче привітатися з вами українською мовою.

Оксанка. Доброго дня, діти! Вихователь викликає дітей повторити слова вітання. Робота над вимовою твердих звуків [р], [д] (добрий день). Діти вітаються один з одним.

– А тепер давайте познайомимося. Мене звати Олена Іванівна (пропонує повторити). Як мене звати? А як звати тебе?

Діти називають свої імена. Робота над звуковимовою. *Фізкультхвилинка.*

Діалог “Знайомство”. До столу виходять двоє дітей: “Доброго дня! Як тебе звати?” – “Добрий день! Мене звати Олена. А тебе як звати?” – “Мене звати Сергій”. Вихователь стежить за твердою вимовою приголосних у словах *мене, тебе, звати*. Запитує, чи знають діти, як

сказати українською мовою “до свідання”. Вводить вираз *до побачення*. Стежить за вимовою ненаголошеного [о] і твердого [ч] звуків.

Гра “Відгадай”. Одній дитині зав’язують очі, інші підходять і називають її ім’я. Вона має сказати: “Це Олег”. Вихователь стежить за правильною вимовою слів, підсумовує заняття.

Тема “Моя Україна”¹

Мета: виховувати любов до рідного краю, збагачувати словниковий запас, розвивати мовленнєві вміння.

Словник: рідний край, Україна, ставок, город, гайок, хата, криниця.

Матеріал: набірне полотно, набір зображень з теми заняття (ставок, хата, криниця, кущ калини, лелека, сонечко, городні рослини, квіти).

Хід заняття

Запитання вихователя:

– Що приносить весна на рідну землю? Які рослини? – Які квіти? Які птахи прилітають?

Діти, розкажіть, як ви уявляєте собі рідну землю, природу.

Вихователь виставляє на дошці всі зображення до набірною полотна і пропонує дітям розмістити їх так, що вийшла завершена картина. Той, хто розміщуватиме малюнки, має розповісти, що він бере і що робить. Наприклад: “Це лелека. Він буде жити у гнізді на хаті” тощо.

Вихователь “садить” кущ калини і зачитує дітям такі віршовані рядки:

А калина біля броду
Білі квіти розпускає.
На свою чарівну вроду
Задивляється у воду,
Соловейка виглядає.

---

¹ Хорошковська О. Н., Кудикіна Н. В. Програма та методичні рекомендації з розвитку українського мовлення для дошкільних закладів з російським мовним режимом. — К.: Освіта, 1992. — Ч. 2.

В Україні майже на кожному городі або на подвір'ї можна побачити калину. В народі було прийнято садити кущ калини, коли народжувалася дитина.

Багата і прекрасна наша українська земля. Ось як про неї розповідає у вірші український поет Анатолій Камінчук:

Зацвітає калина,
Зеленіє ліщина.
Степом котиться диво-луна.
Це моя Україна,
Це моя Батьківщина,
Що, як тато і мама, одна!

Пояснює слова *ліщина* – кущ, на якому ростуть лісові горішки, *луна* – ехо. Вивчення вірша напам'ять.

Тема “Бабусина хата. Український інтер'єр”¹

Завдання: виховувати почуття любові до народних звичаїв, естетичні смаки; розвивати мовленнєві вміння. *Словник:* хата, піч, горщик, чавун, рогач, коцюба, колиска, варити, прикрашати.

Матеріал: українська хата (макет, картина), набірне полотно і деталі українського інтер'єра.

Хід заняття

– Діти, сьогодні я одержала листа від своєї бабусі (показує конверт). Вона живе в селі неподалік Києва. Там немає таких великих будинків, як у нашому місті (рос. – городе). Там ось такі будиночки (показує). Я дуже люблю бабусину хату. Там багато цікавих речей (рос. – вещей).

У хаті є велика піч, яка дає багато тепла. Я люблю взимку погрітися на печі. А ще у печі варять дуже смачні борщ і кашу, картоплю, печуть хліб. Подивіться на посуд, у якому варять борщ і кашу (показує горщик). Що це? А це чавунчик (діти повторюють). У ньому найчастіше варять борщ і картоплю. Подивіться на форму горщика і чавунця. Знизу вони вузькі, а догори – розширені. Це для того, щоб зручно було брати рогачем, ставити у піч та виймати з неї.

¹ Хорошковська О., Кудикіна Н. Заняття з розвитку українського мовлення // Дошк. виховання. — 1991. — № 3. — С. 15.

Ще в бабусі є коцюба (*показує*). Нею розгортають вугілля, поправляють дрова. Рогач і коцюба завжди стоять у куточку (рос. – уголке), біля печі. Що стоїть біля печі? В Україні у давні часи піч розмальовували ось так (*показує малюнки*).

Тепер скажіть, чи хочете ви побувати в бабусиній хаті? Отже, візьмемося один за одного, наче вагончики, і поїдемо до бабусі в село.

Фізкультхвилинка.

– Ось ми і приїхали. Бабуся нас уже чекає (рос. – ожидает), запрошує до хати.

Назустріч дітям виходить інший вихователь, переодягнений бабусею, і вітається:

– Доброго дня, дітки!

– Доброго дня, бабусяю!

– Заходьте, діточки, до хати (діти заходять). Сідайте на лавці. Що ви впізнали в моїй хаті? (Піч, горщики, чавунці, рогач, коцюбу.) Для чого потрібен горщик? Чавунець? Рогач? Коцюба?

– А чи знаєте ви, що це в мене на стінах і вікнах?

– Рушники.

– Так, це рушники. Я сама їх вишивала. Що на них вишито?

– Квіти, листячко, калина тощо. В Україні давній звичай прикрашати хату рушниками. Який звичай в Україні? А де ще є рушник?

На столі. А цей простий рушничок (*показує*) – для витирання після того, як умиєшся. Називається він утирач. Що ми витираємо? Робить вигляд, що прислухається:

– Ой, хтось ніби плаче? Та це ж моя онука Даринка. Вона ще маленька і спить у колисці. Підходить до колиски, показує на неї і запитує:

– Що це таке?

– Поспи, Дариночко, ми тебе заколишемо і пісеньку заспіваємо. Дітки, заспіваймо колискову, щоб Даринка заснула.

Діти разом із вихователем співають колискову, яку вивчили на музичних заняттях.

Вихователь пропонує дітям повернутися в дошкільний навчальний заклад. Бабуся дякує:

– Добре, дітки, що ви не забули стареньку бабусяю, відвідали мене. Ось я вас пригощу смачними гостинцями (частує печивом,

цукерками). Приїжджайте до мене, я навчу вас обід варити. Приїдете, діти?

Діти відповідають і прощаються з бабусею.

Тема “А вже сонечко припекло”¹

Завдання: звернути увагу дітей на зміни у природі, активізувати відомі слова й поповнити словниковий запас новими; розвивати спостережливість, пам’ять. *Словник:* ласкавий, бруньки, тане, сніг, шпаки, шпаківня, будиночок, дах, лелека, паперовий човник, біжать струмки.

Матеріал: природні об’єкти, шпаківня (справжня або малюнок), паперовий кораблик.

Хід екскурсії

Для екскурсії обирають теплий сонячний день. Виходять у парк, а якщо є змога – у гай, на схили річки.

Вихователь. Чи знаєте, діти, як називається нинішній місяць українською мовою? А знаєте, чому він саме так називається? Ось послухайте. У цьому місяці тане сніг, починають пробуджуватися від зимового сну всі рослини, прокидається і береза. Від сонячного тепла починає бродити сік, він стікає по стовбуру. Кажуть, що береза “плаче”. Плаче від тепла, від радості, що весна прийшла. Тому й місяць називається “березень”. У березні погода буває різною: то сніг і холод, то сонце, то дощ. Тому в народі кажуть: “Березень то сміється, то плаче”. Як кажуть про березень?

Пропонує заплющити очі й підставити обличчя сонечку.

– Чи відчуваєте, як воно гріє? Що робить сонечко? А тепер гляньте на небо. Яке воно? Якого кольору? По небу пливуть легенькі... що? Є більші й менші хмаринки. Які хмарки? Де вони?

Коли сонце ховається за хмару, діти пригадують пісеньку про сонечко і кличуть його. Якщо не пам’ятають чи не знають, вихователь сам наспівує її: “Вийди, вийди, сонечко...”.

– А тепер погляньте на землю. Чи є тут зіллячко? А травичка? Яка вона? (*Маленька, зелена.*) А квіточки є? Ще немає. Давайте вивчимо вірш про травичку.

¹ Хорошковська О., Кудикіна Н. Заняття з розвитку українського мовлення // Дошк. виховання. — 1991. — № 3. — С. 16.

Зачитує уривок із вірша В. Ладижця “Веснянка”. Діти повторюють кожен рядок:

Травонько, травонько, зеленись,
Золотому сонечку поклонись.
Щоб розквітла яблунька на горі,
Щоб гулялось весело дівворі.

Під час розучування вихователь стежить за правильною вимовою звукосполуки [шч], позначеної буквою щ.

– Навесні земля мокра, бо тане сніг, а з гірок біжать дзюркотливі струмочки. Що біжить з гірок? Навесні діти роблять із паперу кораблики або човники – ось такі (показує) – і пускають їх на воду (пускає на воду свій).

Діти розглядають гілочку дерева або куща. Вихователь пригинає її і запитує:

– Що ми будемо розглядати? Ось це (показує) гілочка. На ній бруньки. Взимку вони були маленькі. Які були? А тепер набубнявіли, позеленіли. Скоро вони розпустяться. Що зроблять бруньки? Що розпуститься? А потім з’являться квіточки.

Вихователь нагадує, що навесні повертаються до нас із теплих країв птахи.

– Хтось, може, бачив, як вони летять? А хто чув їхні голоси? Ось послухаймо (діти прислухаються). Першими прилітають гуси, шпаки (рос. – скворцы). Шпаки селяться в дуплах дерев і в невеличких будиночках. Ось таких (показує шпаківню на дереві або малюнок). А хто робить шпаківні? Хто селиться у шпаківнях? Де селяться шпаки?

Пропонує розглянути шпаківню. Показує: оце дах, це стіни, це віконце і водночас двері. Діти повторюють слова, потім відгадують загадку:

У садочку біля тину (рос. – возле забора)
Я зробив йому хатину.
Він навколо обкрутився,
Подививсь і оселився.

– Так, це загадка про шпака. А як називається хатинка для шпака? Тепер кожен із вас викладіть з паличок на землі шпаківню або намалюйте її.

Підходить до кожного й запитує, навмисне помиляючись: “Це що, стіна?” – “Ні, це дах” тощо.

– Давайте пограємо у гру, яку ми дуже любимо. Діти завжди грали в неї навесні. Називається вона “Подоляночка”.

Діти лічилкою обирають Подоляночку. Цією грою і завершується екскурсія.

Тема “Лічба”¹

Завдання: активізувати слова-назви тварин, збагачувати словниковий запас кількісними числівниками, вчити вживати їх у мовленні. *Словник:* назви числівників від 1 до 10.

Матеріал: набірне полотно, набір сюжетних картинок із зображенням дорослих тварин та їхніх дитинчат (наприклад: квочка з десятьма курчатами, лисиця із трьома лисенятами тощо.)

Хід заняття

Вихователь. Ви вже знаєте, як називаються маленькі тварини. Ось квочка. Хто біля неї? (Курчата.) Які вони? (Вихователь виставляє їх на набірному полотні.) А це хто? (Показує лисичку, виставляє на набірному полотні тощо). А тепер розглянемо, де знаходяться квочка і курчата. (На пташиному дворі.) А лисичка з лисенятами? (У лісі, біля ялинки.)

– А кого бояться квочка і качка? (*Лисички.*)

– А це хто біжить? (показує півня). Скільки півнів: один чи багато? А яких тварин по одній? (Одна квочка, одна лисичка, одна качка...)

– Яких тварин багато?

Щоб курчата не загубилися, мама повинна їх полічити. Але вона, мабуть, не вміє. Давайте їй допоможемо. Повторюйте за мною (лічить курчат): один, два, три, чотири, п’ять, шість, сім, вісім, дев’ять, десять.

– А тепер полічимо каченят (діти лічать). А скільки ж зайченят біля ялинки? Хто полічить? А скільки лисенят?

---

¹ Хорошковська О. Н., Кудикіна Н. В. Програма та методичні рекомендації з розвитку українського мовлення для дошкільних закладів з російським мовним режимом. Част. II. — К.: Освіта, 1992. — С. 49–50.

Дидактична гра “Квочка”

Вихователь. Перед тим як розпочати гру, ми вивчимо лічилку:

Біжить півень з причілку,

Нагукує лічилку:

– Раз, два – курчата,

– Три, чотири – зайчата,

– П’ять, шість – гусаки,

– Сім, вісім – їжаки,

– Дев’ять, десять – йде лисиця,

Нам ховаться, їй – жмуриться.

Т. Коломієць

Вихователь розповідає дітям, що навесні, коли настають теплі дні, квочку з курчатами випускають на подвір’я. Щоб вона не йшла з двору, забивають у землю кілочок, прив’язують мотузок до кілочка, а квочку до мотузочка. Курчата розбігаються по двору, а квочка їх весь час кличе: кво-кво-кво, збирає до себе, боїться загубити. Лічилкою обирають “квочку”. До стільчика (кілочка) прив’язують мотузок. “Квочка”, взявшись за кінець мотузка, разом з іншими дітьми (“курчатами”) приспівує:

Ходить квочка

Коло кілочка,

Водить діток,

Дрібних квіток.

Діти-квіти: “Квок”.

Після слів “Діти-квіти: “Квок”” – усі розбігаються врзтіч, а “квочка”, квоччучи “кво-кво-кво”, ловить їх та збирає до купи.

Вихователь пропонує полічити дітей, які були “курчатами”.

Тема “Казка про Мовну скриньку”¹

Мета: закріплення у дітей уявлення, що слова в українській і російській мовах можуть перебувати в різних відношеннях подібності та відмінності (можуть повністю збігатися: вимовлятися однаково й означати те саме; частково збігатися; розрізнятися окремими звуками, частинками слів; вимовлятися зовсім інакше).

¹ Луценко І. О. Лексична робота з українського мовлення з дітьми старшого дошкільного віку. — К. : Освіта, 1994. — С. 12–15.

Хід заняття

Вихователь пропонує дітям послухати казку.

КАЗКА ПРО МОВНУ СКРИНЬКУ

Один хлопчик, якого звали Івасик, не знав української мови. І от на день народження йому подарували скриньку, але не звичайну, а мовну. “Вона знає багато ігор, казок, історій, – сказали йому про мовну скриньку. – з нею ти легко навчишся розмовляти українською мовою.

Так і сталося. Івасик добре навчився розмовляти українською мовою, а коли пішов до школи, подарував цю скриньку нашому дитячому садку. І відтепер свої ігри, історії, казки Мовна скринька даруватиме вам.

– Діти, ви всі вмiєте розмовляти російською мовою, знаєте багато російських слів. В українській мові також багато слів, і вони дуже різні. Ви вже знаєте, що є слова, які зовсім не відрізняються від російських, є дуже схожі, які лише трішечки відрізняються, і є зовсім незнайомі. І з ними вам треба обов’язково познайомитися, як із людьми, щоб дізнатися, що вони означають. Отже, Мовна скринька пропонує гру.

Вихователь ознайомлює дітей з її правилами. Слова української і російської мов, що повністю збігаються, наприклад: *мак, мама, син*, називатимемо близнюками. Слова, що частково збігаються, наприклад: *бабушка – бабуся, дедушка – дідусь, дочка – донька*, називатимемо родичами. А от слова, що вимовляють зовсім по-іншому, з якими потрібно ознайомитись і потоваришувати, щоб дізнатися, що вони означають, наприклад: *родители – батьки, семья – родина*, називатимемо незнайомцями. Вихователь наводить пари слів (російське – українське) і пропонує дітям визначити, до якої групи вони належать – близнюки, родичі чи незнайомці. Надалі завдання ускладнюють, дітям до визначеної групи пропонується самостійно добирати пари слів. Лексику для цієї гри добирають відповідно до теми заняття.

Тема “Казка Мовної скриньки”

Мета: закріпити у дітей уявлення, що слова в російській і українській мовах можуть бути різними; вчити розпізнавати українську і російську лексику.

Хід заняття

Вихователь пропонує дітям прослухати казку.

КАЗКА МОВНОЇ СКРИНЬКИ

Жили на світі слова, допомагали людям називати все, що оточувало їх.

Та одного разу слова засумували: і в людей, і у звірів є одяг, а в них нема його. Вони звернулися до тітоньки Мудрості, щоб вона їм допомогла. Та відповіла їм: “Не сумуйте, даремно, у вас також є одяг, але не звичайний, а звуковий”. Ось така, діти, історія трапилася зі словами. Відтепер ви теж знаєте, що звуки, з яких складається слово, і є його “звуковий одяг”.

– Діти, сьогодні в нас ще новина: українські й російські слова, які живуть у Мовній скриньці, забажали мати кольоровий одяг. Слова-близнюки обрали білий колір, і для них пошили одяг білого кольору (вихователь показує фішку білого кольору). Слова-незнайомці обрали блакитний колір, і для них пошили блакитний одяг (вихователь показує фішку блакитного кольору). А от слова-родичі довго сперечалися, який колір їм обрати. Їм здавалося, що кращі кольори вже розібрали – білий і блакитний. І тоді вирішили для них пошити двоколірний одяг – біло-блакитний (вихователь показує відповідну фішку). І став одяг слів-родичів нагадувати, що вони схожі, хоч і живуть у різних мовах: українській і російській.

Для закріплення пропонується гра “Звуковий одяг для слів”. Вихователь ознайомлює дітей з умовами гри.

– Діти, ви знаєте, що в українській і російській мовах є слова, які складаються з однакових звуків. Пам’ятаєте, ми назвали їх близнюками. Звуковий одяг у цих слів однаковий. Згадайте, якого кольору одяг обрали для себе ці слова. Є в українській і російській мовах зовсім не схожі слова, звуковий склад яких зовсім різний. Ми їх назвали незнайомцями, а одяг у них блакитний. А ще є в українській і російській мовах дуже схожі слова, звуковий

склад яких лише трішечки різняться. Ми їх назвали родичами. У них одяг біло-блакитний. А тепер почнемо гру. Я називатиму два слова: перше – російське, друге – українське. Якщо вони звучатимуть однаково, наприклад, *лампа* – *лампа*, то це близнюки, і ви покажете дві білі фішки. Коли ж я називатиму два слова, що звучатимуть зовсім по-різному, наприклад *стакан* – *склянка*, то це слова-незнайомці, і треба буде показати дві фішки різних кольорів: білу і блакитну. Дві двоколірні фішки – наполовину блакитні, наполовину білі – ви показуватимете, якщо слова звучатимуть подібно, але трішечки різнитимуться: *посуда* – *посуд*, тобто коли це будуть слова-родичі.

Вихователь називає пару слів: російське–українське. Пропонує порівняти їх і показати відповідні фішки. Для закріплення форми українського слова педагог ще раз чітко вимовляє українське слово і пропонує вихованцям повторити його. До російського слова вихователь уже не повертається, воно потрібне лише на першому етапі для виконання дії порівняння. Закріпленню слів, які однаково вимовляються в обох мовах, сприяє такий прийом: коли діти покажуть відповідні фішки, вихователь звертається до них із запитанням: “Яке ж слово звучить однаково в українській і російській мовах?” Діти хором повторюють відповідне слово.

Тема “Казка про господаря Мовної скриньки”

Хід заняття

Вихователь пропонує дітям послухати казку.

КАЗКА ПРО ГОСПОДАРЯ МОВНОЇ СКРИНЬКИ

– Діти, сьогодні я вам розповім історію про господаря Мовної скриньки. Так, у неї є господар. Гадаю, ви звернули увагу, що в нашій Мовній скриньці завжди порядок. Слова української і російської мов живуть дружно, казки, загадки в ній не переплутані. От я і подумала: хто ж підтримує такий порядок у нашій Мовній скриньці? Напевне, її господар словесник, проте словесники живуть не лише в казкових історіях, а і в житті. Так називають дітей і дорослих, які знають багато слів і припускаються помилок у своєму мовленні, вміють

розповідати казки, вірші, дружать з різними мовами. От я, наприклад, дружу з українською і російською мовами. Пропоную вам теж стати словесниками. Це дуже цікаво. Я знаю багато цікавих ігор для тих, хто зацікавиться словесниками. Для вас перша гра “Маленькі словесники”. Вихователь ознайомлює дітей із правилами гри.

Педагог називає кілька українських слів (5–6), серед них – і російські (1–2). Діти мають послухати й повторити тільки українські слова або показати предмети, названі українською мовою. Потім гру продовжують, замінивши інші українські слова російськими. Переможе той, хто правильно назве більше українських слів. Потім гра ускладнюється. Треба назвати кілька російських слів українською мовою, тобто перекласти російські слова.

Тема “Оселя, житло”¹

Мета: збагачувати активний словник дітей: ввести слова української мови: іменники – будинок, квартира, оселя, мешканці, житло; прикметники – висотний, одноповерховий, багатоповерховий, затишна, охайна, зручна, простора; дієслова – мешкати, прибирати, мити; прислівники – разом, затишно, тепло; вчити твердо вимовляти приголосний [ч]: [ч]исто, стіль[ч]ик, поли[ч]ка, зру[ч]ний, [ч]истити, складати прості двоскладові речення, узгоджуючи іменники з прикметниками у називному відмінку; будувати діалоги із трьох діалогічних єдностей за поданою моделлю; залучати дітей до складання колективної описової розповіді “Затишна оселя”.

Матеріал: картинки, світлини.

Хід заняття

Доброго ранку, діти. До нас у гості завітала лялька Марійка. Це означає, що в нас буде заняття українською мовою.

– Привітайтеся, діти. Марійка принесла із собою щось цікаве. Що це, Марійко?

– Марійка принесла світлини свого будинку і своєї кімнати. Давайте розглянемо їх (переглядають).

¹ Казанцева Л. І. Теоретичні й методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі. — Донецьк, 2014. — С. 337–340.

Розповідь вихователя. Бесіда за змістом.

– Розкажи, Марійко, про свою оселю.

– Я живу в квартирі. Вона розташована у висотному будинку. Ось він, подивіться на світлині. В цьому будинку три поверхи. Отже, він триповерховий. Моя квартира розташована на першому поверсі. В ній є кухня, спальня і моя кімната, де я граюся, читаю. Діти, а де ви живете? Хто живе у висотному будинку, в якому багато поверхів – два, три, чотири, а може, й більше? А хто живе в одноповерховому будинку?

– Розгляньте ці картинки. Це висотний будинок (пропонує повторити). Можна сказати багатоповерховий будинок (пропонує повторити). А чому кажуть висотний? А чому кажуть багатоповерховий?

– А хто живе в такому (показує на картинці), одноповерховому будинку?

– Усі люди, які живуть в будинках, називаються мешканцями цих будинків. (Діти повторюють слово “мешканці”.) Мешканці живуть або мешкають. Повторіть, що роблять мешканці.

– Мешканці піклуються про свою оселю. Оселя, або житло – це будинок, квартира, де живуть люди. (Діти повторюють слово “оселя”.) Що таке оселя? Що це – житло? В якій оселі ти живеш, Максиме, – у квартирі чи в маленькому будинку? А ти, Олесю, в якій оселі живеш? (Відповіді дітей.)

– Як люди піклуються про свою оселю? Так, вони прибирають у своїй оселі: миють вікна, підлогу, протирають пил. А як ви, діти, піклуєтеся про свою оселю? (Відповіді дітей.)

– Добре, коли в кожній людини є в оселі його кімната, де знаходяться його улюблені речі. У кого з вас, дітки, є своя кімната? Повторіть: у мене є своя кімната.

– Кожен має піклуватися про свою кімнату. Можна ще так сказати: кожен має підтримувати чистоту у своїй кімнаті. Як ви підтримуєте чистоту? (Відповіді дітей.)

– Погляньте на світлину, яку принесла лялька Марійка. Це Марійчина кімната. Вона чиста, охайна (рос. “аккуратная”). Повторюють слово “охайна”. Охайна, тому що всі речі знаходяться на своїх місцях. Подивіться, де стоять книжки. Де знаходяться

іграшки? Правильно, на поличках, у шафах. Скажіть, а про таку кімнату можна сказати, що вона чиста. Чому? Так, про чисту, охайну, гарну кімнату й оселю можна сказати, що вони затишні. Російською мовою ми говоримо “уютная”. Затишна кімната. Затишна оселя (діти повторюють).

Послухайте уважно, як я вимовляю українські слова *чиста, зручна, поличка*. В них звук [ч] вимовляється твердо. Послухайте ще раз. Повторіть звук [ч-ч-ч]. А тепер повторіть чистомовку:

Чи-чи-чи – калачі.

Чу-чу-чу – напечу.

Чу-чу-чу напечу.

Чи-чи-чи-у печі.

А тепер правильно вимовте слова *чистий, зручна, поличка*. (Діти повторюють кілька разів.) Треба завжди пам'ятати, що звук [ч] в українській мові вимовляється твердо.

– Я прочитаю жартівливий віршик, а ви уважно слухайте і запам'ятайте всі слова, у яких є звук [ч]. Треба буде назвати всі слова зі звуком [ч] і правильно їх вимовити.

Чайка чаплю чепурила: Пір'ячко чесала, мила, Чисті черевички взула. Чиста правда! Я все чула.

Зараз Марійка запитає у кожного, яка ж у нього кімната та оселя.

(Імітаційна вправа “Яка у тебе оселя?”)

– У тебе затишна (чиста, охайна, велика, простора) оселя?

– У мене затишна (чиста, охайна, велика, простора) оселя.

– У тебе затишна (чиста, охайна, велика, простора) квартира?

– У мене затишна (чиста, охайна, велика, простора) квартира.

– У тебе затишна (чиста, охайна, велика, простора, гарна) кімната?

– У мене затишна (чиста, охайна, велика, простора, гарна) кімната.

– Діти, у кого чиста, гарна, охайна кімната, тому приємно запросити до себе в гості друзів. Ви запрошуєте до себе друзів, родичів? Які ввічливі слова ви говорите? Ось послухайте, як Марійка запрошує до себе гостя, свого товариша: Заходь, будь ласка, до моєї оселі.

– Діти, запросіть один одного до своєї оселі (квартири, кімнати).

– Марійка каже, що її гості завжди чемно поводяться. І наші діти, Марійко, також уміють чемно і ввічливо поводитися. Коли приходять на гостини, вони вітаються, питають дозволу щось узяти в руки, подивитися, погратися. Як ви вітаєтеся, діти? А які ввічливі слова ви вимовляєте, коли з проханням звертаєтеся до когось? Уявімо, що Олеся прийшла до Даринки. Послухайте їхню розмову.

– Доброго дня, Даринко.

– Доброго дня, Олесю. Заходь, будь ласка, до моєї кімнати.

– Дякую. У тебе гарна кімната, чиста і затишна.

– Дякую.

– Можна подивитися твої книжки?

– Авжеж. Будь ласка. (Складання діалогів попарно всіма дітьми.)

– Марійко, а тепер діти хочуть розповісти про те, як зробити оселю затишною, гарною, приємною.

Спочатку потрібно сказати, що люди живуть в оселях. Скажи ти, Сергійку. Повторіть, діти. Потім треба розповісти, як люди доглядають за оселею, підтримують чистоту. Як можна продовжити розповідь? (Діти висловлюються, а вихователь заохочує, виправляє, підказує). Мешканці підтримують чистоту. Миють вікна, двері. Складають книжки, іграшки. Витирають пил тощо. Добре жити в затишній (чистій, гарній) оселі (квартирі, будинку)!

Діти самостійно складають розповіді. Вихователь підказує слова, виправляє помилки. Лялька Марійка і вихователь оцінюють розповіді дітей.

Вихователь читає вірш Є. Железнякова “Рідний дім”:

Хай живе наш рідний дім!

Тепло й затишно у нім.

Тут і тато, тут і ненька,

І дідусь з бабусею рідненькі.

Тема “Весну-красну зустрічаймо”¹

Мета: ознайомити дітей із традицією українського народу зустрічати весну, зі святом жайворонка, персонажем народних свят Веснянкою; вивчити напам’ять веснянки, приказки, заклички; збагачувати й активізувати словник: зустрічати, закликати, пригріває; дзвенять, дзвони, жайворонок, чорногуз, ластівка, зозуля, веснянка, закличка; дати уявлення про вимову звукосполучення [дз], вправляти у вимові слів *дзвенять, дзвони, дзвоник*; вчити складати розповідь за малюнком.

Матеріал: картинки, печиво у вигляді жайворонків, малюнок “Панна Весна”.

Хід заняття

Вихователь. Доброго дня, малята. Ми зібралися в українській світлиці на веселе й радісне заняття. Сьогодні будемо весну зустрічати. Читає вірш О. Олеся

Весна, весна! Радійте, дітки!
Ховайте швидше саночки!
Немов пташки, летіть із клітки,
З кімнати, з хати – у садки.

А там, в садочках, – сонце, співи.
В траві фіалки зацвіли...
І скрізь метелики щасливі,
Джмелі і бджілки загули.

– Діти, це радісний вірш. Від чого радіють люди?

– А ви радієте приходу весни? Що вам найбільше подобається навесні?

– Люди в усі часи дуже раділи і чекали на весну. Після довгої холодної зими всім хотілося тепла, сонця, пташиного співу. Зима холодна з морозами і віхолами все живе і радісне проганяла, а весна, навпаки, повертала. Послухайте народну загадку, відгадайте її. Про кого (або про що) ця загадка?

¹ Казанцева Л. І. Теоретичні й методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі. — Донецьк, 2014. — С. 337–340.

Старий дід мости помостив.

Молода прийшла – мости розвела.

– Так, про мороза і весну. В народі весну завжди люди уявляли молодою гарною дівчиною.

Весна, весна, веснівочка,

Гарна доня, як квіточка,

Личко біле, очка сяють,

На лелеченька чекають.

– Діти, з чим люди порівнювали весну?

– У давні часи люди закликали весну, співаючи пісень. Такі пісні називалися закличками. Як називалися пісні? Для чого їх люди співали? Послухайте таку пісню-закличку:

А вже красне сонечко припекло, припекло,

Ясно-щире золото розлило, розлило.

Прийди, прийди, Веснонько, до землі,

Дай нам, Весно красная, щедрості.

– У давнину дорослі й маленькі діточки вірили, що весна прилітає на крилах пташок. Діти, а які птахи повертаються в наші краї на весні? Так, правильно. Українською мовою треба говорити ластівки, журавлі, зозулі, чорногузи. Розгляньте картинки. Ось ці птахи. Ви їх впізнаєте? Хто? Так, це ластівки; це чорногузи, бачите, у них чорні крила і хвіст; а це зозуля. (Діти повторюють назви птахів.)

– Українці складали пісні про весну, вони назвали їх веснянками. Послухайте веснянку. Яка пташка принесла весну?

Ку-ку! Ку-ку!

Ку-ку! Ку-ку!

Чути в ліску.

Пташко мала.

Ходім, співаймо,

Що ти співала?

Радо вітаймо

Правду сказала:

Красну весну!

Щезла зима!

– Молодці, діти. Ви здогадалися і правильно назвали українською мовою пташку зозулю. А в цій веснянці, які пташки принесли весну?

Засиніли проліски у ліску, у ліску..

Швидко буде землянька вся в вінку, вся в вінку.

На вулиці струмені воркотять, воркотять.

Журавлі курликають та летять, та летять.

– У цій веснянці журавлі принесли весну. Та понад усе люди вірили в те, що весну приносять маленькі пташечки – жайворонки (показує картинку). Вони першими повертаються після зими. У народі казали, що вони приносять на своїх крильцях весну з теплих країв.

Жайвір у небі, жайвір у небі,
Дзвонить веселенько;
Він до лапок причепив
Дзвоники синенькі.

– Діти, хто знає, що таке дзвоники? Ось погляньте (показує його, дзвонить). Послухайте, як приємно лунає дзвоник: дз-дз-дз-дз!

– Щоб у вас вийшло заспівати, як у дзвоника, треба звук [дз] вимовляти зливо, не розриваючи його. Скажіть разом дз-дз-дз, дзвоник. (Діти повторюють звукосполюку і слово індивідуально та хором.)

Послухайте чистомовку:

Дзвони весело дзвенять – дз-дз-дз, дз-дз-дз,
Дзвони піснями летять – дз-дз-дз, дз-дз-дз.
(Діти промовляють кілька разів.)

– Скажіть, у що вірили люди в давнину. Хто приносить весну на землю? Так, ластівки, журавлі й жайворонки.

Колись давно матусі для своїх діточок випікали смачненьке печиво у вигляді жайворонка. Діти брали їх у руки, бігли за село, піднімали руки високо до неба, до сонця і разом із жайворонком закликали Весну. А співали вони таку веснянку:

Вийди, вийди, сонечко, На весняні квіточки,
На дідове полечко, На маленькі діточки.
На бабине зіллячко, Тут вони грають
На наше подвір'ячко, І тебе чекають.

– Послухайте ще раз цю закличку (промовляє, ритмічно проспівуючи). А тепер давайте разом весну і сонечко закликати! (повторюють один раз).

Діти, для вас наші кухарі напекли жайворонків. Подивіться, у мене їх повний кошик. Візьміть по одному жайворонку. А тепер виберемо дівчинку Веснянку. Вона буде стояти у центрі і співати разом з усіма.

Нумо, станемо у коло і разом покличемо Весну. А жайворонки нам допоможуть. (Проспівують закличку двічі. Діти сідають на місця.)

– Після таких добрих закличок завжди приходила весна, приносила тепло і радість.

– Розгляньте картину “Панна Весна”.

– Хто ця гарна дівчина? Чому вона схожа на весну? Які весняні явища намалював художник? Погляньте, яке небо і сонечко. Хто повертається до рідної землі? Скажіть, які квіти розцвіли. Якими стали ліс і поля?

– Молодці, діти, ви все помітили на картині. А тепер складемо розповідь про дівчину Весну (колективне складання розповіді). Почнемо так: “Прийшла красуня Весна і все змінилося навкруги”. Діти, що змінилося? (Діти промовляють по одному реченню або фразами. Вихователь їх оформлює стилістично і граматично правильно, пропонує кільком повторити кожне окреме речення.) Завершимо розповідь так: “Стало тепло і радісно”. (Діти повторюють колективно складену розповідь. Вихователь заохочує їх до самостійності, запитаннями або прямими вказівками урізноманітнює зв’язні монологічні висловлювання дітей.)

Тема “Життя рослин восени”¹

Мета: збагачувати активний словник дітей, ввести слова української мови: іменники – дерева, кущі, квіти, листок, ясен, клен, в’яз, насіння, листопад; прикметники – різноколірні, багряні, рожеві, яскрава, ясна; дієслова – пожовтіли, почервоніли, розфарбовує, змінює, кружляє, застеляє; прислівники – прохолодно, мокро; вчити твердо вимовляти приголосні перед [е] та [и]: [де]рева, [ли]стя, [не]бо, [бе]реза, [ве]рба, ві[те]р, зас[те]ляє, [дики]й, [ви]ноград. Ввести граматичну форму вищого ступеня порівняння прикметників із використанням суфікса [-іш]: жовте – жовтіше, холодний – холодніший. Вчити складати складнопідрядні речення зі сполучниками *тому що, через те що*; будувати питальні речення в діалогах за ситуацією “Що ти

¹ Казанцева Л. І. Теоретичні й методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі. — Донецьк, 2014. — С. 348–352.

зібрав у кошик?"; складати описові розповіді "Рослини на груповій ділянці восени".

Матеріал: кошик з листям, кошики для дітей.

Хід заняття

Вихователь. Доброго ранку, діти! До нас у гості завітала лялька Марійка. В нас буде заняття українською мовою. Привітайтеся, діти. Ми вийшли на нашу ділянку, щоб показати Марійці, що відбувається з природою восени.

Осінь, осінь... Лист жовтіє,
З неба часом дощик сіє.
Червонясте, золотисте
Опадає з кленів листя.

І. Блажкевич

Вихователь. Восени багато змінюється навкруги. Стає холодно, бо день тепер короткий, а ніч – довга. Від холоду листя дерев змінює свій колір із зеленого на різноколірні. Вітер зриває листочки з гілок. Починається листопад.

– Озирніться навколо себе. Як восени змінилися рослини? Як змінилася погода? Як автор вірша називає колір листя у кленів?

– Рослини змінили свої барви. Як змінилися барви (рос. "краски"), кольори (рос. "цвета")? Дерев пожовтіли. Листочки не лише пожовтіли, а й почервоніли. Що сталося з листочками?

– Діти, а чи всі дерева вже розфарбували своє листя? Давайте пройдемо ділянкою і подивимося. (Відповіді дітей.)

– У берізки листочки щойно починають жовтіти. Українською мовою треба говорити: *берізка, щойно починають*. Повторіть. А це яке дерево?

– Так, українською мовою правильно говорити *в'яз*. Якого кольору листя у в'яза? А як сказати, що трапалося з листям? Так, воно почервоніло. Можна ще сказати: *багряне листя, листя побагряніло*. Повторіть. А це ясен. Послухайте, як я твердо вимовляю [н]. У ясе[на] листя золотисте. (Діти повторюють.)

– А на яких деревах листя досі зелене? Так, зелене листя на тополі й акації.

– Скажіть, діти, які рослини, крім дерев, ростуть на нашій ділянці. Давайте покажемо Марійці кущі і самі подивимося, якого кольору на них листочки.

– Це дикий виноград. У нього листя стало червоним, багряним, рожевим. Повторіть.

– Діти, пограймо у гру “Який став?” У мене є цілий кошик з листячком. Я показуватиму листочок, а ви називатимете, як змінився його колір.

Вихователь. Листок клена. – Дитина: Листок клена пожовк.

Вихователь. Листок винограду – Дитина: Листок винограду почервонів.

Вихователь. Листок в’яза – Дитина: Листок в’яза побагрянів.

Вихователь читає вірш К. Перелісної

В парках і садочках
На доріжки й трави
Падають листочки
Буро-золотаві.

– Діти, покажіть рухами, як падає листя з дерев.

– А тепер скажіть словами, як падає листя.

– Так, воно кружляє, літає, пурхає, землю вкриває, застеляє. Подивіться, як гарно кружляє і пурхає цей листочок. А що робить той листочок? (Вихователь показує на листочки, які зриваються з дерев. Діти називають дієслова *летить, кружляє, пурхає*. Повторюють хором і по одному, імітують рухи.)

– Восени на рослинах визріває насіння. Погляньте, скільки насіння у клена. У якого дерева насіння? Що є у клена?

– Вітер зриває насіннячко і відносить його далеко-далеко. Що робить вітер з насінням? Куди відносить вітер насіння? Хто зриває насіння з дерев?

– Уважно послушайте, як я вимовляю українські слова *дикий, виноград, листочки*. Вони схожі на слова російської мови, але в них звуки вимовляються твердо. Послушайте ще раз. А тепер повторіть: *дикий, виноград, листочки*. (Діти повторюють кілька разів.)

Також твердо треба вимовляти українські слова *летять, тремтять, застеляє, береза, верба*. (Повторюють кожне слово індивідуально і хором).

На березі й дубі
Листячко тремтить,
Листя пожовтіле
З дерева летить.

(Діти вчать вірш напам'ять.)

Вправа на утворення вищого ступеня порівняння прикметників.

– Діти, погляньте на цей листочок. Якого він кольору? Так, жовтий. А тепер погляньте на цей листок. У нього переважає жовтий колір. Як про нього сказати? Він – жовтіший. Давайте пограємо в гру. Я називаю одним словом якість предмета – зелена ягода, а ви скажете одне слово, яким передасте, що вона ще більш зелена – зеленіша ягода.

- Жовтий листок – жовтіший листок;
- червона ягода – червоніша ягода;
- ясна погода – ясніша погода;
- теплий вітер – тепліший вітер.

– Діти, а хто з вас здогадається, як вдається насінню так далеко відлітати? Розглянемо насіння клена.

– Правильно, у насіння є крильця. А насіннячко, напевне, махає крильцями, як пташка, і тому літає... Молодці, здогадалися, що це жарт. Насправді насіння легеньке, а вітер підштовхує крильця і воно летить.

– Марійко, а ти зрозуміла, чому насіння літає? Давайте Марійці підкажемо. Треба в реченні вживати слова *тому що* або *через те що*. Ось послухайте: Вітер переносить насіння, тому що в нього є маленькі крильця. А щоб пояснити, чому насіння літає, треба сказати так: Насіння літає, тому що дме вітер. Або так можна сказати: Вітер переносить насіння, через те що в нього є крильця.

Вправа “Чому так буває?”

– Діти, Марійка хоче дізнатися, чому листя пожовтіло. Чому листя опадає? Чому насіння літає? Чому листочки кружляють?

Діти утворюють складнопідрядні речення:

- Листя пожовтіло, тому що стало холодно.
- Листя опадає, через те що його зриває вітер.

- Листочки кружляють, тому що піднімаються вітром.

– У кожного з вас є кошики. Зберіть у них по кілька листочків з різних дерев, насіння, ягід.

– Цікаво дізнатися, що ви назбирали.

– Дівчатка Оленка й Оля першими нам покажуть свої знахідки. Оленко й Олю, запитайте і покажіть одна одній, що кожна з вас назбирала. Спочатку Оленка запитає в Олі, що вона збрала, а Оля діставатиме з кошика дарунки осені й називатиме їх. Потім Оля запитає в Оленки. Дівчатка, звертайтеся одна до одної на ім'я. Говоріть гарними і вічливими словами, правильно будуйте запитання.

Вихователь спонукає своїми порадами й зауваженнями до такого діалогу:

– Що ти збрала, Олю?

– Я збрала листочки клена, берізки і ягоди дикого винограду. А ти, Оленко, що збрала?

– А я збрала насіння клена, листочки в'яза, берези і дикого винограду.

– Марійко, а тепер діти хочуть показати, як вони вміють складати розповіді. Розкажемо, діти, про рослини нашої ділянки.

Спочатку треба назвати ті рослини, які в нас ростуть. Початок розповіді може бути таким: На нашій ділянці ростуть дерева, кущі і квіти. Потім треба розповісти, які осінні зміни з ними відбулися. Продовжити можна так: Восени вони всі змінилися. Клеми, ясени і берези пожовкли, в'язи – почервоніли. Дуже гарним став кущ дикого винограду. Тепер його листки червоні, багрянні й рожеві. На деревах багато насіння. Особливо на кленах. Можна розповісти про інші рослини – тополі, акації, про квіти. Завершити можна, сказавши, чим подобається осінь або чим подобаються квіти чи дерева восени. Наприклад: Мені дуже подобається осінь своїми барвами. Або: Мені подобається осінній листопад.

Самостійне складання розповідей. Вихователь підказує слова, виправляє помилки, за допомогою ігрового персонажа оцінює розповіді дітей.

Марійка запрошує дітей пограти в рухливу гру “Вітрисько”.

Індивідуально-групове заняття на закріплення вивченого матеріалу¹

Мета: закріпити тверду вимову звукосполюки [шч], вміння узгоджувати порядкові числівники від одного до п'яти з іменниками в роді; вчити складати речення зі словами *неначе, ніби*.

Матеріал: картинки, іграшки, предмети.

Хід заняття

Дітям показують картинки, предмети, в назвах яких – звукосполюка [шч]: куц, щітка, шука, щит, дощ, щока, щипати, шулити, щупати, щебетати. Вихователь нагадує та показує тверду вимову звукосполюки, пропонує назвати предмети, картинки, дії з правильною вимовою звукосполюки [шч]. Вимову звукосполюки закріплюють у чистомовках:

Шу, шу, шу – не боюся я дощу.

Щі, щі, щі – під дощем ростуть куці.

Щу, щу, щу – не втікаю від дощу.

Щі, щі, щі – не намокну я в плащі.

Розучування вірша В. Каменчука “Хочу підрости”

Мама кличе: – Одягнись!   Не вдягаються дерева

Дощ який періщить!   В плащ і черевики,

А я хочу підрости,   А ростуть же на дощі

Плащ мені навіть?   Он які великі!

Робота із граматичної будови мовлення. Дидактична вправа “Який, котрий?”

На дощі викладають п'ять однакових іграшок, предметів або картинок. Дітям пропонують назвати словосполучення “числівник + іменник”. Діти називають: перший кошик (будинок, вагон), другий кошик (будинок, вагон)... Перша кімната (валіза, машина), друга (валіза, машина)...

Вихователь біля однієї з іграшок або картинок (кошик) розміщує іншу іграшку або картинку (яблуко) і промовляє: Яблуко лежить у цьому кошику. В котрому?

¹ Казанцева Л. І. Теоретичні й методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі. — Донецьк, 2014. — С. 341–342.

Дитина відповідає: У другому кошику.

– Тепер лежить тут. – У четвертому кошику.

– Тепер – тут. – У першому кошику.

– Сім'я живе в цьому будинку. В котрому? – В першому будинку.

– А ця сім'я? – У третьому будинку.

Вправа “Неначе, ніби”

Вихователь показує картинку і промовляє: “Апельсин великий, неначе футбольний м'яч. Апельсин великий, ніби футбольний м'яч”. Звертається увага дітей на слова *неначе, ніби*.

Діти складають речення:

- (Картинки із зображенням кота і тигра). Кіт великий, ніби тигр.
- (Светр і кошеня). Светр м'якенький, неначе кошенятко.
- (Книжка і камінь). Книжка важка, ніби камінь.
- (Будинок і гора). Будинок великий, неначе гора.

Для закріплення набутих знань, мовленнєвих умінь і навичок доцільно проводити ігри з різномовними лексичними одиницями у повсякденному житті як індивідуально, так і у підгрупах дітей. Опишемо їх (за І. О. Луценко).

“Словесний ланцюжок”¹

Діти сідають у коло. Хтось із них або вихователь називає слово російською мовою. Дитина, яка сидить поряд у колі, має перекласти його українською. Якщо вона зробила це правильно, гра триває, і ця дитина називає своє російське слово. Якщо ж відповідь неправильна, учасник не вибуває з гри, але його позбавляють ходу, тобто права назвати наступній дитині російське слово. Отже, гру продовжує той, хто сидить поряд.

ІІ варіант гри. Діти почергово називають українські слова. Якщо хтось помиляється, його з гри не виключають, а дають штрафну фішку. Гра продовжується.

Вихователь допомагає у проведенні гри, підказуючи тему для добору слів: назви речей побуту, одягу, взуття, посуду, навчально-го приладдя, іграшок, овочів, фруктів тощо.

¹ Луценко І. О. Лексична робота з українського мовлення з дітьми старшого дошкільного віку. — К. : Освіта, 1994. — С.16–17.

“Хто швидше знайде пару”? Діти об’єднуються у дві підгрупи. Перша – виконує “роль” слів російської мови. Друга – української. Коли вихователь призначає ролі (тобто закріплює за дитиною відповідне слово російською мовою), діти другої підгрупи уважно слухають, щоб знати свою пару. Для другої підгрупи слова українською називаються у зміненому порядку. За звуковим сигналом діти починають шукати свою пару.

“Назви пару”. Двоє дітей стають у пару (у першій парі може бути й вихователь), утворюють “ворота”. Щоб пройти крізь них, треба назвати пару слів: російське й відповідне українське. Якщо відповідь правильна – “ворота” відчиняються, і дитина стає за першою парою. Друга дитина, якщо проходить крізь “ворота”, теж стає за першою парою, і утворюється нова пара. Діти, які назвали пару слів неправильно, залишаються для другого ходу. Всі діти, які назвали пару слів правильно, утворюють нові пари, перша пара розходиться, і на її місце стає друга пара дітей. А діти з першої пари й ті, що неправильно назвали пару слів з першого разу, знову проходять крізь “ворота”.

“Живі слова”. Вихователь призначає дітей “словами” для однакових за змістом простих речень українською і російською мовами. Діти граються між собою, потім за звуковим сигналом вони повинні зайняти свої місця. Але вихователь навмисно міняє місцями двох дітей, що виконують ролі слів у реченнях українською і російською мовами. Діти називають свої речення. Інші мають помітити помилку.

“Чарівники слова”. Вихователь звертається до дітей: “Уявіть собі, діти, що ви чарівники і вмієте перетворювати російські слова в українські. У кожного російського та українського слова є свої секрети. Сьогодні я вам розкрию один з них, і ви дізнаєтеся, як російські слова перетворити в українські. Щоб слова, які я буду називати, стали українськими, у них обов’язково має з’явитися звук [і]. Давайте спробуємо”.

Вихователь промовляє російське слово, наприклад, *хлеб*, інтонаційно виділяючи голосний звук [e]. – А тепер перетворимо його в українське. Вихователь промовляє слово *хліб*, інтонаційно виокремлюючи голосний [і]. – Так, у нас було російське слово, а стало українське. А тепер чарівниками будете ви. Вихователь називає російські слова *соль, обед*, а діти перекладають їх українською. Наприкінці гри

педагог звертається до вихованців: “Ви справжні чарівники слова, словесники, бо знаєте секрети українських і російських слів та зможете розмовляти без помилок обома мовами”.

“Допоможемо словам”. *Вихователь.* “Діти, до мене за допомогою звернулись якісь дивні частинки слів. Послухайте та скажіть, чи справді це слова: спа., лежа., ходи., доган я... Ні, це, мабуть, несправжні слова. Дивіться: ще якісь частинки слів з’явилися: -ть і -ти. Вони кажуть, що загубилися і їм обов’язково треба приєднатися до першої частинки слова. Вони підказують нам, що російські слова закінчуються на частинку -ть, а українські – -ти. Допоможемо разом спочатку словам з російської мови. Вихователь дає зразок: *спать*, а потім діти самостійно промовляють потрібну частинку слова: *лежа..ть, ходи..ть, догона..ть*. “Дуже добре у нас вийшло, – говорить вихователь. – А тепер давайте допоможемо словам з української мови: *спа.ти, лежа.ти, ходи.ти, доганя.ти*. Так, я тепер бачу, що ви справжні чарівники слова”.

“Папугу” (хто правильно почує і повторить). Дітям пропонують уважно слухати, щоб визначити, яке саме слово чи словосполучення інтонаційно виділяє вихователь, для того щоб відтворити його у відповіді. Наприклад: полумисок – посуд для перших страв. Спочатку вихователь може інтонаційно виділити слово *полумисок*. Діти мають повторити: Так, полумисок. Потім інтонаційно виділяють слово *посуд*, словосполучення для перших страв. Діти промовляють: Так, посуд, для перших страв. Ця гра сприяє закріпленню нової лексики, активізує мовленеву увагу, дає зразок правильної вимови, використанні слів у реченні, вправляє дітей у вимові.

“Полювання на слово”. Вихователь розкладає по груповій кімнаті тематично дібрані предметні картинки (одяг, посуд, меблі, овочі, фрукти, транспорт тощо). Діти мають відшукати певні картинки. Той, хто знаходить, голосно називає предмети, зображені на них. Виграє дитина, яка перша назве узагальнювальну назву предметів, речей, зображених на картках.

“Словесна мозаїка”. Вихователь називає ключове слово, а діти добирають до нього пов’язані за змістом слова. Наприклад, ключове слово *меблі*. Діти добирають усі відомі їм слова, пов’язані з цим словом за змістом: *диван, ліжко, канапа, колиска, спати, відпочивати, сидіти, зручно* тощо.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Українські колядки

(середня і старша групи)

Декорації: приміщення, прикрашене гілками сосни і ялинки, святково накриті столи.

“Господарі” готуються до зустрічі колядників. Група дітей у святковому вбранні (колядники) заходять у “хату”. Вони співають пісню:

Ми йшли на вогник
До цієї хати,
Не хотіли добрих людей
На шляху минати.
Добрий вечір вам!

Добрий вечір, добрий господарю,
Чи дозволите колядувати,
З Новим роком привітати,
Щастя, здоров'я побажати?

Господар (дитина чи ведуча). Добрий вечір, заходьте у нашу світлицю!

Діти. Просимо, просимо, колядуйте.

Ведуча. Добрий вечір тобі, пане господарю.

Діти. Радуйся! Ой радуйся, земле, рік новий народився!

Ведуча. Застилайте столи та все килимами.

Діти. Радуйся! Ой радуйся, земле, рік новий народився!

Ведуча. Кладіть паляниці з ярої пшениці!

Діти. Радуйся! Ой радуйся, земле, рік новий народився!

Ведуча. Хай святкує з нами вся наша родина!

Діти. Радуйся! Ой радуйся, земле, рік новий народився!

Діти почергово промовляють:

На добро повсюди
Мир нехай буде!
На щастя, на здоров'я,

На той новий рік!
Ледве ся до вас приволік.
Сійся, родися,
Жито, пшениця,
Часник, як бик.
Цибуля, як диня.
А овес, яко пес.

Ведуча. Добрий господарю, ми для вас щось підготували. Але перш ніж показати, дозвольте пісню заспівати. Діти співають пісню “Ой, чия то хата”.

Ой, чия то хата, гарна та багата,
Щедрий вечір, добрий вечір.
Там живе господар – багатства володар.

Щедрий вечір, добрий вечір. А його багатство – золотії руки.

Ведуча (до господарів). Дозвольте Козі зайти до вас у хату по-скакати.

Ряджені, Коза, Ведучий і хор ряджених з дозволу господаря заходять до хати і починається вистава.

Коза та Ведучий стають попереду, за ними розміщується хор ряджених. Коза тупає, переступає з ноги на ногу.

Ведуча. Станьте у ряду, я Козу веду!

Діти промовляють:

На горі Коза з козенятами,
Під горою Вовк з вовченятами.
Ухопив вовчок Козу за бочок.
А вовченята – за козенята.
Де не взявся Заєць, почав Козу лаять.
– Дурна Коза, нерозумна!
Пішла б у лісок,
Нарвала б травиці гарненької,
І сама б їла, і діток кормила.
У Михайлівни всі хлопці стрільці.
Хвалились, хвалились Козу устрелить.
Не попали в бік, да попали в ріг.
Упала Коза та й закричала.

Під ці слова Коза падає, дригає ногою і кричить: “Ме-е-е!” Присутні, кидаються до неї і ставлять на ноги. Ведуча тягне Козу за пояс, вона скаче. Діти співають:

Де діє Коза туп-туп, там жита сім куп.
Де Коза ногою, там жито копою.
Де Коза рогом, там жито стогом.
Де Коза хвостом, там жито кустом.
Підійди поближче, поклонися понижче
Господарю і Господині.

Коза кланяється господареві та всім домашнім.

Ведуча. Чим вони тебе пожалують?

Чи міркою жита, щоб Коза була сита.
Чи мірку й овса, зверху ковбаса.
Коли того мало, то й ще кусок сала,
Щоб наша Коза веселая стала,
Да і поскакала!

Господарі дають Козі, що можуть (сала, вівса, млинців, пирогів, паляницю). Діти-колядники почергово промовляють:

Ми колядували, ми вас уславляли,
Нам ні пиріжечка, нам ні шеляжечка.
Нічого не дали – посунемо далі.
Де пиріг почуєм, там заколядуєм.
Колядин, колядин,
А я в батька один,
Коротенька юпочка,
Винось, бабка, бубличка,
Коротенький кожушок,
Винось, бабка, пиріжок.
Коляда, коляда,
Дай, дядьку, пирога!
Як не даси пирога,
Візьму вола за рога
Та виведу на поріг,
Та виломлю правий ріг.
У ріг буду трубити,
Волом буду робити, і

Хвостом буду поганяти
Та на гречку орати.
Добривечір.

Господар. Просимо всіх сідати,
Спільну вечерю розпочати!

Колядники. Як розпочати? А Діда Мороза зі Снігуронькою ще не кликали до нас святки справляти!

Ведуча. Давайте всі разом покличемо: “Діду Морозе, Снігуронько, ходіть до нашої хати святки справляти”.

Усі присутні на святі гукають: “Дідусю Морозе, Снігуронько, ходіть до нашої хати святки справляти”. (*Відчиняються двері і з’являються Дід Мороз та Снігуронька.*)

Дід Мороз. З Новим роком Вас вітаєм!

Щастя-радості
Всім бажаєм!
Сійся-родися
Жито, пшениця,
Всяка пашниця!
Коноплі – під стелю,
А льон – за коліна,
А в батьків хай зроста
Їх достойна зміна.

Господарі запрошують Діда Мороза зі Снігуронькою до спільного столу, пригощають їх.

Колядники дякують господарям за частування і співають прощальну пісню:

Скільки б не співали, а кінчати час,
Кращі побажання ви прийміть від нас.
І у вас, і в нас хай буде гаразд,
Щоб ви і ми щасливі були.

Колядники співають пісню, виходять з хати.

Українські вечорниці (старша група)

Декорації: інтер'єр сільської хати (на стінах розвішені вишивані рушники, українські орнаменти, керамічні вироби; в куточку піч – розмальована півнями та квітами; біля печі діжка, рогац та інші речі домашнього вжитку).

Дітей зустрічає господаря (ведуча). Діти сідають на лавах, деякі прийшли зі своєю роботою – дівчата з вишиванням, хлопчики із сопілочками.

Дівчинка. Щоб усмішки розцвітали,
Щоб розваги не вгавали,
Ми станцюємо для вас.

Звучить в аудіозапису мелодія “Подоляночка”. Діти співають. Дівчата стають у коло. Одна дівчина імпровізує за змістом пісні, стає в середині кола, вона буде “Подоляночкою”. Взевшись за руки, водять танок співаючи:

Десь тут була подоляночка,
Десь тут була молодесенька.
Тут вона сіла,
Тут вона впала,
До землі припала.
Сім літ не вмивалась,
Бо води не мала.
Ой устань, устань, подоляночко,
Ой устань, устань, молодесенька.
Вмий своє личко,
Та личко біленьке,
Біжи до Дунаю,
Бери молоденьку,
Бери ту, що скраю.

Подоляночка біжить до кола, бере за руки якусь із дівчаток і веде її на своє місце. Гра повторюється.

Дівчинка. Хлопці! Загадайте нам загадки.

Хлопчик. В чистім полі він росте
На високих ніжках,
В зелених панчішках.
Квіточки блакитні,
Оченьки, привітні.
Що це? (*Льон*)

***

Не кущ, а з листочками,
Не сорочка, а зшита,
Не людина, а навчає.
Що це? (*Книжка.*)
(*Дівчата відгадують.*)

Хлопчик. А дівчата теж загадайте.

Дівчинка. Білі зуби маю,
Та всі ховаю,
Довгі коси маю,
Та не заплітаю.
Що це? (*Кукурудза.*)
(*Хлопці відгадують.*)

***

В лісі вирізана,
Гладенько витесана,
Співає, заливається.
Як називається? (*Сопілка.*)
(*Діти-глядачі відгадують.*)

Ведуча. Все, що хочеш до душі, в музикантів попроси.

Хлопчик. І сопілка лле грайливо щиру усмішку і силу.

Хлопчики грають на сопілочках українську народну мелодію
“Ой є в лісі калина”, дівчатка співають.

Ведуча. А тепер згадаємо скоромовки.
Діти почергово промовляють їх.

Пилипова хата

У садочку в Пилипа
Зросла висока липа,
Не лінь було Пилипу
Щодня полити липу.
“Спасибі” – до Пилипа
Лопоче листям липа.

***

Суне сова свої слова.
Яка сова, такі й слова.
Не турбуйте курку:
Клює курка крупку.
Крупа дрібненька,
Курка рябенька.
Напекли млинців, назвали кравців,
А кравець за млинець та й побіг у танець.

Хлопчик. Ще й таночок наш один,
“Козачок” називається він.

Звучить мелодія українського “Козачка”. Діти стають у коло. В колі лежать віночки. Учасники танцюють парами. Несподівано обривається мелодія. Хлопці повинні швидко взяти віночки і надіти дівчатам на голову. Віночків на один менше, ніж дівчат. Пара, яка залишається без віночка, виходить з гри. І так доти, поки не залишиться одна пара. Пара, яка перемогла, нагороджується сувеніром.

Переможці звертаються до ведучої з проханням: “Розкажіть, будь ласка, хоч одну небувальщину”.

Ведуча. Що там в лісі за комедія була,
Що курочка поросяток навела.
Поросята та й волів навели,
А ті воли та й яєчка нанесли.
А безрукий ті яєчка позбирав,
Та й голому поза пазуху поклав.
Німий з глухим розмовляє,
А сліпий тільки поглядає,

Без'язикий "караул" закричав,
А безногий у похід ускакав.
Ведуча. Раз, раз,
Ще раз
Починати гру вже час,
Ну-бо, гратись, дітвора!

Гра "Панас"

Діти обирають "Панаса", стають у коло. "Панас" у центрі із зав'язаними очима в обмеженому просторі намагається впіймати когось із гравців. Гравці промовляють:

- Панасе!
- А де стоїш?
- О, на ринку.
- А що держиш?
- Дитинку.
- Пустися до нас

І лови нас!

Упійманий стає новим Панасом.

Народні хороводні ігри

Ой у перепілки

Хід гри. Дівчатка і хлопчики стоять колом, трішки розставивши ноги, руки опущені вздовж тулуба. Одна дитина (“перепілка”) – в колі.

Вихователь (співає):

Ой у перепілки та голівка болять.

Діти підносять руки вгору й торкаються голови.

Тут була, тут була перепілочка,

Тут була сизокрилая.

Беруться за руки і ходять по колу ліворуч, а Перепілка – праворуч або робить крок на місці.

Ой у перепілки та колінця болять,

Та колінця болять.

Малюки нахиляють тулуб уперед, випрямляються, беруться за руки і ходять по колу праворуч. Зупиняються. Вихователь продовжує:

Ой у перепілки крильця не болять,

Крильця не болять.

Діти розводять руки у сторони і на слова “не болять” опускають. На слова “Пташки знялися і полетіли” малюки біжать по колу.

Ялинка

Хід гри. Одна дитина (Ялинка) стоїть усередині кола.

Вихователь (співає):

Ялинка, ялинка,

Ялинка зелена. (*Двічі.*)

Діти йдуть праворуч, тримаючи руки біля правого плеча, ніби несуть дерево або лопату, і продовжують співати:

Ми посадимо ялинку

Ось таку.

Повертаються обличчям до кола і, присідаючи, показують руками, яку ялинку вони посадять.

Ходимо, ходимо
По лісу-лісочку. (Двічі.)

Діти беруться за руки і йдуть ліворуч, а дитина, яка в колі, присідає.

Виростай же, ялинко,
Ось така. (Двічі.)

Повертаються обличчям до середини, нахилиються і плавним рухом показують, як росте ялинка, повільно підіймаючи руки.

Ходимо, ходимо
Навколо нашої ялинки. (Двічі.)

Дитина, що в колі, встає.

На слова “Стала наша ялинка ось такою” діти йдуть до центру, піднімаючи з’єднані руки, показують, якою стала ялинка. На слова “Зайчик під ялинкою плиг-скік, плиг-скік” діти, поклавши руки на пояс, підстрибують на обох ногах, рухаючись уперед по колу.

Вихователь промовляє:

Ой ялинко зелененька,
Ти була колись маленька,
А тепер ти ось така
І висока, і струнка.
Ось така, ось така
І висока, і струнка.
Біля тебе ми, ялинко,
Заспіваєм пісню дзвінко.
Візьмем руки у бочок,
Затанцюєм гопачок.
У бочок, у бочок,
Затанцюєм гопачок.

Про Катрусю та цапка

Хід гри. Діти стоять колом. Двоє дітей (*Катруся і Цапок*) стоять поза колом.

Вихователь (співає):

Вийшла Катя погуляти в зелений садок,
А за нею по садочку тупотить цапок.

Наставляє свої ріжки цапеня руде.
Повертає на доріжку, де Катруся йде.

Діти рухаються по колу ліворуч, а Катруся і Цапок поза колом – праворуч. Після слів “де Катруся йде” діти зупиняються. В коло входять Катруся і Цапок. Цапок наставляє ріжки на Катрусю. Діти, стоячи у колі, співають:

Ти рогатий, бородатий,
Утікай, цапок.
Ми Катрусеньку маленьку
Просимо в танок.

Діти вклоняються Катрусі і правою рукою запрошують її стати в коло. Катруся стає в коло, всі танцюють. Гра повторюється.

Качечка

Хід гри. Діти стоять колом, тримаючись за руки, а качечка поза колом.

Вихователь (співає):

Ду-ду-ду-ду, дудочка,
Ду-ду-ду-ду-ду!
Ой заграла дудочка
В нашому саду.

Діти йдуть в один бік, а качечка з каченятами – у протилежний.

Вихователь. Аж пливе білесенька
Качка по воді.
Хто це так гарнесенько
Грає на дуді?

Двоє дітей утворюють “ворота”. Качечка з каченятами входять у коло. Вони “пливуть” один за одним, наче загрибають лапками воду. Діти грають на дуду (дуда з кулачків). Качка з каченятами продовжують плавати.

Стала з каченятами
Качка танцювати,
Крильцями і лапками
Воду колихати.

Діти повільно розмахують зчепленими руками, зображуючи коливання води. Каченята танцюють, кружляють то в один бік, то в інший, повільно розмахуючи руками-“крильцями”. Діти знову грають на дуду.

Ду-ду-ду-ду, дудочка! Ду-ду-ду-ду! Ой, хороша дудочка в нашому саду. Діти зупиняються, “ворота” відчиняються, качка з каченятами виходять з кола на бережок. Гра повторюється.

Довгодзьобий журавель

Хід гри. Діти утворюють коло, посередині стоїть Журавель (одна дитина).

Унадився журавель, журавель
До бабиних конопель, конопель.

Діти, взявшись за руки, ходять по колу. Дитина, наслідуючи рухи журавля, ходить усередині кола на носках, високо піднімаючи прямі ноги. На приспів:

Такий, сякий журавель,
Такий, сякий довгоносий,
Такий, сякий журавель,
Такий, сякий довгоногий,
Конопельку поїдає.

Дитина, яка стоїть у колі, розмахує руками, як крилами, зупиняється і присідає, ніби їсть коноплі. На приспів діти зупиняються, тупотять ногами, показують, який довгодзьобий та довгоногий журавель і як він поїдає коноплі (присідають).

А я того журавля уловлю, уловлю,
Сіттю крила обів'ю, обів'ю.

Діти підводяться, роблять кілька кроків до центру і на слово “уловлю” різко нахилиються, ніби ловлять, а журавель, помахуючи крилами, перелітає з однієї частини кола в другу.

Щоб він більше не літав, не літав,
Конопельки не щипав, не щипав.

Журавель “літає” в колі, а діти, стоячи на місці, приплескують і притупують. Після закінчення пісні всі кажуть: “Киш”, плещуть у долоні і нахилиються до журавля, ніби женуть його, а журавель вилітає з кола.

Чий вінок кращий?

Хід гри. Діти об'єднуються у дві групи. Кожна група стає в коло.
Вихователь (співає).

Візьмемось за руки,
Підемо на луки,
Там сплетем віночок,
Станемо в таночок.

Діти беруться за руки і йдуть по колу ліворуч. На останні слова зупиняються, піднімають руки догори.

Чий найкращий вінок,
Той і піде у танок.

Діти швидко опускають руки на плечі один одному. Гра повторюється.

Гра з хусточкою

Хід гри. Вихователь ставить два стільчики спинками один до одного. На одному стільчику – квітка. Це “садок”. Діти стоять у колі. Одна дитина з хусточкою в руках стоїть біля квітки.

Вихователь (співає):

Галя по садочку ходила,
Хусточку біленьку згубила,
Ходить по садочку, блукає,
Хусточку біленьку шукає.

Діти йдуть по колу ліворуч. Галя ходить усередині кола біля квітки і на слова “згубила” залишає хустиночку на стільчику, біля квітки, сама переходить на другий бік, до сидіння стільчика. Робить вигляд, що шукає хустиночку, потім сідає на стілець.

Не журися, Галю-серденько,
Ми знайшли хустину біленьку,
У садочку, біля малини,
Під зеленим листом тернини.

Діти йдуть по колу праворуч і зупиняються. Хтось із дітей підходить до квітки, бере хустину і промовляє:

Ти, Галю, хустину не шукай,
Хто знайшов – відгадай!

Якщо Галя відгадає голос дитини, вони міняються місцями.
Гра повторюється.

Ходить гарбуз по городу

Хід гри. Дітей об'єднують у маленькі підгрупи. Кожна підгрупа обирає собі назву городини (диня, огірок, буряк, картопля, морква, біб).

Когось із дітей обирають Гарбузом.

Вихователь. Ходить Гарбуз по городу,

Питається свого роду.

Гарбуз зупиняється посередині "городу" і каже:

А чи живі, чи здорові

Всі родичі гарбузові?

Вихователь, звертаючись до Дині, каже:

Обізвалась жовта Диня,

Гарбузова господиня.

Дині виходять на середину кола до Гарбуза:

Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові.

Вихователь. Обізвались Буряки,

Гарбузові свояки.

Буряки. Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові.

(Виходять до Гарбуза.)

Вихователь. Обізвалась Бараболя,

А за нею і Квасоля.

Бараболя і

Квасоля. Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові.

(Промовивши слова, виходять до Гарбуза.)

Вихователь. Обізвалась Морковиця,

Гарбузова сестриця:

Морковиця. Іще живі, ще здорові

Всі родичі гарбузові.

(Виходить до Гарбуза.)

Вихователь. Обізвався старий Біб:
Я піддержав увесь рід.
Біб. Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові.
(*Виходять Боби.*)

Усі діти утворюють коло, Гарбуз – посередині. Звужуючи коло, всі співають.

Ой Гарбузе, ти перистий,
Із чим тебе будемо їсти?
Розширюючи коло, співають:
Миска пшона, шматок сала
Ось до тебе вся приправа.

Калина

Хід гри. Діти стоять у колі. Вихователь співає:
Ой на горі калина,
Під горою малина,
Ой так, на горі калина,
Ой так, під горою малина.
Там зійшлася дівтора,
Танцювати почала.
Ой так, там зійшлася дівтора,
Ой так, танцювати почала.

На слова першого рядка діти тричі плескають у долоні. На слова “Під горою малина” присідають, знову плещуть у долоні (перед колінами тричі). На слова “Ой так, на горі калина” тупають однією ногою (тричі), а на слова “Ой так, під горою малина” повертаються ліворуч навколо себе. На слова “Там зійшлася дівтора” ступають уперед чотири кроки, звужуючи коло, потім назад чотири кроки, збільшуючи коло. На слова “Ой там, там зійшлася дівтора” тупають іншою ногою (тричі), а на слова “Ой так, танцювати почала” повертаються праворуч навколо себе.

Як у нас біля воріт

Хід гри. Вибирають Муху, Мурашку, Комара й Бджілку. Решта дітей утворює хоровод. Обрані діти стоять за колом і входять у нього поступово, за ходом гри.

Вихователь. Як у нас біля воріт,
Як у нас біля воріт,

Діти ходять по колу.

Ой люлі, край воріт,

Ой люлі, край воріт,

Діти плескають у долоні, стоячи на місці.

Спів мушиний там дзвенить, *(Двічі.)*

Ой люлі, спів дзвенить *(Двічі.)*

Входить у коло Муха. Хоровод рухається праворуч, потім ліворуч. На приспів Муха дзижчить:

Комар музику веде,

Комар музику веде.

Ой, люлі, ой веде *(Двічі.)*

Виходить Комар, імітуючи гру на будь-якому інструменті.

Бджілка у танок пішла,

Мурашку повела.

Ой, люлі, повела. *(Двічі.)*

Входить Бджілка і кличе Мурашку. Мурашка танцює, вдаючи, ніби несе якусь ношу.

Мурашку, любий мій,

Танцювати йди мерщій.

Ой, люлі, та мерщій. *(Двічі.)*

Бджілка танцює, сама придумуючи рухи.

Радий я б потанцювать,

Та втомився, що й не встать.

Ой, люлі, що й не встать. *(Двічі.)*

Мурашка присідає, наче втомився. На приспів усі танцюють. Як тільки пісня закінчується, Муха, Бджілка, Комар і Мурашка розлітаються. Вони літають усередині кола і знаходять серед дітей собі заміну. Ті, кого вибрали стають у коло. Діти в хороводі знову співають пісню, і гра повторюється.

Мак

Хід гри. Діти стоять у колі пліч-о-пліч. Одна дитина всередині – Городник. Вихователь співає:

Ой на горі мак,

Під горою так.

Діти беруться за руки і, ступаючи назад, збільшують коло на ширину відведених у бік рук.

Мак, мак, маківочки,

Золотії голівочки.

Роблять крок на місці, розмахуючи руками вперед – назад.

Станьте ви так,

Як на горі мак.

Присідають і показують руками, який виріс мак (простягають руки вперед).

Діти (запитують):

– Городнику, городнику,

Чи полив ти мак?

Городник. Полив.

Вихователь. Мак, маки, маківочки,

Золотії голівочки.

Діти роблять крок на місці, розмахуючи руками, а Городник у цей час ходить усередині кола і вдає, що поливає мак.

Вихователь. Станьте ви так,

Як на горі мак.

Діти, стоячи, показують, як виріс мак: розводять руки у сторони, долоні повертають угору, показують, яка квітка в маку.

Маки, маки, маківочки,

Золотії голівочки.

Діти опускають руки і роблять крок на місці, розмахуючи руками. Потім запитують:

– Городнику, Городнику,

Чи поспів мак?

Городник. Поспів.

Діти повторюють пісню спочатку, дрібним кроком звужують коло, беруться за руки і поволі підносять руки вгору.

На слова “Станьте ви так” показують, яка спіла голівка в маку.

Ягілочка

Діти, взявшись за руки, ходять по колу. Одна дівчинка в колі (Ягілочка) ходить і показує те, про що співається в пісні:

Ягіл, Ягілочка, Ягілова дочка,
Устала ранесенько, вмилаь білесенько,
Голівоньку чесала, стьожки понадівала,
Квіточки збирала, віночок заплітала,
На вулицю вийшла, як зіронька зійшла,
Взялась під боки, показала високи.
Пішла до Дунаю, там рибонька грає.
Вибери собі дівоньку, як калинову квітку.

На останні слова пісні нахилиється, мов над водою, а потім, підводячись, хапає когось за руку; та дівчинка й буде за Ягілочку.

Вовк

Діти стають у коло, взявшись за руки. Вовк усередині кола і намагається вирватися з нього. Його запитують: “Який ключ?” Він відповідає: “Залізний”. Розчепивши чийсь руки, Вовк виривається з кола і втікає. Діти намагаються його спіймати співаючи:

Ой дзвони дзвонять,
Хорти вовка гонять.
По болотах, очеретах,
Де люди не ходять.

Той, хто спіймає Вовка, стає у коло, і гра починається спочатку.

Засмучений зайчик

Зайчик присідає. Усі стають навколо нього, беруться за руки і, ходячи по колу, співають:

Чого, зайчику, сидиш,
Засмутившись, і мовчиш?
Зайчик скік, зайчик скік!
Зайчик скік, скік, скік, скік, скік!

Зайчик схоплюється на ноги і, стрибаючи в колі на одній нозі, дострибує до когось із дітей і хапає його за руку. Той, кого схопив за руку, йде в коло, стає Зайчиком, і гра починається спочатку.

Деякі правила української літературної вимови

1. Голосний [а] як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиції, вимовляється чітко, виразно, не наближається до інших голосних: [калі́на], [маши́на], [а́рка].

2. Голосний [о] вимовляється чітко, виразно не тільки під наголосом (*чо́рний, мо́ре*), а й у ненаголошеній позиції (*молоко́, голова́*). Ненаголошений [о] в літературній мові ніколи не змінюється на [а].

Ненаголошений звук [о] у деяких позиціях може наближатися до [у], наприклад: [зо^узу́ля], [ко^ужу́х].

3. Голосний [у] вимовляється виразно в усіх позиціях: [вúхо], [дубóвий].

4. Голосний [е] в українській літературній вимові чітко і виразно вимовляється лише під наголосом: [степ], [клен]. Ненаголошений [е] наближається до [и] перед наголошеним складом з [е], [о], [а], наприклад: [не^исла́], [ме^ита́]. Перед наголошеним складом з [и], [і] звук [е] вимовляється як [и^е]: [би^ери́]. Звук [йе] в українській мові не пом'якшує попередній приголосний і вживається після твердих, *за винятком* окремих позицій: *задне, життєвий*.

5. Голосний [и] виразно вимовляється лише під наголосом: [тин], [міло]. У ненаголошеній позиції за звучанням наближається до ненаголошеного [е]: [пли^еvé], [ме^ине́].

6. Голосний [і] як наголошений, так і ненаголошений, вимовляється чітко, виразно після всіх приголосних: [ді́д], [зі́рка]. У словах (*інший, інколи, іноді, істина*) початковий голосний [і] наближається до [и]: [і^инколи].

7. Дзвінкi приголосні перед глухими не оглушуються, вимовляються дзвінко. Закономірністю сучасної української мови є збереження дзвінкості вимови приголосних у кінці слова: [дуб], [хліб]. У словах *нігті, кігті, легко, дігтяр, вогкий* приголосний [г] оглушується [н'іхті], [к'іхті], [лэхко], [д'іхт'ар], [вохкий].

Прийменник і префікс “з” зберігає дзвінку вимову тільки перед голосними та сонорними й шумними дзвінками.

Перед глухими приголосними він послідовно оглушується: з *гори, з хати*.

8. Глухі приголосні перед дзвінками в середині слова вимовляються дзвінко: [приз'ба], [молод'ба].

9. Губні, шиплячі (неподовжені) та задньоязикові приголосні вимовляються твердо в усіх позиціях, наприклад: *важити, бачити, помста, шугати, жаліти, чисто, куток, ходити*. У позиції перед [i] вони вимовляються як напівм'які приголосні: [у в'іч'і], [х'іба], [г'ін'цá], [к'іт], [ж'інка]. Подовжені шиплячі вимовляються тільки як м'які: [н'іч':у], [зб'іж':а].

10. Свистячий звук [ц] у кінці слова вимовляється м'яко: [бой-ец'], [пáлец']. Лише у запозичених словах та в деяких вигуках [ц] у кінці слова твердий: *палац, бац, клац*.

11. Передньоязикові приголосні [д], [т], [з], [с], [ц] перед наступними м'якими приголосними або перед [i] вимовляються м'яко: [народ'н'і], [могут'н'і], [лаз'н'а].

12. Завжди пом'якшуються [с], [з], [ц] у прикметниках на *-ський, -зький, -цький*: [пол'іс'кий], [риз'кий], [донец'кий].

13. Сполучення *-ішся* у дієсловах 2 особи однини теперішнього часу вимовляється як *ся*: [б'йес':а], [с'м'ій'ес':а].

14. У дієсловах 2 особи однини наказового способу сполучення *-жся* і *-чя* вимовляються як [з'с'а] і [ц'с'а]: [намаз'с'а], [не^нмороз'с'а].

15. У дієсловах 3 особи однини і множини теперішнього часу та у 2-й особі множини наказового способу сполучення *-ться* вимовляється як [ц':а]: [с'м'ій'ец':а], [див'уйец':а], [купайец':а].

16. У давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду (перша відміна), в називному відмінку множини іменників чоловічого роду (друга відміна) і в місцевому відмінку однини іменників середнього роду сполучення *жц*, *шц* і *чц* перед закінченням *і* вимовляються [з'ц], [с'ц] і [ц']. Наприклад: [н'із'ц'і], [пл'ас'ц'і], [кац':і] – *ніжці, пляшці, качці*; [таганроз'ц'і], [у йаблуц':і] – *таганрожці, у яблущі*.

17. Треба розрізняти у вимові африкати [дз], [дж] – дзвінки злиті неподільні звуки від сполучень *д і з*, *д і ж*. Пор.: [дзижчати], [дзв'ін] – [п'ід]земний, [над]звичайний; [раджу], [джерело] – [п'ід]жива, [п'ід]жинати.

Специфіка української фонетики, лексики, граматики порівняно з російською

Українська та російська мови як генетично споріднені мають багато спільного на всіх мовних рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному (морфологічному і синтаксичному). Водночас в обох мовах на всіх рівнях є чимало відмінного.

У сучасних лінгвістичних працях дається докладний аналіз спільного і відмінного в російській та українській мовних системах. За співвідношенням мовних явищ їх поділяють на чотири групи.

1. Мовні явища, які повністю збігаються в обох мовах (будова слова, система частин мови, способи словотворення, типи простих і складних речень, розділові знаки).
2. Мовні явища, що частково збігаються, але мають характерні відмінності (система голосних, класифікація приголосних, типи відмінювання іменників, форми дієслова тощо).
3. Специфічні, притаманні тільки одній мові явища (деякі фонемні, апостроф, твердий знак, четверта відміна іменників, форми складного майбутнього часу тощо).
4. Протилежні мовні явища (прийменник *з* в українській мові і *с* у російській, буквосполучення *йо,ьо* і буква *ё* тощо).¹

Фонетичні явища української та російської мов. Принципи класифікації звуків спільні в обох мовах. В українській мові, як і в російській, звуки мовлення поділяються на голосні та приголосні; приголосні поділяються на тверді, м'які, дзвінкі, глухі. Однакова кількість голосних звуків в обох мовах: *[а, у, о, е, и, і]*.

Збігається в обох мовах лише вимова наголошених *[у], [і]*; вимова інших голосних має специфіку в обох мовах, яку треба враховувати, навчаючи двомовних дітей української мови.²

¹ Методика вивчення української мови в школі / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентиліук. — К., 1987. — С. 72.

² Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах. — К., 1976.

Особливо відчутна відмінність у вимові ненаголошених голосних. В українській мові ненаголошені голосні особливо не відрізняються своєю вимовою від наголошених. Так, голосні [а], [у], [і] вимовляються чітко, як і наголошені. Вимова ж голосних [е], [и], [о] у ненаголошеній позиції дещо змінюється. Вимова звука [е] наближається до вимови звука [и]: [ве^идú], [се^илб]. Вимова ненаголошеного [и] наближається до вимови звука [е]: [ди^етіна]; звук [о] у ненаголошеній позиції наближається до вимови звука [у]: [ло^узú], [ко^ужúх]. Українській вимові, на відміну від російської, не властиве *явище редукції*. У російській мові ненаголошені [о] та [а] в першому переднаголошеному складі після приголосного збігаються в одному звуці, що наближається до [а] і *позначається у транскрипції знаком Л*: [вЛдá], [гЛлЛвá]. В інших переднаголошених складах ці голосні вимовляються як дуже короткий голосний середнього ряду середнього піднесення, що передається транскрипційним знаком [ъ]: [съмал'от] – *самолет*.¹ Різке скорочення, ослаблення, напівглуха вимова голосних – явище нетипове для української мови.

Після м'яких приголосних російські голосні [и], [а], [е'] у першому переднаголошеному складі вимовляються як [и] або [и^е], або як редукований звук переднього ряду [ь], наприклад: [т'и^еп'ер'] – *тепер*, [л'ьхкавой] – *легковий*. Педагогічні поради вихователів щодо навчання дітей вимови ненаголошених голосних в українському мовленні такі.

Для того щоб уникнути редукції ненаголошеного голосного [а], треба трохи збільшити його тривалість порівняно з російським зредукованим [а]. Для того щоб український ненаголошений [о] не перетворювався на [а] чи [ъ], треба стежити за тим, щоб губи трохи просувалися вперед, утворюючи круглий отвір.

Для того щоб український ненаголошений [е] не перетворювався на російський [и^е] чи російський [и], треба стежити за тим, щоб [е] зберігав свою відкриту вимову, приголосні перед ним не пом'якшувалися, при цьому трохи подовжувати його вимову. Найголовніше під час засвоєння вимови ненаголошених голосних в українській мові – це не скорочувати їх надмірно й вимовляти всі склади повнозвучно, з

¹ Там само. — С. 47.

рівномірним напруженням усіх голосних.¹ Приголосні звуки за вимовою також різняться в російській та українській мовах.

Для української вимови приголосних характерними є: відсутність пом'якшення приголосних перед голосним [е]; відсутність пом'якшення губних приголосних у кінці слова і складу; наявність фарингального [г] на місці російського проривного [г]; наявність м'якого [ц']; тверда вимова українського звука [ч]; відсутність оглушення дзвінких у кінці слова та складу.

В українській і російській мовах не збігається кількість приголосних: твердих (в укр. мові – 22, у рос. – 18), м'яких (в укр. мові – 10, у рос. – 17), глухих (в укр. мові – 12, у рос. – 15). Українській мові властиві африкати [дж], [дз], що відсутні в російській мові.

Під час опанування росіянами українського мовлення найбільші труднощі виникають під час вимови таких приголосних: тверда вимова звука [ч] і сполуки [шч], що позначається буквою *щ*; вимова фарингального [г]; вимова африкат [дж], [дз], [дз'] і вимова палаталізованих зімкнених без фрикативного призвуку; вимова палаталізованого [ц']; напівпом'якшена вимова звичайних приголосних [ж], [ч], [ш'] перед [і] та подовжених [ж':], [ч':], [ш':] перед [і] та голосним заднього ряду; тверда вимова приголосного перед [е]; вимова шумного [й]; дзвінка вимова приголосних у кінці слів і в кінці кореня перед наступним глухим приголосним.²

Фонеми [ш] і [ж] у російській мові бувають тільки твердими. Особливо важко дається вимова фарингального українського звука [г] тим, хто зовсім не володіє українською мовою; вони намагаються вимовляти його як задньоязиковий дзвінкий звук на зразок російського. Тому вихователь має запропонувати виконати серію вправ на зміцнення м'язів кореня язика і задньої стінки глотки, а потім за допомогою шпателя показати артикуляцію цього звука і закріпити його вимову в чистомовках.

В українській і російській мовах наголос динамічний, рухомий, силовий.

¹ Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах. — С. 48.

² Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах. — С. 57–58.

Наголошений голосний завжди триваліший за ненаголошений. Більшість спільних за значенням слів для української і російської мов не розрізняються наголосом. Проте положення наголосу в російських і українських словах часто не збігаються: укр. – верба́, спа́ла, бра́ла; рос. – ве́рба, спала́, бра́ла.

Педагог повинен пам'ятати, що дитину не можна навчити вимовляти лише окремі звуки, ізольовані від слова, від живого мовлення, бо тоді вийде лише скандування усіх фонем за основними видами без урахування позиції та видозмін, які виникають у тих чи тих позиціях.

Дітей потрібно відразу навчати вимови звуків у суцільному мовленнєвому потоці, у словах, словосполученнях, реченнях. При цьому звертати увагу на наголос, мелодику, інтонацію.

Лексика. Сукупність усіх слів, наявних у мові, називають лексикою, або словниковим складом. Що розвиненіша мова, то багатший її словниковий склад. Українська мова належить до високорозвинених мов. Тільки в “Українсько-російському словнику”, виданому в шести томах Інститутом мовознавства АН України, налічується понад 120 тис. слів. Тисячі слів зареєстровано в різних спеціальних словниках. Словникове багатство української мови характеризується й різноманітними стилістичними можливостями слів, здатністю їх відобразити найтонші відтінки думки, психологічний стан, почуття людини.

У словниковому складі української та російської мов багато спільного. До спільних характеристик належать наявність повнозначних (що мають предметно-сміслові значення) та неповнозначних слів (службові слова, що виражають зв'язки та відношення між повнозначними словами); слів із конкретним та абстрактним значеннями (назви почуттів, психічних станів, властивостей, якостей тощо); багатозначних слів (полісемія); синонімів (слова різні за звуковим складом, але близькі за значенням), антонімів (слова із протилежним значенням); омонімів слова, що однаково звучать, але мають різне значення).

В українській мові, як і в російській, слова мають пряме (природна ознака предмета, явища, процесу) та переносне (образне фігуральне уявлення про предмет) значення.

Є в українській мові, як і в російській, фразеологічні звороти (*аж за вухами лящить, зелена вулиця, замовити слово, гедзь напав тощо*).

Частина лексики в обох мовах є спільною, однаковою як за значенням, так і за звуковим оформленням та вимовою.

Це такі слова, як *рот, рука, лампа, сумка, парта, рак, мак, суп* тощо. Їх потрібно використовувати як транспозиційний матеріал, що сприяє розумінню та активізації словника мовців, які оволодівають українською мовою.

Частина лексики є спільною за буквеним складом і відрізняється лише вимовою: *вода, поле, море, нога, голова, зуб, дуб, машина* тощо.

Є слова, які різняться одним або кількома звуками, які також зрозумілі росіянам *стіл, ніс, вухо, лисиця, вовк* тощо.

Значна група слів притаманна лише українській мові: *черевки, парасолька, сукня, шкарпетки, лялька, гелготати, реготати, рахувати* тощо.

Спільні та схожі ознаки лексичного складу часто є причиною лексичної інтерференції не тільки у тих, хто починає вивчати українську мову, а й у мовленні корінного населення. Найпоширенішими з них є міжмовні кальки (невмотивовані запозичення з російської мови), наприклад: *мені подобається ця кукла, я хочу цю синю лодочку*.

Доволі часто в мовленні як дорослих, так і дітей трапляються фонетично українізовані російські слова (*пирожне, спинки, зонтик, чулки, носки, одіяло*) та міжмовні омоніми (*рубель, слідуючий, закалятися, красний*).

За допомогою спеціальних вправ педагог може запобігти виникненню таких інтерференцій на початкових етапах засвоєння української лексики, оскільки пізніше їх значно важче буде виправити.

Грамматика (морфологія та синтаксис). Грамматична будова української та російської мов має однакову систему частин мови з однаковими морфологічними ознаками і синтаксичною роллю, подібну систему відмінювання і дієвідмінювання. Чимало спільного є у граматичних категоріях іменників, прикметників, займенників і дієслів. Досить схожий і синтаксис обох мов.

Проте в кожній мові є свої граматичні закони, ігнорування яких призводить до граматичної інтерференції.

Так, значні труднощі в росіян викликає незбігання роду та числа іменників. Порівняймо:

Українська мова

собака (ч.р.)
зір (ч.р.)
посуд (ч.р.)
біль (ч.р.)
пара (ж.р.)
путь (ж.р.)
життя (с.р.)

Російська мова

собака (ж.р.)
зрение (с.р.)
посуда (ж.р.)
боль (ж.р.)
пар (ч.р.)
путь (ч.р.)
жизнь (ж.р.)

За родами:

За числами:

меблі (мн.)
двері (мн.)
ліки (мн.)
розкоші (мн.)

мебель (одн.)
дверь (одн.)
лекарство (одн.)
роскошь (одн.)

І в українській, і в російській мовах іменники змінюються за відмінками. Специфічним для української мови є ключний відмінок, як звертання. Наприклад: Мамо, іде вже зима... (Леся Українка).

Мовці багатьох помилок припускаються у вживанні відмінкових форм іменників, які не збігаються в українській та російській мовах. Наприклад, у формі давального і місцевого відмінків однини іменників І відміни, а також у формі місцевого відмінка однини іменників II відміни: *лежить на столі (лежит на столе), приїхати до сестри (приехать к сестре)*. У деяких спільнокоренових словах української та російської мов не збігаються закінчення (*днів – дней, сніги – снега, курей – кур, матерів – матерей, краї – края*), відмінки (*по дорогах – по дорогам, по містах – по городам*), наявність чи відсутність чергування приголосних (*на картинці – на картинке, на руці – на руке, на нозі – на ноге, у вусі – в ухе*), змінність чи незмінність слова (*укр.: пальто – на пальті, кава – кави, рос.: пальто – на пальто, кофе – в кофе тощо*).

Як в українській, так і в російській мовах, прикметники мають вищий і найвищий ступені порівняння, утворення яких не завжди збігається. Так, коротка форма і порівняльний ступінь якісних прикметників в українській мові утворюються від основи порівняльного ступеня (*найглибший, найважчий*), у російській – від похідного прийменника (*глубочайший, тяжелейший*). Найвищий ступінь прикметників в українській мові утворюється за допомогою префіксів (*кращий від усіх, дорожчий понад усе*), в російській – за допомогою слів *все, всех* (*лучше всех, быстрее всех, дороже всех*). Закінчення прикметників чоловічого роду в називному відмінку в українській мові *-ий, -ий* (*синий, червоний*), у російській *-ий, -ый, -ой* (*синий, черный, голубой*).

Є відмінності і у граматичній категорії числівника (*чотири кольори – четыре цвета*), у відмінюванні кількісних числівників на *-десят* (*п'ятдесяти – пятидесяти*) та деякі інші.

Спостерігаються труднощі у засвоєнні давального і місцевого відмінків займенників (*мені – мне, на мені – на мне*), вживання вставного *н* у непрямих відмінках займенників 3 особи (*разом з ним, задоволений ним – вместе с ним, довольный им*).

В українській мові займенники *скільки, стільки* змінюються як числівники *два, три, чотири* (*скільки*), у російській – як прикметники (*скольким*).

Український присвійний займенник *їхній* змінюється за відмінками, на відміну від російського *их*, який не відмінюється.

Дієслова як в українській мові, так і в російській мають неозначену форму, яка в українській мові має закінчення *-ти* (*водити, мити, носити*), а в російській *-ти, -ть, -чь* (*места, ходит, стричь*).

Значні відмінності в обох мовах спостерігаються в дієслівних суфіксах. Порівняймо:

Українська мова

(-і-) біліти, старіти
(-ува-) ночувати
(-юва-) господарювати

Російська мова

(-е-) белеть, стареть
(-ева-) ночевать
(ова) аплодировать
(-нича-) хозяйничают

Українська мова має тільки їй властиву просту форму майбутнього часу дієслів (*гратиму, читатиму, читатимеш*). Дієслова

минулого часу однини чоловічого роду в українській мові вживаються із суфіксом *-в̂-* (*ходив, носив, писав*), у російській – з *-л̂-* (*ходил, писал, носил*). Суттєво відрізняються закінчення дієслів 3 особи однини: *пише, грає, любить – пишет, играет, любит*.

В українській мові для утворення простої форми вищого ступеня прислівників використовуються суфікси *-ше, -іше* (*глибше, веселіше*), в російській – *-ее, -же* (*красивее, глубже*).

Істотні відмінності в українській і російській мовах спостерігаються у вживанні прийменників. Порівняймо:

Українська мова

зайшов у хату

зайшов до хати

йти до школи

говорити про дітей

за формою

у справах

Російська мова

вошел в дом

идти в школу

говорить о детях

по форме

по делам

Усі ці відмінності мусить добре знати вихователь, який навчатиме російськомовних дітей української мови.

ДЖЕРЕЛА

1. Базовий компонент дошкільної освіти // Дошкільне виховання. — 2012. — № 7.
2. Богуш А. М. Запрошуємо до розмови : посібник для роботи з дошкільниками / А. М. Богуш, Г. І. Григоренко. — К. : Освіта, 1996.
3. Богуш А. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах / Алла Богуш. — 2-ге вид. — К. : Видавничий дім “Слово”, 2013.
4. Богуш А. М. Розвиток українського мовлення у дошкільників : програма для дошкільних закладів з російськомовним режимом / А. М. Богуш. — К. : Освіта, 1991.
5. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному навчальному закладі : навч. посіб. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. — К. : Вища школа, 2011.
6. Весела скарбничка дідуся Сміховика : літературно-художня збірка для читання дітям дошкільного віку / упор. : А. Богуш, І. Попова. — Тернопіль : Мандрівець, 2016. — 272 с.
7. Веселий дзвіночок : книга для читання в дошкільному навчальному закладі / упор. О. Білан. — Тернопіль : Мандрівець, 2016. — 384 с.
8. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Розвиток українського мовлення у дошкільників : програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом / Н. Я. Дзюбишина-Мельник. — К. : Освіта, 1991.
9. Дороз В. Крос-культурне навчання учнів української мови : монографія / В. Дороз. — К. : Центр учбової літератури, 2011.
10. Казанцева Л. Теоретичні і методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі : монографія / Л. Казанцева. — Донецьк : ЛАН-ДОН-XXI, 2014.
11. Крутій К. Л. Вчимося мови та розмови / К. Л. Крутій, Н. А. Лопатинська, Н. В. Маковецька / Українська разом з матусею. — Запоріжжя : Просвіта, 1999.

12. Луценко І. О. Лексична робота з українського мовлення з дітьми старшого дошкільного віку / І. О. Луценко. — К. : Освіта, 1994.
13. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі : навч. посіб. / Л. Мацько. — К., 2009.
14. Хорошковська О. Н. Програма з розвитку українського мовлення дітей для дошкільних закладів з російським мовним режимом / О. Н. Хорошковська, Н. В. Кудикіна. Част. І. К. : Освіта, 1991.
15. Хорошковська О. Н. Програма та методичні рекомендації з розвитку українського мовлення для дошкільних закладів з російським мовним режимом / О. Н. Хорошковська, Н. В. Кудикіна. Част. ІІ. — К. : Освіта, 1992.
16. Яловська О. Українські народні дитячі рухливі ігри, забави та розваги : методичний посібник / авт.-упор. : О. Яловська, Т. Романюк. — Тернопіль : Мандрівець, 2016. — 264 с.
17. Українська мозаїка : книга для читання в дошкільному навчальному закладі і родинному колі / упор. : Н. І. Вакуленко, Л. В. Гураш, О. П. Долинна, О. В. Низьковська. — Тернопіль : Мандрівець, 2013. — 512 с.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

БОГУШ Алла Михайлівна

**НАВЧАННЯ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ**

**Програма
та навчально-методичний посібник**

*Схвалено для використання
в дошкільних навчальних закладах*

Керівник проекту *Б. Фенюк*
Головний редактор *І. Дворницька*
Редактор *О. Шостак*
Літературний редактор *А. Семенова*

Підписано до друку 11.02.2016. Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 8 Наклад 1000 пр.

Видавництво “Мандрівець”, вул. Текстильна, 18, м. Тернопіль, 46400.

Тел. (0352) 42-39-62, 43-39-62, тел./факс (0352) 52-43-38.

<http://mandrivets.com>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3650 від 22. 12. 2009.

Друк: ТОВ “Терно-граф”,

вул. Текстильна, 18, Тернопіль, 46400

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ТР № 24 від 28.12.2004.